

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

**ПЕТРОВСЬКИЙ П. М.,
КАРКОВСЬКА В. Я.,
ФЕДОРЧАК О. В.**

**ПРАКТИКУМ З МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ У ГАЛУЗІ ЗНАНЬ «ПУБЛІЧНЕ
УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ»**

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

*Рекомендувала Науково-методична рада
Національного університету «Львівська політехніка»*

Львів
ЛА «Піраміда»
2024

Рецензенти:

Білик І. О., доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри адміністративного та фінансового менеджменту, Інституту адміністрування, державного управління та професійного розвитку Національного університету «Львівська політехніка»;

Бондарчук Н. В., доктор наук з державного управління, професор, завідувачка кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування, Дніпровського державного аграрно-економічного університету;

Лопушинський І. П., доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування Івано-Франківського національно-технічного університету нафти і газу.

*Рекомендувала Науково-методична рада
Національного університету «Львівська політехніка» як навчальний посібник для аспірантів
спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»
(протокол № 8/2024 від 20.11.2024 р.)*

*Надруковано у друкарні ЛА «ПІРАМІДА»,
свідоцтво державного реєстру: серія ДК № 6442 від 22.10.2018 р.*

Петровський П. М.

ПЗ0 Практикум з методології наукового дослідження у галузі знань «Публічне управління та адміністрування»: навчальний посібник / П.М. Петровський, В.Я. Карковська, О.В. Федорчак. – Львів: ЛА «Піраміда», 2024. – 168 с.

ISBN 978-966-441-799-7

Розкрито специфіку наукового дослідження проблематики публічного управління та адміністрування та обґрунтовано способи вирішення основних завдань дисертації. У контексті теоретико-методологічних засад наукового пошуку визначено особливості публічного управління як об'єкта дослідження, розглянуто відповідний йому методологічний інструментарій та домінуючі тенденції розвитку знання. Здійснено аналіз основних проблемних аспектів розкриття теми дисертаційного дослідження, зокрема узгодження теоретичних і нормативно-правових засад, визначення предметної області, проблеми, ідеї та гіпотези досліджуваної теми. Окреслено можливі виклики, ризики та загрози висвітленню конкретної теми дисертації. Акцентовано увагу на шляхах і способах вирішення основних проблемних пунктів дисертації, а саме: проведення лінії зв'язку класичних і актуальних досягнень науки; необхідності дотримання логічної єдності теми, об'єкта і предмета, мети і завдань дослідження та послідовності у формулюваннях висновків і наукової новизни. Засвоєнню знань з методології наукового дослідження у галузі знань «Публічне управління та адміністрування» будуть також сприяти такі розділи Практикуму, як «Перелік контрольних питань», «Методичні рекомендації» та «Тестові запитання для самоконтролю».

Для студентів, аспірантів, наукових і науково-педагогічних працівників Національного університету «Львівська політехніка», а також для практиків сфери публічного управління.

УДК 35:001. 2
© Петровський П.М.,
Карковська В.Я.,
Федорчак О.В., 2024

ISBN 978-966-441-799-7

ЗМІСТ

Передмова	5
Розділ 1. Теоретико-методологічні засади наукового дослідження	8
Тема 1.1. Публічне управління як об’єкт наукового дослідження	8
1.1.1. Публічно-управлінська сфера як сукупність суспільно-владних відносин.....	8
1.1.2. Особливості наукового дослідження публічного управління.....	13
1.1.3. Інституціоналізм як методологія дослідження публічно-управлінської сфери.....	19
Тема 1.2. Методологічний інструментарій наукового дослідження публічно-управлінської проблематики	28
1.2.1. Логіка формування та розвитку наукового знання.....	28
1.2.2. Рівні, методи та форми наукового дослідження.....	36
1.2.3. Проблема фіксації об’єктивної даності та достовірності знання.....	40
Тема 1.3. Формування та розвиток наукового знання галузі публічного управління та адміністрування	47
1.3.1. Особливості наукового знання галузі публічного управління та адміністрування	47
1.3.2. Формування та інституціоналізація наукового знання галузі публічного управління та адміністрування.....	53
1.3.3 Науково-методологічна культура дослідника та практика публічного управління.....	59
Розділ 2. Основні методологічні аспекти розкриття теми дисертаційного дослідження	65
Тема 2.1. Теоретичні та нормативно-правові засади дослідження	65
2.1.1. Обґрунтування методологічних засад дослідження теми дисертації.....	65
2.1.2. Опрацювання теоретичних зарубіжних та вітчизняних джерел за досліджуваною темою.....	71
2.1.3. Аналіз нормативно-правових засад у дисертаційному дослідженні: структура, етапи, правила, застереження, рекомендації.....	75
Тема 2.2. Визначення предметної області досліджуваної теми	79
2.2.1. Міждисциплінарний характер науки публічного управління.....	79
2.2.2. Розкриття емпіричної бази дослідження теми дисертації.....	85
2.2.3. Визначення проблеми, ідеї та гіпотези дослідження.....	88

Тема 2.3. Аналіз змісту роботи, методів дослідження і значення результатів дисертації.....	91
2.3.1. Формулювання основних рубрик дисертаційного дослідження: об'єкт, предмет, мета, завдання, основні висновки, наукова новизна, практичне значення роботи.....	91
2.3.2. Методичний інструментарій дослідження.....	98
2.3.3. Перспективне значення результатів роботи для теорії та практики публічного управління.....	104
Тема 2.4. Обґрунтування цінності роботи і перспектив її захисту.....	108
2.4.1. Мотиваційні чинники дослідження.....	108
2.4.2. Можливі застереження, ризики та загрози щодо розкриттю теми дисертації.....	113
2.4.3. Тайм-менеджмент наукового дослідження та захисту роботи.....	120
Тема 2.5. Основні проблемні пункти дисертації та шляхи їх вирішення.....	127
2.5.1. Актуальність і джерельна база дисертаційного дослідження: грані узгодження.....	127
2.5.2. Логічна єдність теми, об'єкта і предмета, мети і завдань дослідження.....	132
2.5.3. Проблеми формулювань результатів дослідження і наукової новизни.....	137
Розділ 3. Перелік контрольних запитань.....	145
Розділ 4. Методичні рекомендації до засвоєння питань з методології наукових досліджень галузі знань «Публічне управління та адміністрування».....	149
Розділ 5. Тестові запитання для самоконтролю	154
Розділ 6. Рекомендована література.....	164
Висновки.....	167

ПЕРЕДМОВА

Необхідність і цінність цього видання визначається низкою причин, серед яких варто виокремити такі:

- актуальність наукових досліджень публічно-управлінської проблематики, що зумовлена масштабністю демократичних перетворень у сфері відносин влади й громадянського суспільства;

- міждисциплінарний характер галузі знань «Публічне управління та адміністрування», що проявляється у залученні наукових положень інших наук, зокрема юриспруденції, економіки, соціології, менеджменту тощо;

- незавершеність формування науки публічного управління в Україні та становлення інструментарію дослідницького пошуку й досягнення істинного знання;

- відсутність усталених норм і однозначних правил науки публічного управління, її відкритість до інновацій;

- практичне спрямування результатів дисертаційних досліджень, що формує їх особливе значення як імперативів управлінських трансформацій;

- невідповідність певної частини дисертаційних досліджень нормативним вимогам науки, підміна високих стандартів псевдонауковими деклараціями;

- висока соціальна відповідальність дослідника публічно-управлінських процесів за отримані висновки та їх поширення в умовах війни.

З урахуванням сказаного об'єктом цього методичного посібника є процес здійснення дисертаційного дослідження у галузі знань «Публічне управління та адміністрування», а предметом – рекомендації щодо його методологічної оптимізації та успішного захисту дисертації. Відповідно мета посібника полягає у допомозі аспірантам засвоїти методологічний досвід наукового пошуку та сформувати високу методологічну культуру.

Передумовою практичних настанов слугують теоретичні положення, у яких стверджується, що:

– методологія – це особлива сфера знання, що визначається як система принципів і способів організації наукового дослідження та практичної діяльності;

– методологія наукових досліджень публічного управління та адміністрування сприяє формуванню об'єктивної картини дійсності, врахуванню широкого спектру чинників діяльності та визначення оптимального набору засобів реалізації цілей;

– завдання методології публічного управління полягає у розкритті основних тенденцій розвитку суспільства, обґрунтуванні ефективних рішень, формулюванні реалістичних стратегій і програм діяльності та визначенні шляхів досягнення успішних результатів.

Зміст пропонованого практикуму орієнтує дослідника на висвітлення теми дисертаційного дослідження шляхом урахування основних методологічних вимог до його різних складових компонентів. Тому розглянуто такі проблемні аспекти написання дисертації, як: поєднання теоретичних і нормативно-правових засад дослідження; визначення предметного поля, методологічного інструментарію, проблеми, ідеї та гіпотези; формулювання основних рубрик, а також висновків і наукової новизни.

Засвоєння змісту пропонованого практикуму дозволить дослідникові проблематики публічного управління:

– сформулювати практичні вміння виваженого й критичного ставлення до наявної сукупності знань як теоретичної основи практики управління;

– оволодіти основними принципами та прийомами самостійного проведення наукового дослідження, підготовки та публічного захисту кваліфікаційної роботи з публічного управління;

– визначити сукупність підходів, принципів, методів і форм наукового пізнання як методологічного інструментарію дослідження конкретної теми публічно-управлінського процесу;

– сформулювати вміння формулювати теоретичні положення, що розкривають основні результати здійсненого наукового пошуку та становлять

його наукову новизну;

– засвоїти основи методологічної культури, що проявляється насамперед у розумінні й застосуванні високих критеріїв науковості та вмінні протистояти різним псевдонауковим підходам;

Розділи практикуму розташовані у послідовності, що відтворює процес виконання дисертаційного дослідження, а їх зміст розкриває основні проблемні аспекти відповідного етапу. Додаткові розділи («Перелік контрольних питань», «Методичні рекомендації...» та «Тестові запитання для самоконтролю») покликані сприяти якісному засвоєнню аспірантами знань з методології наукового дослідження у галузі знань «Публічне управління та адміністрування».

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Тема 1.1. Публічне управління як об'єкт наукового дослідження

1.1.1. Публічно-управлінська сфера як система суспільно-владних відносин

Сутність публічно-управлінської сфери проявляється у багатоманітності явищ, структур та функцій, що перебувають у тісному взаємозв'язку і становлять певну цілісність. Традиційно таку цілісність прийнято розглядати за допомогою поняття «система» або системного підходу, що ґрунтується на теорії систем (Л. Берталанфі) і виник у ХХ ст. з метою формалізованого відтворення сучасних процесів взаємозв'язку у природі і суспільстві. Система (із грец. – організована цілісність, сукупність взаємозв'язаних елементів) – це єдність компонентів (підсистем), що перебувають у відносинах взаємовпливу і створюють певну цілісність. Така цілісність набуває нових якісних властивостей, що не характерні для окремо взятих частин і визначається поняттям «емерджентність». Ця нова якість, що утворюється від узгодженого поєднання частин, внаслідок чого отримується корисний результат, є сутнісною ознакою системи та її вирізнення від простого набору частин – сукупності, конгломерату тощо. Завдяки такому поясненню теорія систем набула широкого застосування у вивченні природних, технічних і соціальних процесів. Її загальні характеристики можна сформулювати так:

- система складається із частин, компонентів чи елементів, що є невіддільними від неї і, як відносно самостійні, можуть бути окремою системою;
- кожна система є чітко визначеною за своєю структурою, тобто її елементи перебувають у стані організаційного і функціонального взаємоузгодження та підпорядкованості цілому. Це також означає, що будь-який елемент управління є вписаним через групу однозначних елементів у загальну

систему управління і містить в собі значний вплив цілісної системи, відтворює в своїх проявах її інтегруючі характеристики;

– щодо своїх елементів система має нову цілісну якість, яка досягається інтегрованістю всіх складових у єдиний організм, який функціонує за власними правилами і у заданому часі та просторі;

– внутрішня інтегрованість системи забезпечує їй можливість відносно сталого існування в постійно змінному середовищі. Остання умова змушує систему реагувати, пристосовуватися до зовнішніх змін, адаптуватися до них частковою трансформацією внутрішніх функцій тощо;

– кожна система має власне призначення (місію) і продовжує його виконувати попри значні внутрішні зміни – від зародження до руйнування. Це призначення виконує роль своєрідного стрижня існування системи і проявляється в її прагненні до самозбереження. Часові межі існування системи визначаються як можливим виконанням її призначення, так і недосконалим рівнем інтегрованості та організованої взаємодії елементів, а також руйнівним впливом середовища;

– ефективність функціонування системи є виявом її внутрішньої організованості, що досягається оптимальним поєднанням сталості і динамічності її структур та інтеграційних і диференційних тенденцій.

Загалом необхідно зазначити, що будь-якій системі, як відносно самостійному утворенню дійсності, властиві інтегрованість, структурованість, функціональність, що в єдності забезпечують самодостатність і сталість існування. Ці загальні характеристики стосуються всієї множини природних і соціальних, умоглядних і реальних систем і можуть бути основою розгляду публічно-управлінської сфери.

Можна також констатувати, що соціально-управлінська система складається із трьох підсистем – суб'єкта управління, об'єкта управління та їх взаємодії. Окрім того, складність і динамічність управлінської практики проявляється у фіксації загального і детальнішого значень досліджуваної системи, а також її поділ на «системи» онтологічних і гносеологічних елементів.

Тут доречно зазначити важливість системного охоплення реальних чинників і їх суб'єктивних уявлень як єдиної взаємозумовленої конструкції. У цьому контексті неправильно буде акцентувати уваги на об'єктивних чи організаційних конструкціях системи, а «уявленням» про систему (а також ідеям про її трансформації) відводити другорядну роль.

Необхідно фіксувати два аспекти розуміння публічно-управлінської сфери як системи. По-перше, йдеться про часткове значення системи, де детальніше розуміння обмежує її власне організаційними структурами управління і виводить за її межі об'єкта впливу – суспільство і всю багатоманітність його проявів як ширшої системи. По-друге, необхідно враховувати загально соціальний контекст управління, коли воно можливе лише як частина (елемент) соціальної системи. Отже, взаємодія суспільства й управлінських структур може бути описана як інтеракція системи і підсистеми, з усіма доповнюючими наслідками, тобто розумінням публічного управління як залежної від суспільства підсистеми. Таким чином, розкриття системної природи публічного управління повинне здійснюватися з урахуванням його невіддільності від цілісних і більш загальних соціальних характеристик, а також через виявлення складного переплетення об'єктивно-суб'єктивних зв'язків, їх взаємоопосередкувань тощо.

Цілісне розуміння публічно-управлінської сфери як системи орієнтує на встановлення логіки зв'язку між усіма її компонентами, що передбачає єдину методологічну основу. Проте тут можуть бути свої особливості, які визначаються форматом розгляду публічного управління та його окремих структур. У цьому контексті насамперед варто зафіксувати, що публічно-управлінська сфера включає в себе широкий діапазон соціальних структур і відносин, що об'єднуються в систему на основі відмінності від сфери приватності. Остання включає буттєві, тілесно-природні якості особи, невіддільно властиві їй характеристики, що забезпечують життєдіяльність в конкретному соціумі. Право приватності є невідчужуваним, поширюється на права особистої власності і забезпечується всією правозахисною системою демократичної держави.

На противагу приватності, публічна сфера існує транспарентно, у відкритому просторі соціальних зв'язків і відносин. До її структурних елементів належать: державне управління, місцеве самоврядування, неурядові організації, громадські організації та об'єднання.

Системно-структурне розуміння державного управління, виокремлення й узгодження з ним місцевого самоврядування є предметом постійної уваги теоретиків і практиків публічного управління, про що може свідчити проблемність здійснення адміністративно-територіальної реформи.

Окрім визначення структури органів та їх функціональних зв'язків, до особливих ознак системи публічного управління належить безпосередній зв'язок із життєдіяльністю людини, що виявляється, по-перше, у опосередкованості об'єктивно існуючих станів цієї системи попередньою діяльністю, по-друге, у тому, що діяльність людини є основним чинником розвитку цієї системи. Тому система публічного управління характеризується такими рисами, як:

- причетність до процесу загальнодержавного управління значної кількості людей з властивими їм різними інтересами;

- наявність різного рівня усвідомлення цих інтересів та відтворення їх у відповідних намірах, прагненнях, цілях, мотивах, що кристалізується в суб'єктивній довільності ставлень різних учасників до об'єктивного процесу (у науковому варіанті ця риса визначається як стохастичність змін);

- необхідність інтегрувати вказану суб'єктивну багатоплановість у легітимний процес загальної справи, у конкретику управлінських рішень і дій.

Зазначені риси закономірно наповнюють розуміння складної системи публічного управління людинознавчим контекстом, вимагають окремого, не обмеженого загальною методологією систем, підходу. Також важливо зауважити, що наукове дослідження має бути зорієнтоване на вивчення системного, структурно і функціонально складного об'єкта та передбачає адекватність відтворення всіх його взаємозв'язків. Можна також констатувати, що розгляд сутності публічного управління демонструє його системність у широкому загальносоціальному значенні.

Сучасний цивілізаційний розвиток все повніше стверджує цілісне системне визначення суспільно-владних відносин, їх взаємозалежність і взаємодоповнення. Тому на державне управління в міру розвитку демократії все більший вплив здійснює суспільство, його громадянські інститути, вільні політичні вибори тощо. У цьому контексті можна стверджувати, що система публічного управління є не просто елементом широкої соціальної системи життєдіяльності та управління, але й визначальним елементом, який забезпечує її стале існування, формує загальні цілі розвитку і впливає на інші елементи загально-соціальної системи.

Системність, або складність і соціальна багатоплановість, публічно-управлінської сфери для її адекватного наукового дослідження вимагає використання вельми складних методологічних підходів. Саме до таких належить системний підхід, або системний аналіз, що використовує наукові положення теорії систем. На сьогодні системний аналіз широко використовується в менеджменті та в дослідженні публічного управління для пояснення логіки зв'язку їх структурних елементів. Отже, дослідження публічно-управлінської сфери потребує дотримання основних вимог системного аналізу, а саме:

- розглядати публічне управління в усій сукупності його компонентів;
- фіксувати зв'язок і залежність системи управління від загальної соціальної системи;
- урахувати складну (системну природу) окремих елементів публічно-управлінської сфери;
- розкривати системність публічно-управлінської сфери як динамічний процес діяльності та трансформацій.

Системна природа публічно-управлінської сфери та публічного управління може бути продемонстрована також за допомогою декількох взаємодоповнюючих підходів, правомірність яких випливає із багатоплановості об'єкта дослідження. До таких підходів належать: сутнісний, діяльнісний, інституційно-структурний, структурно-функціональний, культурологічний, парадигмальний.

1.1.2. Особливості публічного управління як об'єкта наукового дослідження

Розгляд методології дослідження публічно-управлінської сфери вимагає фіксації її відмінності від методології реального процесу реалізації публічного управління. Методологія дослідження є похідною від другої, адже дослідження відтворює свій об'єкт, прагне розкрити його суттєві ознаки тощо. Реальний процес проявів і творення публічно-управлінської сфери слід брати у всій повноті її проявів як вирішення конкретних проблем розвитку суспільства. Це особливо важливо у сучасних умовах становлення української державності, коли стан методології дослідження не може задовольнити потреби практики публічного управління та потреби відповідної галузі знання.

Недостатній розвиток методології публічного управління зумовлений цілою низкою причин, серед яких варто назвати такі:

- короткотривалість реального процесу українського державотворення;
- відсутність глибоких традицій демократичної управлінської діяльності;
- неоднозначність методологічної основи, відсутність єдиної консолідуючої ідеї;
- значний вплив збанкрутілих марксистських підходів;
- домінування спрощеного підходу до методологічної проблематики, що зводиться до прагнення запозичити й механічно (без врахування української специфіки) використати здобуті іншими країнами уроки творення демократичної держави.

Гострота потреби методологічного забезпечення публічного управління зумовлена також тим, що актуальні проблеми цієї царини не можна розв'язати в межах традиційних підходів, а динаміка й масштабність завдань вимагають адекватного реагування. До таких завдань належать:

- здійснення економічного розвитку на основі ринкових відносин;
- забезпечення подальшого соціального спрямування державної політики;
- боротьба з бюрократизмом і корупцією;

- проведення реформи політичної системи;
- забезпечення обороноздатності, спроможної протистояти агресії з боку рф;
- входження в інформаційно-цивілізаційний етап розвитку;
- утвердження європейських і світових гуманітарних стандартів суспільства.

Складність виконання вказаних завдань потребує уважного ставлення до методологічної основи публічно-управлінської діяльності, всебічного прояснення її сутності, основних функцій тощо. Особливе місце публічного управління в системі соціального управління визначається його впливом на все суспільство, адже держава як складова публічно-управлінської сфери є легітимною (нормативно вираженою) владною силою суспільства. Владний вплив полягає у тому, що люди в силу примусу або добровільно (на основі усвідомлення матеріальних, соціальних та особистісних потреб) визнають верховенство спільної волі, кристалізованої в нормах, законах і відповідно до їх вимог діють і будують своє життя. Держава як суб'єкт управління визначається у своїх цілях не стільки власним бажанням перспектив розвитку, скільки волею загалу, громадськості, що акумулює бачення та воління й виражається у підтриманні курсів певних політичних сил. У цьому контексті публічне управління слід розглядати у двох площинах – як сферу людської діяльності із властивими їй характеристиками та як соціальний інститут. В останньому об'єктивно структуруються (інституалізуються) спільні для всіх соціальних утворень властивості.

Урахування вказаної природи державного управління як основного чинника публічно-управлінської сфери у методології дослідження може стверджуватися у різних підходах, за допомогою фіксації окремих принципів, властивостей, проявів, функцій тощо. Обов'язковими гранями такого врахування має бути проведення сутнісного зрізу державного та публічного управління як процесу творення нової соціальної дійсності через виконання поставлених завдань, прийнятих стратегічних рішень. Такий цілепокладаючий момент

управління як такого з необхідністю доповнюється розумінням його інтерактивної природи, тобто відтворенням того незаперечного факту, що координати соціальних змін задаються не самими суб'єктами (політичного) управління, а визначаються у постійному діалозі із громадськістю. Народ у такий спосіб не просто джерело влади, а її повноправний суб'єкт, що у демократичному суспільстві не тільки хоче і може формувати стратегію розвитку держави, але й має легальні, закріплені у правовому полі держави механізми впливу на таке формування та управлінські засоби її реалізації.

Зміст публічного управління як процесу творення нової соціальної дійсності можна розкрити за допомогою теорії вчинку. Можливість застосування теорії вчинку до пояснення специфіки публічного управління зумовлена тим, що вчинок можна вважати концентрованим виявом людської діяльності та її загальних властивостей. Вчинок як і управлінська діяльність характеризується високим рівнем усвідомлення суб'єктом конкретної ситуації, своїх мотивів, засобів досягнення визначених цілей та можливих об'єктивних наслідків. У вчинку проявляється єдність моральних, правових, психологічних та діяльнісно-практичних визначеностей. Вчинок людини втілює її ідеально духовну сутність, є преформативним, тобто наперед визначає й потім стверджує суспільний сенс або соціальну цінність.

Через аналогію із вчинком ми досягаємо ще декілька важливих моментів пояснення специфіки публічного управління. Насамперед ми відходимо від досить розповсюдженого тепер підходу, що зводить управління до поведінки як об'єктивного процесу, де усвідомленість є лише спорадичним аспектом. По-друге, на цьому зіставленні більш чітко демонструється глибина психологічних властивостей управління. По-третє, управлінська діяльність як і вчинок здійснюється на особистісному рівні, але має чітко виявлений суспільний характер.

За вказаною теорією, функціонально-структурний зріз вчинку дозволяє виокремити його чотири основні складові. Це – ситуація, мотивація, дія і рефлексія.

Ситуація – це зміна дійсності або нові соціально-політичні виклики управлінню, яка вимагає реагування, що виходить за межі звичних стереотипних відносин. Така проблемність ситуації доповнюється неоднозначністю ставлення суб'єкта до неї. Можна стверджувати, що ситуація не задається об'єктивно, а формується активністю суб'єкта, має об'єктивно-суб'єктивну природу. Іншими словами, «бачення» ситуації конкретним суб'єктом із самого початку включається у процес, є дієвою основою перетворення ситуації. Адже особа-діяч не може покладатись на те, що саме є умовним і потребує перетворення. Тобто, справжньою основою реального процесу управлінського перетворення дійсності є визначення суб'єктом управління конкретної ситуації. Це визначення здійснюється як її оцінювання, як встановлення відповідності (невідповідності) ситуації бажаному для суб'єкта стану, як передбачення можливої міри втручання у реальний перебіг подій тощо.

Такий підхід стверджується у відомій теоремі У. Томаса «Якщо ситуація визначається як реальна, вона реальна за своїми наслідками».

Діапазон визначеності суб'єкта щодо ситуації є досить широким – від сприйняття за власну фаталістичну тезу «обставини визначають людину» (інший її варіант – «маємо те, що маємо») до ствердження свавільної максими «хочу і буду».

У простих ситуаціях суб'єкт становить ніби її частку, тобто діє, не виявляючи жодних особистих ставлень чи пристрастей. Але виникають ситуації, що вимагають особливого реагування. Таке особистісне визначення ситуації – це виявлення певної пристрасті та інтересу: зацікавленість певними її гранями чи можливими наслідками, відкидання чи неврахування інших тощо. Емоційний аспект ставлень є досить широким, включає страх, тривогу, страждання, а також задоволення, насолоду, турботу та багато інших почуттів.

Свідоме ставлення суб'єкта до ситуації вимагає раціональної інтерпретації емоційних станів через їх обмеження і підпорядкування послідовно логічному вирішенню проблемної ситуації. Все це відбувається в процесі складного поєднання різних чинників, узгодження раціонально-пізнавальних, ціннісно-

чуттєвих і вольових аспектів. Процес самовизначення суб'єкта щодо ситуації завершується відповіддю на питання: «що робити?» і «заради чого це робити?», формує спонукальне ядро вчинку, а також свідомої діяльності управління і називається мотивацією.

А мотив – це результат особистого свідомого вибору людини, що концентровано відображає її знання й ставлення (цінності), міру її прагнень і свободи. Стосовно інших граней діяльності мотив виконує детермінуючу функцію, спонукає до напруженої діяльності. У такий спосіб мотив є обґрунтуванням вчинку та його рушійною силою, що виявляється у дії.

Наприклад, простий акт підписання проблемного документа, який чинить керівник, є дією, якій передують, як правило, багатомірний процес визначення мотиву підписання чи не підписання.

Мотивація як процес обґрунтування мети, засобів, послідовності дій тощо супроводжується пристрастю, що в поєднанні з відповідною поведінкою може характеризуватися як примха, негативізм чи свавілля. На противагу таким суб'єктивістським формам ставлення до ситуації може стверджуватися інша крайність – наслідування – як дія за зовнішніми зразками чи стереотипами. Наслідування демонструє брак усвідомлення суб'єктом особистісних інтересів дії, позбавляє мотивацію внутрішніх, суб'єктивних властивостей і перетворює діяльність у зовнішню, або випадково зумовлену.

Рефлексія або необхідність після дії як осмислення дії, аналіз досягнутих результатів, порівняння їх із зафіксованими в програмах і планах цілями, є важливим етапом корегування подальшої діяльності, вироблення нової стратегії змін. Її результати – це підбиті підсумки, оцінки досягнень і невдач, конкретний набір позитивних або негативних психологічних емоцій тощо.

У конкретно управлінському варіанті рефлексію можна розглядати як контроль досягнутого, як моніторинг ставлення громадськості до практики управління, її здобутків тощо. Рефлексія як зворотній зв'язок (від результатів і виконавців до програм і керівників управлінського процесу) повинна бути зрозуміла як початок нового витка управління, або ж як здійснення нового етапу

інформаційно-аналітичної функції із подальшим розгортанням всіх інших управлінських дій. Урахування суспільно-владної (комунікативної або інтерактивної) природи публічного управління вимагає також включення у рефлексивний процес широкого аспекту різноманітних точок зору, що у теоретичній, публіцистичній та художній формі відтворюють наявну сутність, її соціально-політичний зріз. Цей багатогранний діалог громади й влади достатньо розкритий у сучасній теоретичній літературі, особливо в концепції комунікативної раціональності. Доповнений широкою участю засобів масової інформації, практичного пошуку консенсусу вказаних вічних опонентів (влади й громади), цей діалог в демократичних умовах переростає у розгорнутий дискурс як відкриту змагальність за визначення оптимального політичного курсу змін і відповідного управління їх здійсненням. Зрозуміло, що попри свою змістовну близькість до практики публічного управління, теорія вчинку не може розкрити всю її глибину, тому у дослідженні цієї практики використовується цілий спектр різноманітних наук. Це математика й інформатика, теорія систем і синергетика, економіка і соціологія, юриспруденція і політологія, менеджмент і психологія.

Значний досвід управління накопичений у теорії та практиці менеджменту, і його варто запозичити як джерело осягнення специфіки публічного управління. У таких його основних школах, як школа наукового управління, адміністративна школа менеджменту, школа людських відносин, концепція організаційної культури та деяких інших розкриті різні аспекти багатогранного процесу управління. Звернення до їх методологічних основ дасть можливість більш повно зрозуміти складний процес державного управління у різноманітності його проявів, визначити актуальність і цінність окремого підходу. Зрозуміло, що публічно-управлінська сфера як об'єкт наукового дослідження є багатоплановим, поєднує складну сукупність соціальних чинників, а тому вимагає системності, конкретності наукового розгляду і творчих методів свого осягнення.

1.1.3. Інституціоналізм як методологія дослідження публічно-управлінської сфери

У процесі складних трансформаційних змін на перший план у державній політиці виходять параметри, які безпосередньо пов'язані з інституційними основами публічно-управлінської сфери. Трансформація останньої є власне заміною вчорашніх застарілих підвалин новими, більш прогресивними. У нашому розумінні, це усвідомлення, артикуляція і практичне утвердження базових цінностей сучасного відкритого суспільства і демократичної влади.

Сказане прямо узгоджується із положеннями відомої концепції інституціоналізму. Як методологічний підхід до аналізу економічних процесів інституціоналізм зародився на початку ХХ століття в США. Він ґрунтувався на ідейній спадщині класичного економічного лібералізму (А. Сміт, Д. Рікардо), філософського позитивізму (О. Конт, Г. Спенсер), регульованої державою ринкової економіки (кейнсіанство), теорії прав власності (Р. Коуз, А. Анґіан), теорії суспільного вибору (К. Ерроу, Дж. Б'юкенен) тощо. Найбільш сильний вплив на формування інституціоналізму справили теорія М. Вебера про провідне значення для управління бюрократичних організаційних структур.

Методологія інституціоналізму пройшла тривалий і непростий шлях становлення, на сьогодні є одним із важливих підходів у дослідженні публічно-управлінських процесів. Проте дослідження останніх не може базуватися лише на імперативах цього підходу і має бути доповнене низкою інших моделей дослідження. Тому важливим завданням наукового дослідження публічно-управлінської сфери є встановлення можливостей і меж застосування інституційного методу. Це особливо актуально в контексті дослідження складних українських трансформаційних реалій та врахування неоднозначних понятійних визначень. Загальновідомо, що важливими завданнями сьогодення для публічного управління України є реформування владних структур і функцій, розвиток демократичних механізмів організації врядування та суспільного життя. В останній час один із широко використовуваних способів формулювання

і класифікації цих завдань визначається як інституціоналізація, що насамперед означає процес визначення і оформлення організаційних та правових компетенцій управлінських структур. В українських умовах трансформації суспільно-політичної системи процес інституціоналізації досить часто поширюється на структури громадянського суспільства, породжує низку суперечливих трактувань і тому потребує теоретико-методологічного осмислення.

У науковій літературі проблема інституціоналізації розглядається в різних аспектах і має вельми розмите значення, аж до своєрідного синоніму демократизації. Насамперед необхідно зазначити, що термін «інституціоналізація» досить часто ототожнюється з терміном «інституціалізація». На думку Колодій А.Ф., поняття «інституціалізація» розуміється як «нормативно-правове врегулювання компетенцій органів державної влади». Поряд з цим існують трактування, що доволі розширюють значення терміну «інституціалізація», характеризують його як утворення, реорганізацію та ліквідацію інституцій влади, так і становлення громади.

Значна частина суперечностей спричинена існуванням в українській суспільно-політичній лексиці двох взаємодоповнюючих термінів – «інститут» та «інституція», а також їх неправомірним ототожненням. Так, досить поширеною є практика використання лише одного з них у всіх випадках. Вважається за можливе користуватися терміном «інститут» як для означення «держави, уряду, парламентської партії та бюрократії», так і для «інститутів «другого порядку» та «неформальних інститутів». Необхідно додати, що за нібито тільки термінологічними розбіжностями стоять важливі змістовні речі, коли інституціалізація розглядається як процес «розвитку місцевої та регіональної демократії».

Звідси закономірно постає проблема з'ясування можливостей застосування методології інституціоналізму, що доповнюється необхідністю уточнення її основної термінології. Це «соціальний інститут», «інституція», «інституалізація», «інституціалізація» та «інституціоналізація».

Соціальний інститут (від лат. *institutum*, англ. *institute* – усталеність, влаштованість) – це особливий елемент соціальної структури, що за допомогою загальноновизнаних цінностей, норм і правил організовує і впорядковує життя суспільства. У науковій літературі прийнято розрізняти економічні, юридичні, культурні та інші інститути. Більш виправданою є точка зору про цілісні соціальні інститути, з їх економічною, правовою тощо складовою. Так, якщо мова йде про інститут успадкування, то він має і економічний, і юридичний, і моральний аспекти. Особливе значення соціальних інститутів полягає у виконанні регулятивної функції, що спирається на особистісно-психологічні, моральні та правові засоби впливу на кожного представника соціуму.

У структурі соціальних інститутів прийнято виокремлювати три основні елементи:

– неформальні обмеження (традиції, звички, добровільно прийняті норми поведінки, дане слова тощо), що спираються на моральність або вплив громадської думки;

– формальні (легальні) правила (конституції, закони, офіційно закріплені норми поведінки);

– механізми забезпечення дотримання усталених правил (контроль та примус з боку органів охорони правопорядку).

Кожен соціальний інститут має надіндивідуальний характер, свою особливу системну якість, що складається із цілей, цінностей, норм, правил, зразків діяльності та поведінки. Так, можна стверджувати, що громадянське суспільство у своїй розвинутій формі є соціальним інститутом, що характеризується усталеною мірою прав і свобод громадян та незалежністю щодо державних структур. У соціальних науках поняття «інститут» трактується ширше від поняття «організація», оскільки його зміст далеко не завжди включає організаційну структуру і однозначно визначені правила поведінки представників інституту. Прикладом «безструктурного» соціального інституту може бути інститут приватної власності, який формує систему цінностей та ставлення до них. Традиційно до соціальних інститутів зараховують також

сім'ю, мораль, церкву, школу, науку та деякі інші. Під визначення «соціальний інститут» цілком потрапляє територіальна громада, яка водночас є елементом сучасного громадянського суспільства та первинним суб'єктом самоврядування. Соціальний інститут – це спосіб забезпечення стабільності соціальних відносин за допомогою визначення їх норм, цінності та санкцій за порушення.

Соціальний інститут виконує такі функції як інтеграція людської спільноти через уніфікацію поведінки; формування типових потреб та способів їх задоволення; забезпечення стабільності існування певної соціальної ідентичності та суспільства загалом; встановлення способів вирішення життєвих проблем і розв'язання можливих конфліктів; соціалізації через впорядкування статусів і ролей окремих осіб в суспільстві; орієнтація на певний тип самоідентифікації особи, формування їх особистої ціннісної ієрархії та відповідної мотивації діяльності і поведінки.

Як бачимо, соціальні інститути виконують значний обсяг важливих для суспільства функцій, і цим зумовлена увага політиків і науковців до процесу впорядкування, унормування та стандартизації суспільства, тобто до формування (та згортання) соціальних інститутів. Цей процес прийнято називати терміном «інституалізація», відповідно до первинного поняття «інститут». Зокрема, автори академічного видання розкривають соціальний інститут як «багатомірне утворення» «суспільної свідомості», що характеризується наявністю «специфічних знань, концепцій, теорій, поглядів, переконань, принципів», а також стверджують: «Інституалізація життєдіяльності суспільств, міра втілення в системах соціальних інститутів тих чи інших цінностей, інтерналізація інституціональних функцій і ролей в мотиваційні структури членів суспільства постає як один з істотних показників рівня самоствердження та самореалізації відповідних історичних культур чи цивілізацій». У нашому форматі розгляду важливо наголосити на зв'язку інституалізації з інтерналізацією – системною характеристикою, що фіксує момент ідентичності представника соціуму з усталеними в ньому цінностями та нормами. Доречно зафіксувати і самовизначеність ставлення більшості таких представників до тих

чи інших соціальних інститутів, їх можливість свідомого вибору певного варіанта соціальної ідентичності. Отже, наявність певного соціального інституту не виключає активну роль суб'єкта соціальних змін і якраз тут виникає необхідність визначати цей усвідомлений і доцільно стверджуваний процес терміном інституальний.

Термін «соціальний інститут» є змістовно близьким до поняття «інституція» (від англ. institution) або «політична інституція», що тотожне поняттям державної установи та/або політичної організації. Необхідно наголосити, що визначальним сенсом будь-якої інституції буде структурованість, формалізованість, а тому можна стверджувати, що її термінологічним еквівалентом є поняття «організація».

Таким чином, в суспільстві, як правило, водночас функціонують і соціальні інститути, і політичні (владні) інституції, а також відбувається їх паралельне виникнення чи формування. На нашу думку, поряд з фіксацією вказаних двох утворень необхідно розрізнити і процес їх становлення. Тому разом з інституалізацією (становлення і зміцнення соціальних інститутів) відбувається процес формування владних інституцій, який визначається поняттям «інституціалізація». Останній процес, як правило, відбувається в політичній (владній) площині і означає нормативно-правове врегулювання компетенцій органів державної влади. Доречно додати, що процес формування національної держави та її владних інституцій є тривалим і для України на сьогодні не завершеним. Інституціалізація відбувається як процес пошуку оптимальної системи державного управління, формування досконалішої вертикалі влади, узгодження її діяльності з місцевим самоврядуванням і громадянським суспільством. Цей процес не позбавлений елементів експансії з боку влади, прагнення підпорядкувати своєму впливові громадянське суспільство та його соціальні інститути. Зокрема, мова йде про формалізацію всіх проявів самоорганізації населення та легалізацію їх органів, а також про створення громадських рад при всіх підрозділах виконавчої влади. Названі та багато інших подібних явищ в науковій літературі з публічного управління закономірно

класифікуються як інституціалізація.

Процес інституціалізації перехідного суспільства, як правило, здійснюється за рахунок формалізації елементів громадянського суспільства і може мати як позитивне, так і негативне значення. Так, формування громадських рад органів управління, реєстрація органів самоорганізації населення є типовими проявами інституціалізації та сприяє демократизації. Водночас посилення ролі цілеспрямованого впливу держави на діяльність територіальної громади суперечить принципам демократії (зокрема і Конституції України), оскільки якраз громади є первинним суб'єктом права. Іншими словами, без дотримання принципів справедливості та верховенства прав людини, інституційне впорядкування громадянського суспільства може набути деформованого вигляду, надати елементу громадянського суспільства владного «інтер'єру» та протистояти розвитку демократичних тенденцій.

Позитивне значення інституціалізації може бути передане словами Карла Поппера, який стверджував, що будь-яка демократична довготривала політика повинна розроблятися в межах безособових інституцій або «на противагу методу особистісного втручання» та забезпечувати «раціональність, тобто послідовність, передбачуваність, впевненість і безпеку суспільного життя». Надання переваги інституціальному методу щодо дискреційного (особистісно-визначеного) означає також, що політична й управлінська діяльність є визначеною з точки зору дотримання чинних законів, а тому є відкритою, прозорою і зрозумілою для більшості громадян. Відповідно формується можливість громадського контролю за діяльністю правителів і реальне забезпечення демократії, яка у цьому контексті визначається як «контроль за правителями з боку керованих» за допомогою інституціонального методу.

Таким чином, на основі положень Карла Поппера необхідно стверджувати таке:

– інституціональний метод визначається як цілеспрямоване, концептуально обґрунтоване застосування інституціалізації – надання окремим соціальним утворенням значення легалізованих структур;

– на відміну від інституціалізації як реального процесу узаконення певних організаційних структур, інституціональний метод полягає у свідомому, раціонально обґрунтованому формуванні таких структур і відповідному дослідженні їх соціально-управлінського значення;

– інституціональний метод (владна діяльність на основі «правової структури») послідовно й обґрунтовано протиставляється методу дискреційному, або методу «особистісного втручання». Цей метод є раціональним, обґрунтованим і таким, що зумовлює розуміння і сприйняття у громадян. А дискреційний досить часто реалізує довільне ставлення керівника, що може бути чисто суб'єктивним й ірраціональним, а тому і незрозумілим для виконавців і громадян.

Таким чином, необхідно чітко фіксувати процес формування соціальних інститутів як структурування громадянського суспільства через засвоєння його цінностей свободи, самодостатності та актуалізації людського потенціалу (інституалізація). Цей процес сам по собі не гарантує демократичного розвитку, оскільки структурування та ідентифікація суспільства не обов'язково ведуть до утвердження високоморальних цінностей та зразків поведінки. Так, значна кількість інститутів, що діють на сьогодні в українському соціумі, є рецидивами радянського минулого. Прикладом цього може бути орієнтація на авторитарну владу, патерналістське ставлення до держави та сподівання на прихід на політичний олімп харизматичного лідера тощо. Все це призводить до нівелювання значення (або й заперечення) інституту громадянського суспільства та його соціального призначення – захисту прав і свобод громадян.

Своєю чергою процес легалізації сформованих громадських об'єднань і рухів як надання їм статусу інституцій (інституціалізація) – це процес визначення і законодавчого оформлення структур публічно-управлінської сфери задля задоволення суспільних потреб. Надмірне захоплення проблемою інституціалізації в політологічній науковій літературі та публікаціях з державного управління можна пояснити некритичним запозиченням ідей неоінституціоналізму, який концептуально сформувався у 70-80-х роках

минулого сторіччя.

Інституціоналізація спирається на нормативно-правову базу і в цьому правовому значенні може бути визначена як легалізація – надання певним формоутворенням влади статусу відповідності закону. Такий статус далеко не завжди підкріплюється легітимністю – справжнім, а не формальним визнанням у суспільстві. Власне принципова відмінність між становленням соціального інституту (інституалізація) і формуванням вмонтованої у владну вертикаль ще однієї інституції (інституціоналізація) якраз і виявляється у тому, що перша ґрунтується на безпосередньому моральному визнанні соціумом (легітимності), а друга – на нормативно-правовій базі (легальності) і для своєї справжньої соціалізації потребує проходження через процедуру легітимації.

Важливо зазначити, що інституціональний підхід як сукупність методологічних настанов для дослідження публічно-управлінської сфери означає:

– управлінські інституції за своїм суспільним впливом мають значення рівноцінне базовим соціальним інститутам;

– соціально-економічні процеси є відкритою системою, що постійно змінюється і розвивається, а тому вельми важливою є її координація, що здійснюється інституційно, тобто на основі організаційно-правових норм і стандартів;

– як інститути в суспільстві, так само й інституції в публічному управлінні (через їх ототожнення) відіграють важливу роль, зумовлюють (фактично за інерцією) подальші зміни;

– такий же детермінуючий вплив мають інституції на всіх учасників суспільно-політичних процесів, визначаючи зміст їх діяльності;

– діяльність індивіда залежить від соціальних інститутів (звичаїв, культури тощо), які через загальні установки, стереотипи, звичні мотиви детермінують його суспільну активність.

Відповідно до вказаних висновків інституціоналізму формуються і принципові методологічні настанови цієї концепції, а саме:

– первинним об'єктом соціально-управлінського аналізу мають бути соціальні інститути та управлінські інституції;

– всі соціальні трансформації необхідно розглядати в контексті виявлення інституційно заданих параметрів, як їх продовження чи відтворення, тобто під час дослідження реформ публічного управління та суспільства необхідно встановлювати їх відповідність соціальним інститутам;

– діяльність соціальних суб'єктів також інституційно зумовлена, власне, вони розглядаються як актори - виконавці не ними написаного сценарію.

У контексті сучасної наукової методології вимоги інституціоналізму необхідно трактувати як встановлення відповідності окремих змін публічно-управлінської сфери значенню управлінських структур і їх правовим статусам. Вони цілком виправдані в межах дослідження діяльності окремих органів управління, специфіки їх повноважень і нормативно-правових регламентацій тощо. Водночас необхідно пам'ятати, що публічно-управлінські інституції є частковими виразниками цінностей соціальних інститутів, і тому їх роль є похідною та залежною від базових інститутів.

Методологічна цінність інституціонального підходу для дослідження публічно-управлінської сфери не означає, що за його допомогою можна повністю відтворити практику соціально-управлінських процесів і розкрити повноту демократичних перетворень. Невичерпність останніх зумовлює необхідність доповнення цієї методології іншими методологічними підходами посткласичного періоду, зокрема діяльнісним, культурологічним тощо.

Тема 1.2. Методологічний інструментарій наукового дослідження публічного управління

1.2.1. Логіка формування та розвитку наукового знання

Завдання науки публічного управління полягає у розкритті основних тенденцій розвитку суспільства, обґрунтуванні ефективних рішень, формулюванні реалістичних стратегій і програм діяльності та визначенні шляхів досягнення успішних результатів. Необхідною умовою виконання вказаних завдань має бути наукове дослідження реальних процесів, сформована на його основі істинна картина та передбачені можливі наслідки тих чи інших управлінських дій.

Тому для дослідника проблем публічного управління та адміністрування важливо навчитися формулювати наукову та прикладну проблему, визначати відповідний інструментарій її вирішення та оцінювати ефективність досягнутих результатів.

Логічна модель знання передбачає врахування типів і видів знання, які виникають у різних когнітивних системах. Це дає можливість визначити, носієм якого знання є «реальний інтелектуальний суб'єкт» – об'єктивного чи суб'єктивного, істинного чи хибного, емпіричного чи теоретичного тощо. Тому важливо розглянути типологію знання, яка будувалася історично, від античних часів. Так, первісну типологію знання подали старогрецькі філософи, які виділили знання і погляд (здогад), тобто об'єктивне і суб'єктивне знання згідно з сучасною термінологією. Давньогрецький термін докса (погляд, здогад) сучасною українською мовою перекладається як «погляд», «особиста точка зору», «власна думка», «опінія».

Аналізуючи знання (епістеме), Аристотель визначив різні значення терміну знання – стан душі (розуму), переконаність, впевненість та ін. Аналізуючи термін докса (погляд, опінія, здогад), Аристотель визначив, що «докса» є сферою суб'єктивного мислення людей і є підставою для міркувань,

коли висловлюють щось протилежне чи непостійне про предмет мислення. Наприклад, це можуть бути суб'єктивні судження людей про благо, добро, зло, красу; думки людей можуть бути різними і за логічною оцінкою як істинним, так і хибними.

Відмінність між знанням і здогадом (поглядом) Аристотель визначив у «Другій аналітиці»: «Знання спрямоване на загальне й базується на необхідних твердженнях: необхідним же є те, що не може бути іншим. Здогад (погляд) буває про те, що хоча й істинне або хибне, але може бути й інакше погляд (здогад) є дещо непостійне й така його природа...». Знання про необхідне й загальне дає наука, а погляд відповідає тому, що спостерігається і залежить від точки зору суб'єкта, який спостерігає.

Свого часу І. Кант визначив різні типи знання залежно від способу пізнання та здобуття знання: апіорне й апостеріорне, аналітичне і синтетичне, емпіричне і теоретичне.

Поділ знання на апіорне й апостеріорне здійснюється на підставі джерел знання чи видів пізнання, а саме: апіорне знання є знання «чисте», незалежне від досвіду, тобто знання вроджене. Кожна людина, вважає І. Кант, володіє певним апіорним, чистим знанням, і навіть буденний здоровий глузд без нього не обходиться. Знання, що залежить від досвіду, Кант називає апостеріорним, або «нечистим» знанням, його дістає людина в процесі набуття життєвого досвіду.

Ознаками апіорного знання є необхідність, істинність, всезагальність, тоді як ознаки апостеріорного – це умовна або порівняльна загальність, що досягається за допомогою індукції. Аналітичне і синтетичне знання можна розглядати як аналітичні й синтетичні судження, що є предметом вивчення формальної логіки. Емпіричне і теоретичне знання, за Кантом, реалізується у відповідних судженнях. Такий поділ залежить від методів пізнання. Емпіричне знання здобувається на підставі досвіду, шляхом його узагальнення методом індукції й аналогії, а теоретичне знання здобувається шляхом виведення певних тверджень із загально сформульованих основ (ідеї, принципів, законів) методом

дедукції. Наука, вважає Кант, дає як аналітичне, так і синтетичне, як емпіричне, так і теоретичне знання. Наприклад, закон суперечності, сформульований теоретично, є аналітичним знанням (судженням), а твердження « $7+5=12$ » буде синтетичним знанням.

Виділяють ще явне (експліцитне) і неявне (імпліцитне) знання. Явним називається знання інтелектуального суб'єкта, виражене в точній логічній формі і викладене у вигляді певного повідомлення, тобто суб'єкт X точно знає щось про предмет A і повідомляє про своє знання. Наприклад, «Я знаю, що Земля є круглою». Неявним називається знання, яке має гіпотетичний, імовірнісний характер, або таке, коли суб'єкт щось уявляє, домислює про своє знання, чи про те, чого він не знає.

Раціональне й нераціональне знання також є різновидами знання. Раціональне – це логічно обґрунтоване знання, виражене в точній зрозумілій формі, впливає з певних обґрунтованих підстав (законів, принципів, аксіом). Ірраціональне знання – це знання раціонально необґрунтоване, не впорядковане, не систематизоване, не має точної понятійної форми виразу, не впливає з логічно обґрунтованих підстав.

Можна виділяти ще рефлексивне знання – знання інтелектуального суб'єкта про себе самого, на підставі самоаналізу, інтроспекції, самоспостереження. Наприклад, Сократове «Я знаю, що, я нічого не знаю. Але інші й того не знають».

Знання може бути обґрунтоване і необґрунтоване. Обґрунтованим називається знання, яке логічно доведене (виведене) на підставі законів логіки і законів науки. Згідно з Аристотелем, процес обґрунтування знання має логічну форму визначення (дефініції) та умовиводу.

Знання характеризується як описове, пояснює, прогнозує. Описове, або дескриптивне знання є результатом аналітичної діяльності суб'єкта пізнання, коли дається логічна характеристика досліджуваного об'єкта, особливо щодо притаманних йому властивостей і ознак. Пояснює знання виникає і в результаті особливої логічної операції, яка називається поясненням. Пояснення

– це розкриття сутності, виявлення необхідних, суттєвих зв'язків між емпіричними або абстрактними об'єктами, внаслідок чого виникає знання про досліджуваний об'єкт. Пояснити можна причини виникнення певних дії, подій, явищ, процесів, форм соціального життя людей тощо; причини існування певних феноменів; особливості зв'язків між об'єктами тощо. Пояснення може бути раціональним та ірраціональним, а залежно від різних видів пізнавальної діяльності можна розрізнити й різні способи пояснення, наприклад, наукове, філософське, містичне, релігійне.

Прогнозуюче знання виникає в результаті особливих логічних операцій, спрямованих на передбачення певних подій, можливостей розвитку різних систем, на передбачення подальшого розгортання суспільних явищ і соціальних процесів. До таких логічних операцій належать: побудова прогнозу, складання програм, планів, розробка прогностичних моделей, стратегій тощо.

Буденне знання формується та розвивається в процесі повсякденного життя, коли людина пізнає навколишній світ шляхом простого спостереження, узагальнення особистого та групового досвіду, засвоєння мови, міфології, релігії, культурних традицій. Мета буденного пізнання – досягнення власних та групових цілей – бути здоровим, багатим, щасливим, досягти добробуту, мати добру роботу й сім'ю, не бути самотнім тощо. Буденне пізнання служить такій меті. Воно існує у таких формах: здоровий глузд, емпіричне уявлення, здогад, погляди, традиції, гіпотези, практична мудрість, практичний розум, емпіричні прогнози, емпіричні (життєві) факти, поради-рецепти, забобони, прикмети тощо.

До особливостей буденного знання в порівнянні з науковим необхідно віднести: поєднання рис раціонального та ірраціонального; відсутність строгої обґрунтованості законами; ймовірність, вірогідність висновків на підставі буденного досвіду тощо.

Вплив науки та філософії на буденне знання, здоровий глузд та розсудливе мислення людини проявляється у нарощуванні рис раціональності, науковості, критичності у повсякденному житті.

Наукове знання формується та розвивається в процесі особливої науково-

пізнавальної діяльності людини. Мета наукового пізнання – здобуття об'єктивно-істинного знання про світ.

Особливості наукового пізнання та знання є об'єктом дослідження логіки та методології науки. Тут розглянемо лише основні логічні характеристики наукового знання та його основні форми: наукові поняття, науковий факт, науковий закон, наукова ідея, наукова гіпотеза, наукова теорія.

Наука неоднорідна за об'єктами дослідження, за методами та способами здобуття знання, і відповідно, виникають різні типи наукового знання. Залежно від об'єкта пізнання наукове знання поділяється на природниче, гуманітарне, соціальне, науково-технічне тощо.

Основні логічні характеристики наукового знання, визначені в сучасній логіко-методологічній літературі: раціональність, строга доказовість, обґрунтованість законами, доведеність, загальність, необхідність, історичність, системність, інтерсуб'єктивність (об'єктивність).

З виникненням наукового пізнання та знання виникла необхідність визначення критеріїв науковості певного знання, оскільки нині існує багато видів позанаукового знання: буденне, міфологічне, релігійне, політичне, художнє, містичне тощо. До критеріїв науковості знання належить можливість експериментально відтворити або неодноразово спостерігати відкриті наукові факти і перевірити їх на істинність.

На підставі встановлених критеріїв науковості знання можна здійснити аналіз інших позанаукових видів знання: міфологічного, містичного, парапсихологічного тощо і визначити їх особливості та дати логічну оцінку цим видам знання в категоріях «істинне», «хибне», «раціональне», «ірраціональне», «доведене», «доказове», «недоказове» та ін.

У структурі наукового знання виділяють перш за все два рівні знання – емпіричний і теоретичний. Їм відповідають два взаємопов'язані та водночас специфічні види пізнавальної діяльності: емпіричне й теоретичне дослідження. Про ці рівні мова була вище, тому тут наголосимо, що йдеться про наукове пізнання, а не про пізнавальний процес загалом. Щодо останнього, тобто процесу

пізнання як такого, частіше говорять про чуттєвий та раціональний ступінь пізнання. Категорії «чуттєве» й «раціональне», з одного боку, і «емпіричне», «теоретичне» – з другого, достатньо близькі за змістом. Та вони не цілком тотожні.

По-перше, емпіричне пізнання ніколи не може бути зведене до простої чуттєвості. Навіть перший пласт емпіричних знань – дані спостережень – завжди фіксуються у певних поняттях, і це можуть бути специфічні терміни. Дані спостережень не можна звести лише до форм чуттєвості – відчуттів та уявлень. Вже тут виникає складне переплетення чуттєвого й раціонального.

Проте емпіричне знання до даних спостережень не зводиться. Воно передбачає також формування на основі даних спостереження особливого типу знання – наукового факту. Науковий факт виникає як результат дуже складної раціональної обробки даних спостереження: їх осмислення, розуміння, інтерпретацію. У цьому розумінні будь-які факти науки є взаємодією чуттєвого й раціонального.

Збір фактів, їх узагальнення, опис, систематизація, класифікація даних досвіду та експерименту здійснюється на емпіричному рівні, де переважає живе споглядання, схоплюються зовнішні зв'язки і характеристики об'єкта. Усе це здійснюється не сліпо – у сучасній науці усе планується, конструюється теорією. Емпіричне, дослідне знання спрямоване на об'єкт, воно освоює його за допомогою порівняння, виміру, спостереження, експериментального аналізу, індукції. Початок науки – не голі факти, а теоретичні схеми. К. Поппер зауважив, що ми починаємо пошук не з чистих спостережень, а вже маємо перед тим «щось подібне на теорію». Можна сказати, що експеримент планується і контролюється теорією.

Теоретичний рівень наукового пізнання характерний переважанням раціонального моменту – понять, теорій, законів, доктрин та ін. Живе споглядання тут підпорядковане пізнанню внутрішніх універсальних зв'язків, закономірностей, через раціональну обробку даних експерименту – абстрагування, ідеалізацію, синтез, дедукцію. Характерна риса теоретичного

рівня – внутрішньо наукова рефлексія, спрямована на себе, дослідження форм і методів самого пізнання.

Ключовим моментом побудови наукового знання є теорія – розвинута форма наукового знання, що дає цілісне відображення закономірних і суттєвих зв'язків певної дійсності. За К. Поппером, теорія повинна відповідати двом вимогам: несуперечності (не порушувати закони формальної логіки) і нефальсифікованості – дослідна перевірка не повинна її спростовувати. Образно кажучи, теорія – це сітка, щоб спіймати реальний світ. Справжня теорія відповідає всім реальним фактам, і її наслідки повинні задовольняти вимоги практики. Отже, теорія – це цілісна система істинного знання.

Сучасна методологія виділяє такі елементи теорії, як: вихідні основи; ідеалізований об'єкт; логіка теорії; сукупність законів і тверджень, виведених з теорії. Ключовим елементом теорії є закон, а сама вона є системою законів. Закон – це зв'язок між явищами й процесами, які є змістом теорії. Основні функції теорії – синтетична, пояснювальна, методологічна, прогностична, практична. Зміна теорій у науковому знанні відбувається, як правило, шляхом появи нових ідей.

Ідея – це форма наукового знання, яка відображає зв'язки, закономірності, процеси реальної дійсності й спрямована на її перетворення, а також поєднує істинне знання про дійсність і суб'єктивну мету її перетворення. Ідея одночасно є і формою осягнення в мисленні явищ об'єктивної дійсності, і включає в себе усвідомлення мети й проектування подальшого розвитку пізнання та практичного перетворення світу, фіксуючи необхідність і можливість такого перетворення.

Сократ розробив запитально-відповідальний, діалогічний метод пошуку істини. Аристотель писав, що початком будь-якого дослідження має бути запитання як попереднє втілення певної ідеї. Постановка запитань є одним із головних засобів творчого мислення. Сучасна евристика рекомендує в процесі дослідження ставити якомога більше запитань, шукати на них альтернативні відповіді.

Запитання – це різновид судження, в якому немає ні ствердження, ні заперечення, вони ні істинні, ні хибні, проте мають певну граматичну форму і логічну структуру. Характер істинності чи хибності має відповідь – викликане запитанням судження. У пізнанні запитання є засобом дослідження, за допомогою якого відбувається перехід від неповного і неконкретного знання до повного і конкретного. У кожному дослідному запитанні є певне знання (ідея), яке входить до передумов дослідження, тут означені предмет, напрямок дослідження, необхідність переходу до пошуку.

Запропоноване до пошуку питання має назву «проблема», що означає «ускладнене». Проблема – складне теоретичне чи практичне запитання, яке потребує вивчення, вирішення, дослідження. У науці – це форма розвитку наукового пізнання і знання. Проблема є єдністю двох змістовних елементів: знання про незнання і передбачення можливості наукового відкриття. Проблема відображає ситуацію, що об'єктивно виникає в процесі розвитку суспільства як протиріччя між знанням про потреби людей у будь-яких результативних теоретичних чи практичних діях і незнанням шляхів чи засобів і знарядь їх реалізації. Проблема – це суб'єктивна форма вираження необхідності розвитку знання, яка відображає суперечність між знанням і дійсністю, або протиріччя в самому пізнанні; вона одночасно є засобом і методом пошуку нових знань. Постановка проблеми – це вихід зі сфери вивченого у сферу того, що належить вивчити. Проблема – це етап зародження нових знань, що має активний пошуковий характер, в якому істинне переплітається з неістинним, об'єктивний зміст невіддільний від суб'єктивного. Це також початковий етап становлення наукової теорії, вона є джерелом розвитку теорії, пошуком шляхів її використання для вирішення практичних завдань, визначення меж її застосування. Розвиток науки можна уявити як перехід від постановки одних проблем до їх вирішення, а потім до постановки нових проблем і їх подальшого вирішення.

Доречно зауважити, що наведене тут трактування проблеми стосується самого процесу дослідження, як руху думки від незнання до знання та все більш

повного знання. І таке використання терміну «проблема» не суперечить положенню про те, що дисертація на здобуття ступеня доктора філософії має вирішувати не проблему, а наукове завдання.

Одним із можливих варіантів вирішення проблеми, істинність якої ще не встановлена, є гіпотеза. Гіпотеза – це форма розвитку наукового знання, засіб переходу від невідомого до відомого, від незнання до знання, від непевного і неточного знання до більш повного і точного. Гіпотези висуваються з процесі розвитку науки для вирішення будь-якої конкретної проблеми з метою пояснення нових експериментальних даних, або ж для усунення суперечностей між теорією та негативними даними експериментів шляхом їх перевірки, уточнення, доведення. Гіпотеза – припущення, здогад, перевірена і доведена вона стає теорією або змінюється новою гіпотезою. Висунення нової гіпотези, як правило, спирається на результати перевірки попередньої, навіть тоді, коли результати були негативними. В сучасній науці багато гіпотез – вони існують як певне знання у тих ділянках, де перевірка принципово неможлива доступними на цей час засобами, наприклад гіпотеза Канта-Лапласа про походження планет сонячної системи, гіпотеза про виникнення життя на Землі тощо.

У діалектичній єдності ідей, проблем і гіпотез формується наукова концепція, що обґрунтовує основну ідею теорії та надає їй практичного спрямування.

1.2.2. Рівні, методи та форми наукового дослідження

У науковому пізнанні розрізняють два рівні: емпіричний та теоретичний. Вони відрізняються глибиною, повнотою, всебічністю осягнення об'єкта, цілями, методами досягнення та способами вираження знань, ступенем значимості в них чуттєвого та раціонального моментів.

Результатами емпіричного рівня є наукові факти, певна сумарність знання, сукупність емпіричних даних, закономірні взаємозв'язки між окремими явищами. На теоретичному рівні знання фіксуються у формі сутнісних законів,

теорій, теоретичних систем та системних законів.

Основні методи емпіричного рівня – це спостереження, опис, вимірювання, експеримент, індуктивне узагальнення. Теоретичний рівень використовує аксіоматичний, гіпотетико-дедуктивний методи, ідеалізацію, абстрагування, моделювання, екстраполяцію, дедукцію, єдність логічного та історичного тощо.

На емпіричному рівні здійснюється спостереження об'єктів, фіксуються та описуються факти, проводяться експерименти, встановлюються емпіричні співвідношення та закономірні зв'язки між окремими явищами. На теоретичному – створюються системи знань, теорій, концепцій, у яких розкриваються загальні та необхідні зв'язки, формулюються закони в їх системній єдності та цілісності.

На емпіричному рівні наукового пізнання об'єкт відображається стосовно його зовнішніх зв'язків і проявів, що доступне в основному живому спогляданню. Логічною формою вираження знання на емпіричному рівні є система понять, суджень та умовиводів, за допомогою яких формулюються закони, що відображають взаємозв'язки та взаємодії явищ дійсності у їх безпосередній даності.

На теоретичному рівні об'єкт відображається стосовно його глибинних, внутрішніх зв'язків та закономірностей, які досягаються шляхом осмислення даних емпіричного пізнання, а суб'єкт у мисленні виходить за межі того, що дається в безпосередньому досвіді, і здійснює перехід до нового знання поза чуттєвим досвідом. Абстрактне мислення є тут не лише формою вираження пізнавальної діяльності; а й засобом отримання нового знання.

На теоретичному рівні суб'єкт користується абстракціями більш високого рівня, ніж на емпіричному. Він здійснює сходження від чуттєво даних об'єктів до ідеалізованих (ідеальних об'єктів), застосовує поняття, які не мають емпіричних відповідників. Кожне ідеальне поняття асоціюється з певною сукупністю сприйнять, уявлень та наочних образів, тому теоретичний рівень має чуттєво-сенситивні компоненти.

Гносеологічною спрямованістю досліджень емпіричний та теоретичний

рівень наукового пізнання суттєво відрізняються. На емпіричному рівні пізнання орієнтується на вивчення явищ та видимих, чуттєво-фіксованих зв'язків між ними, без заглиблення в суттєві зв'язки та відношення. На теоретичному рівні головним гносеологічним завданням є розкриття сутнісних причин та зв'язків між явищами.

Розрізняються згадані рівні й пізнавальними функціями. Якщо головна пізнавальна функція емпіричного рівня – це опис явищ, то теоретичного – їх пояснення.

Третьою суттєвою відмінністю є характер і тип отримуваних результатів. Результатами емпіричного рівня є наукові факти, певна сумарність знання, сукупність емпіричних даних, закономірні взаємозв'язки між окремими явищами. На теоретичному рівні знання фіксуються у формі сутнісних законів, теорій, теоретичних систем та низки законів.

Четверта відмінність полягає у методах отримання знань. Основні методи емпіричного рівня – це спостереження, опис, вимірювання, експеримент, індуктивне узагальнення. Теоретичний рівень використовує аксіоматичний, гіпотетико-дедуктивний методи, ідеалізацію, абстрагування, моделювання, екстраполяцію, дедукцію, єдність логічного та історичного тощо.

Наукове пізнання має свої специфічні способи та методи здобуття знань, які вважаються істинними. Метод – шлях до чогось, спосіб соціальної діяльності, і не лише пізнавальної. Методологія – це і система методів (способів досягнення результатів), і вчення про цю систему. Методологія науки досліджує структуру й розвиток наукового знання, засоби й методи наукового дослідження, способи обґрунтування результатів, механізми реалізації знання.

Проблема методу завжди була у центрі уваги, нині її досліджують філософія науки, феноменологія, структуралізм, постструктуралізм, постпозитивізм. Специфіка соціальної методології досліджується в сучасній герменевтиці (Гадамер, Рікер та ін.).

Отже, метод – це сукупність правил, прийомів, способів і норм пізнання та діяння. Метод розробляється на основі певної теорії. Теорія переростає в метод

шляхом розробки, формулювання принципів, правил, прийомів, які з неї витікають. У науці істинним повинен бути не лише результат пізнання, а й шлях до нього – метод.

Різноманітність людської діяльності зумовлює розмаїття методів, які по-різному класифікуються: насамперед методи ідеальної, духовної і методи практичної, матеріальної діяльності. У науковому пізнанні також кілька поділів методів: змістові й формальні, емпіричні й теоретичні, методи дослідження й викладу, якісні й кількісні, оригінальні й похідні, методи безпосереднього й опосередкованого пізнання тощо.

У сучасній науці прийнята багаторівнева концепція методологічного знання. Усі методи за сферою дії й ступенем загальності діляться на п'ять груп:

1. Філософські методи: діалектичний, метафізичний, аналітичний, інтуїтивний, феноменологічний, герменевтичний, синергетичний та ін.

2. Загальнонаукові підходи й методи дослідження: системний, структурно-функціональний, імовірнісний, кібернетичний, моделювання, формалізація.

3. Конкретно-наукові методи – сукупність принципів пізнання в окремих галузях наук.

4. Дисциплінарні методи – система прийомів у будь-якій дисципліні певної науки, або на стику наук.

5. Методи міждисциплінарного дослідження – система синтетичних, інтегративних способів.

Отже, в науці функціонує складна система методів пізнання, усіх їх принципово неможливе охопити в одному викладі. Розглянемо найголовніші, які можна розділити на методи емпіричного дослідження та методи теоретичного дослідження.

На емпіричному рівні застосовують насамперед такі методи, як спостереження, вимірювання, експеримент, моделювання.

На теоретичному рівні широко використовуються такі методи: аналіз і синтез; абстрагування та узагальнення; індукція та дедукція; аксіоматичний метод і метод екстраполяції.

На сьогодні, в умовах методологічного плюралізму, на передньому плані опинилися такі поняття як невизначеність (вид взаємодії, позбавлений кінцевої стійкої форми), вірогідність, нелінійність, флуктуація, біфуркація, інформація, дивні атрактори, що відображають характер нашого нестабільного світу як загалом, так і кожної його сфери зокрема.

1.2.3. Проблема фіксації об'єктивної даності та достовірності знання

Кожна наука відрізняється одна від іншої цілою низкою параметрів, до яких насамперед необхідно віднести: предметна область, сукупність методів і способів дослідження, досягнуті результати (специфіка знання) та соціальна значимість. Звичайно, можна фіксувати й інші властивості тієї чи іншої науки (історія становлення тощо), проте названі характеристики дозволяють досить повно зрозуміти особливість кожної галузі знань та виокремити її з чисельності інших. Це вельми важливо для соціально-гуманітарної сфери, де розмежування об'єктів дослідження різних наук має досить умовний характер. Для прикладу досить навести такі науки, як політологія, конфліктологія, менеджмент, соціологія, соціальна психологія тощо. Зрозуміло, що вони відрізняються лише аспектом або гранню, з боку яких розглядається предмет дослідження – складна сукупність постійно змінюваних суспільних відносин. Ще складніше провести відмінність наук за іншими параметрами, адже методи пізнання є, в основному, загальнонауковими. Водночас, всі чітко розрізняють специфіку кожної науки, її особливий соціальний статус. Важливою підставою такого розрізнення є послідовна фіксація специфічного для кожної науки предмета дослідження.

Об'єктивна даність – це сукупність явищ, подій, процесів, що не просто існують як об'єктивна реальність, але які тією чи іншою мірою здійснюють вплив на подальший перебіг подій, зумовлюють управлінську діяльність. Це обставини, з якими управлінці обов'язково повинні рахуватися, щоб досягнути успішного результату. Вони відіграють роль аксіом подальших міркувань теоретика чи практика управління, прийняття управлінських рішень тощо.

Основною формою відтворення об'єктивної даності є факти. Для науки публічного управління, як і для більшості наук, існує проблема встановлення достовірності фактів. Вона ускладнюється тим, що поняття «факт» має подвійне значення. По-перше, факт – це подія, річ або її властивість, що справді існує (відбулася) в об'єктивній реальності. По-друге, факт – це констатація об'єктивної даності в свідомості людини за допомогою просторово-часових визначень. Дослідження у сфері публічного управління має справу із фактами соціального життя, які, крім свого матеріального носія (субстрату), несуть в собі значення діяльнісного (ідеального) опосередкування. Для прикладу, проведення процедури тендерної закупівлі чи встановлення факту порушення фінансової дисципліни існують в конкретно визначеному часі і просторі (тут і тепер). Водночас їх наявність з необхідністю доповнюється сукупністю соціальних знань і ставлень (про дотримання юридичних вимог, про відповідність моральним нормам тощо). Отже, соціальні факти мають ідеальне значення (зміст), що носить інтесуб'єктивний характер – залежить від домінуючої інтерпретації. Остання далеко не завжди збігається з об'єктивною, безумовною даністю факту. Наприклад, безсумнівний факт крадіжки колгоспного майна, як правило, виправдовувався суспільною мораллю радянського періоду.

Проблема адекватності здійсненого в соціально-управлінській сфері дослідження предметній даності ускладнюється тим, що дослідник постійно присутній і не може повністю нівелювати свої ставлення, уникнути своїх оцінних суджень. Методологією врахування суб'єктивних інтерпретацій в дослідженні суспільно-гуманітарних процесів є герменевтика. У ній розроблені способи встановлення об'єктивного сенсу, тобто спільного (інтесуб'єктивного) значення подій. Іншими словами, суспільний процес сприйняття конкретних подій завжди вмонтований в загальне їх пояснення, як правило, в контекст домінуючих визначень і ставлень. Інтесуб'єктивна інтерпретація наявного стану не обов'язково є позитивною для подальшого розвитку, вона може мати деструктивне значення. У політичній дезінформації, зокрема в інформаційній війні, досить часто використовується методологія герменевтики, коли факти не

просто спотворюються, але й трактуються в хибній системі координат. В умовах інформаційної та смислової війни пропагандистська індустрія російських терористів широко використовує фейки (з англ. fake – фальшивка, підробка), як навмисне поширення брехні й хибної інформації з метою нав'язування потрібних ворогу точок зору. Фейки у вигляді сфабрикованих описів подій, фото- й відеоматеріалів змінюють історію та реальні події, є засобом маніпуляції свідомістю окремих людей і змінення громадської думки.

Тому необхідно наголосити, що конструктивний формат наукової інтерпретації предметної даності в публічному управлінні полягає у вмінні адекватно відтворити наявний стан речей, а за наявними проблемами, труднощами й негараздами побачити наростаючі можливості, відкрити скриті ресурси тощо. Інтерсуб'єктивне значення подій і фактів дійсності (в силу розбіжності інтерпретацій) не може бути надійною основою результативного публічного управління. Тому важливо спиратися на більш виважену емпіричну базу, яка більш об'єктивно репрезентує наявний стан речей. З цією метою в науковому дослідженні публічно-управлінської сфери використовується весь методологічний потенціал сучасної науки, а також враховується специфіка цієї галузі, що частково була розкрита в попередньому підрозділі. Об'єктивна даність в науці публічного управління визначається низкою термінів, серед яких варто насамперед фіксувати «предметне поле», «об'єкт», «предмет».

Їх розкриття досягається за допомогою емпіричних методів дослідження. У природничих науках до таких методів відносять спостереження, експеримент, вимірювання тощо. У науці публічного управління та адміністрування ці типові методи далеко не завжди виконують основну роль, оскільки не обов'язково репрезентують апробоване знання та не позбавлені елементу інтерпретаційної суб'єктивності.

У цьому контексті завдання наукового дослідження полягає у чіткому відокремленні суб'єктивно оціночних тверджень від істинних, що репрезентують реальний стан справ. Для цього в сучасній методології наукового пізнання прийнято використовувати насамперед описовий (наративний або

іконографічний) метод. Перевагами його є наочність, очевидність, доступність тощо. Проте існує маса прикладів, коли «загальновідома очевидність» виявлялася міфом, помилкою чи політичним популізмом. Тому в науці публічного управління, як і в кожній науці, факти прийнято перевіряти та існує загально прийнята процедура їх перевірки – верифікації (лат. verus – істинний і facio – роблю). Позитивне значення верифікації зумовлене тим, що за її допомогою здійснюється спрощення теоретичних положень науки, надання їм форми простих суджень; зіставлення останніх із фактами та встановлення відповідності (невідповідності) суджень фактам.

Відповідно поняття верифікації означає процес встановлення істинності наукових тверджень шляхом їх емпіричної перевірки. Найпростішими формами такої перевірки може бути: повторюваність фактів і подій; існування не одного, а двох і більше джерел інформації; спростування протилежного твердження, демонстрація його абсурдності тощо.

Метод верифікації широко застосовується в практиці публічного управління для підтвердження чи заперечення робочих гіпотез, що висуваються в процесі прийняття управлінського рішення та моделюванні організаційної діяльності.

Важливу роль у забезпеченні наукового дослідження і практичного здійснення публічного управління об'єктивними даними виконують економічні показники. До них відносять низку даних, що мають кількісні виміри, безпосередньо зв'язані з економікою та репрезентують її об'єктивний стан, а саме: валютний курс, ВВП, обсяг бюджету, платіжний баланс, продуктивність праці, процентні ставки, рівень безробіття, рівень оплати праці, середня заробітна плата, темпи інфляції, частка ВВП в доларах США на одну особу в рік та багато інших. Міжнародні моніторингові організації використовують деталізовані показники, що здатні висвітлити більш глибокі характеристики, порівняти динаміку розвитку різних країн, розкрити наростаючі тенденції змін. Серед таких індикаторів можна назвати «рівень інвестиційної привабливості», «індекс людського розвитку», «міра корумпованості», «співвідношення

мінімальної і максимальної зарплат бюджетників» тощо.

Уважне ставлення до економічного стану об'єкта управління, до його потенційних можливостей є необхідною передумовою результативного управління не тільки у виробничій сфері. Економічні показники значною мірою визначають можливості розвитку будь-якої сфери суспільства і тому виконують важливу функцію детермінації публічно-управлінських рішень.

Важливе значення для теорії та практики публічного управління мають соціологічні дані. Тому необхідно зазначити, що соціологія – наука про суспільство як цілісну систему та її окремі елементи, має теоретичний та емпіричний напрям розвитку. Останній органічно продовжує позитивістський підхід засновника соціології О. Конта і зводиться до вивчення безпосередніх даних соціуму. А здійснювані впродовж тривалого часу емпіричні констатації стану суспільства (збір даних, різні обстеження) сформували досить продуктивний методологічний інструментарій дослідження.

Досить поширеним методом вивчення громадської думки є опитування, що проводиться у формі анкетування та інтерв'ю. Опитування здійснюється за допомогою анкет, зміст яких спрямований на розкриття певної проблеми. Велика кількість питань дозволяє відокремити помилкові, випадкові та упереджені судження респондентів і зафіксувати середньостатистичні показники, що досить правильно відтворюють реальний стан.

Емпіричні методи дослідження об'єкта знаходять своє поєднання в моніторингу (англ. monitoring – спостереження, відслідковування) – постійному відстеженні деякого процесу з метою виявлення його якісних ознак і відповідності його змін попереднім припущенням. За допомогою моніторингу здійснюється системне вивчення об'єкта та інформаційна підтримка прийняттю управлінського рішення. Моніторинг є об'єднуючою методикою емпіричного дослідження і включає описові, статистичні, соціологічні та інші методи.

Поряд із вказаними методами він може використовувати методи порівняння, оцінювання, контролю, діагностування, прогнозування тощо. Власне, останні методи виводять моніторинг за межі емпіричної констатації

фактів і є елементами теоретичного дослідження. Продуктивне значення моніторингу для публічного управління визначається тим, що його застосування забезпечує отримання предметно сконцентрованої, адекватної, точної, безперервної та оперативної інформації. Тому для практики управління важливо постійно здійснювати моніторинг особливо гострих проблем.

Складність пізнання вихідного стану публічного управління зумовлена тим, що в ньому органічно переплітаються соціально-природні, об'єктивні за способом існування, явища та суб'єктивні судження, оцінки – все, що виявляє ставлення учасників процесу до самого цього процесу чи його окремих проявів.

Хибність (неістинність) і суб'єктивізм можна розрізнати за джерелом виникнення неадекватного розуміння дійсності. Якщо неістинне знання виникло внаслідок випадкової помилки в процесі дослідження чи мислення, воно зумовлене складністю об'єкта, то мова йде про хибність. Її прикладом може бути метафізична односторонність, коли знання про предмет відтворює лише частину його властивостей і не враховує інші.

Суб'єктивізм – це хибність, що своїм джерелом виникнення має обмеженість або упереджене ставлення суб'єкта. Своєю чергою ця обмеженість може проявляти світоглядну упередженість, ідеологічну заангажованість, політичну доцільність та інші причини невміння чи небажання адекватно відтворювати реальний стан речей.

Застереження щодо можливих проявів суб'єктивізму – підміни реального процесу, його об'єктивної даності різними упередженими судженнями є необхідною вимогою методологію наукового дослідження в публічно-управлінській сфері. Адже досить часто виникає спокуса «домалювати» реальність рожевими фарбами, підмінити дійсне бажаним.

Водночас необхідно фіксувати і загрозу об'єктивістського редукціонізму – спрощення реального стану, зведення його до окремих проявів. Типовим прикладом такої редукції може бути зведення різноманіття об'єктивного змісту до безумовної інваріанти, що має незмінно повторюватися у всіх сферах суспільства та на всіх етапах його історії. У теорії К. Маркса такою інваріантою

виступає розвиток продуктивних сил, який розглядається як об'єктивний зміст суспільного розвитку та його основна детермінанта.

Таким чином, дотримання розглянутих емпіричних методів і відповідних вимог в процесі дослідження проблем публічного управління дозволить сформувати об'єктивну картину, що своєю чергою є обов'язковою умовою не лише правильного розуміння та належного висвітлення теми дослідження, але й успішної управлінської діяльності.

Тема 1.3. Формування та розвиток наукового знання галузі публічного управління та адміністрування

1.3.1. Особливості наукового знання галузі публічного управління та адміністрування

У контексті дослідження місця і ролі наукового знання в публічному управлінні необхідно обмежитися двома найактуальнішими підходами – розкрити його рівні існування та історичну зміну призначення або пріоритетів формування й застосування. Так, усвідомлення специфіки публічно-управлінського знання неможливе без розуміння його трьох взаємозв'язаних рівнів – емпіричного, теоретичного та мета теоретичного. Виокремлення вказаних рівнів знання дозволяє детальніше розглянути процес дослідження та досягнення сутнісного відтворення реального стану публічно-управлінської сфери.

Емпіричний рівень науки необхідно розуміти як безпосереднє знайомство з первинною даністю, що, окрім споглядання й сприйняття органами відчуття, трактується в сучасній методології пізнання значно ширше – як розпредмечування внутрішнього змісту соціокультурних об'єктів, які, з огляду на втілену в них попередню людську діяльність, є соціокодами або текстами. До множини останніх слід віднести всі чинні нормативно-правові акти, статистичні дані, прийняті рішення, конкретні дії, друковані та вербальні звернення і мовлення тощо. Цікаво зауважити, що завдання дослідника і управлінця полягає в тому, щоб розкрити справжній зміст соціокоду, вписати його в систему концептуальних координат, тобто сприйняти як факт – теоретично трактовану емпіричну даність.

Метатеоретичний рівень знання покликаний відтворити не лише об'єкт дослідження в узагальненій та необхідній формі, але й специфіку цього знання, його часову визначеність, зв'язок із певним політичним суб'єктом (суб'єктність), методологічно задану значимість тощо. Така полісеміолова визначеність

публічно-управлінського знання, його епістемно-герменевтичний зміст формується в силу неоднозначного ставлення різних суб'єктів до однієї й тієї ж ситуації, а досить часто і невизначеності (амбівалентності) одного й того ж суб'єкта. Визнаною формою метатеоретичного рівня знання в галузі публічного управління є концепція, що доповнює теоретичне узагальнення певної сфери дійсності баченням її необхідної і можливої зміни. Це означає, що знання в системі публічного управління є водночас і методологічним проєктом (стратегія, програма, дорожня карта) із визначенням ресурсів, засобів, методів досягнення потрібного результату. Необхідно зазначити, що цілісність трьох вказаних рівнів знання забезпечується відповідним способом мислення, що може бути названий державницьким. Сутність його полягає в постійному опосередкуванні всієї сукупності знань з метою формування стратегії і тактики подальшого вдосконалення дійсності.

Здійснювані в процесі публічного управління метатеоретичні узагальнення виходять на філософський рівень, стосуються сутнісних чи категоріальних визначень цього процесу. Прикладом тут може бути розкриття змісту поняття «суб'єкт державного управління». Якщо відповідно до ст. 5 Конституції України «єдиним джерелом влади в Україні є народ», який «здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування», то некоректно говорити про громадськість взагалі та окремі об'єднання громадян як про об'єкт державного управління. Об'єктом демократичного врядування має бути реальний (недосконалий) стан суспільства та його конкретних сфер (зокрема і окремі властивості громадян), а громада, громадські об'єднання та окремі особи є суб'єктами чи співсуб'єктами управління. І це не просто термінологічна тонкість, це принциповий момент знання про природу врядування, його сучасну комунікативну сутність, від якого залежить якість проголошуваних та здійснюваних демократичних реформ, визначення пріоритетів розвитку та засобів досягнення успіху. У цій площині лежать і завдання формування принципово нових відносин між владою і суспільством, розбудови інститутів громадянського суспільства, забезпечення не

лише прозорості, але й доступності влади та її підзвітності громаді.

Наявність трьох рівнів публічно-управлінського знання зумовлює його бачення з огляду на динаміку становлення, переходу з одного рівня на інший, що традиційно розглядалося як здатність мислення опосередковувати (враховувати, зберігати й збагачувати) різні предмети думки. Така рефлексивна природа мислення людини доповнюється в сучасній філософсько-теоретичній думці розумінням його комунікативних (інтерсуб'єктивних) проявів, тобто судження, діалогу та дискурсу.

Знання з необхідністю включає функцію усвідомлення інтенційно спрямованих (власних для суб'єкта) властивостей, що поділяються на низку спонук (потреби, інтереси, наміри, мотиви тощо), і досягнутого рівня здатностей (компетентностей – знання, досвід, вміння) до практичної діяльності.

Для глибокого розуміння практичної спрямованості публічно-управлінського знання необхідно звернутися до трьох принципових підходів щодо соціальної ролі знання, що історично сформувалися в теоретичній думці і вказують на методологію його використання. Насамперед йдеться про максиму Ф. Бекона «знання – це сила», яка визначає роль знання як засобу технологічного впливу на природу в системі продуктивно-практичної діяльності. Тут повністю стверджується ідея Г. Гегеля про хитрість розуму як людську здатність протиставляти сили природи самій природі і отримувати від цього потрібний результат. У цьому контексті соціально цінним буде природничо-наукове знання, що забезпечує науково-технічну могутність суспільства.

Сучасні умови ринкової економіки, приватної власності та приватизації державного майна все повніше відсувають природниче і економічне знання на периферію державного управління, постіндустріальне суспільство акцентує увагу на соціальній та особистісній сфері людських стосунків. Можна додати, що актуальне на сьогодні екологічне знання є саме прикладом не суто об'єктивної заданості, а цінності його в проекції на параметри людського існування. Відповідно актуалізується твердження, що «знання – це влада» – максима, що вказує на цінність знання у соціальних відносинах, коли вплив на

маси досягається розумінням і експлуатацією їх потреб, інтересів. Знання тут розглядається як засіб владно-маніпулятивного впливу на широкі кола громадськості та окремих осіб.

Найбільш сучасна максима стверджує, що «знання – це засіб порозуміння» (Ю. Габермас) і акцентує увагу на соціально-гуманному призначенні знання у сучасному демократичному суспільстві. Стосовно державного управління це означає, що знання переростає в розуміння – вищу форму уможливленого опосередкування суб'єктом управління всіх компонентів цього процесу. До специфічних рис розуміння сфери державного управління можна віднести відмову від монологічного шляху досягнення істини, усвідомлення діалогічності та полілогічності як способів представлення дійсності, визнання за всіма учасниками управлінського процесу права бути його суб'єктом чи співсуб'єктом, тобто не об'єктом змін, а повноцінним учасником суспільно-владного дискурсу. Управлінський дискурс як вид загального практичного дискурсу значною мірою збігається з юридичним дискурсом, проте він зумовлений ширшою системою детермінант. Так, якщо юридичний дискурс задається системою законів і переважно зводиться до їх послідовної інтерпретації, де аргументація лише частково доповнює її зверненням до окремих унікальних умов застосування закону, то управлінський дискурс (багатосуб'єктний процес осмислення й перевершення вихідної ситуації управління) ґрунтується на ще принаймні двох системах аксіом – політичній та соціально-психологічній. Так, на відміну від юридичної догматики, політичні аксіоми можуть характеризуватися як доктринальні – дотримання вимог легітимної на цей час політичної доктрини, з її стратегією і тактикою досягнення задекларованих цілей. Політична аксіоматика відрізняється від юридичної значно ширшим діапазоном інваріантних ставлень, вибору засобів і ресурсів діяльності тощо. Те ж саме стосується соціально-психологічної основи, яка вибирається суб'єктом управління з практик суспільної взаємодії.

Публічно-управлінське знання репрезентує сферу раціонального, і тому протистоїть різного типу ірраціональним тенденціям, що базуються на

інстинктах, емоціях, воліннях тощо. Його критична функція може бути представлена як заперечення й боротьба проти сакралізації, міфологізації та романтизації соціально-управлінських процесів, що прагнуть їх втаємничити, звести до окремих символів, ідеологем тощо. Раціональність наукового знання протистоїть також політичній доцільності (революційна є її крайнім радикальним проявом), яка інтереси часткового суб'єкта поширює на все суспільство, а свою суб'єктивну мету розглядає як соціально необхідну. Доцільність (цілеспрямованість) реального процесу публічного управління має дещо іншу, відмінну від ірраціональності природу, її джерелом породження і здійснення є раціональна воля та інші суб'єктивні спонуки людської діяльності – інстинкти, амбіції тощо. Тому необхідно додати, що знання не обмежується осмисленням фактичної даності, воно є основою проекту майбутнього і тому «вплітається у канву» практичного відношення і формує його універсальне значення.

Сучасний український соціально-управлінський процес демонструє «стихію знання», що мало наповнена рівнем теоретичного і метатеоретичного усвідомлення проблем розвитку. І в цьому можна було б бачити переваги, пов'язані з близькістю до широких кіл громадськості, народну простоту, але це швидше свідчить про недостатню наукову обґрунтованість, відсутність концептуальної і стратегічної визначеності перспектив розвитку, що, безсумнівно, є недоліком.

Наукове знання є об'єктивною передумовою діяльності суб'єкта, який, для ствердження себе в цій якості, має визнати його за основу власної діяльності. Проте практика управління демонструє приклади, коли вихідним пунктом діяльності служать не знання, а стереотипи, часткові бачення, суб'єктивні прагнення тощо. Наприклад, відомо, що в певній галузі державного управління є корупція. Зрозуміло, що адекватним демократичному стилю врядування способом реагування на неї буде прагнення її викоринити. Але практика, на жаль, демонструє, що багато хто з посадовців стає не на шлях боротьби з корупцією, а на шлях використання пов'язаних із нею можливостей задля власних

меркантильних цілей. І тому необхідно додати, що знання основи (певної об'єктивної даності) має бути перетворене у концепцію – системний погляд на певну ситуацію із чітким визначенням ставлення суб'єкта управління до цієї основи. Таке концептуальне визначення перетворює основу (дану у раціонально препарованій формі) на суб'єктивну засаду – вихідний пункт рішення і дії. Завдяки цьому синтезоване у певні концепції та відповідні методологічні та технологічні засоби досягнення певного результату, знання переростає у засаду – вихідну теоретичну спонуку активної управлінської діяльності. Публічно-управлінське знання набуває свого конкретного методологічного змісту через структурування в концепцію та відповідні їй засоби, методи і способи діяльності. Як було обґрунтовано вище саме така методологічна цілісність у постмодерній теорії називається парадигмою.

Таким чином, публічно-управлінське знання за своїми сутнісними ознаками є міждисциплінарним та має прикладну й індивідуалізовану спрямованість, що дає можливість відтворювати унікальну управлінську ситуацію як конкретне поєднання об'єктивних можливостей і суб'єктивних прагнень у концептуальному розумінні, що синтезує пізнавальний, аксіологічний, прагматичний та методологічний підходи. Засобом продукування такого розуміння є державницьке мислення (специфічний вид рефлексії), що здатне опосередковувати й синтезувати знання з різних джерел для виявлення скритих можливостей розвитку. Класифікація публічно-управлінського знання проводиться відповідно до його рівня відтворення дійсності та за критерієм спрямованості на той чи інший предмет перетворення. Сказане забезпечує глибше розуміння потенціалу знання з публічного управління та розкриває його функцію необхідної теоретико-методологічної основи практики державного врядування. Зрозуміло, що розкриті характеристики публічно-управлінського знання не вичерпують його властивостей і функцій, проте дозволяють розглядати проблематику публічного управління на рівні закономірностей, розкрити здійснення його інформаційно-аналітичної функції як забезпечення істинним знанням увесь процес урядування, що досягається також його

відкритістю для громадськості, залученням незалежних експертів, розгорнутим дискурсом різних поглядів тощо.

1.3.2. Формування та інституціоналізація наукового знання галузі публічного управління та адміністрування

Особливістю публічно-управлінського знання є поєднання гносеологічного та праксеологічного підходів, іншими словами, відтворення в ньому об'єктивної даності та спрямованої на практичний результат діяльності. Традиційно гносеологічний формат знання структурується у таких формах, як факт, теорія, закон. У публічно-управлінському знанні ці традиційні форми знання набувають особливого значення, вимагають уточнення та конкретизації. Як правило, публічно-управлінське знання кристалізується у формах закону, принципу, теорії, теореми, тренду, ідеї тощо. Всі ці форми виконують функцію теоретичної основи подальшого трансформування знання у нормативні документи, що регламентують і скеровують реальний процес управління. До інституціональних форм детермінації публічного управління належать концепція, стратегія, юридичний закон, кодекс, програма, доктрина, стандарт, указ, наказ, розпорядження та деякі інші. Якраз ці форми в тій чи іншій мірі репрезентують реальну картину дійсності, що науково досліджена і зрозуміла для суб'єктів управління.

У науці особлива роль належить законові, оскільки в ньому фіксується необхідна лінія розвитку певних процесів, а також внутрішня логіка існування цих процесів. Якраз тому пізнаний закон – це обов'язкова умова прогнозування майбутнього, прийняття реалістичного управлінського рішення та досягнення його практичного втілення. Закон визначається як сутнісний, невід'ємний і повторюваний зв'язок явищ, предметів і їх властивостей.

У суспільно-управлінських процесах закони визначають основну лінію розвитку, що прокладає собі шлях через множину випадковостей. Для методології наукового дослідження важливо констатувати, що будь-який закон

розкриває властивості певної цілісності як об'єкта дослідження, взаємозв'язок і взаємообумовленість його елементів. Тому виокремлення законів системи може бути виправданим лише в межах реалізації системного підходу та його формально-логічних обмежень. Кожна існуюча система (суспільство, країна, публічне управління, окрема його галузь тощо) мають свої закономірності існування та розвитку, що зумовлює необхідність її наукового дослідження і встановлення власних законів. Оригінальним вирішенням «системного підходу» до трактування управлінських законів є закони Паркінсона – фіксація парадоксальних залежностей між окремими характеристиками управлінської структури. Важливим підтекстом вказаних законів є те, що сфера управління складним чином поєднує об'єктивні і суб'єктивні чинники, без врахування яких будь-який менеджмент зазнає поразки (скорочення штату призводить до його розширення, гарний виконавець не обов'язково стає успішним керівником тощо). Тому в методології постмодернізму сформувалося розуміння закону як тенденції, що прокладає собі шлях через діяльність конкретних суб'єктів і реалізується внаслідок адекватного розуміння ними домінуючої лінії розвитку і всебічного сприяння їй.

Така специфіка управлінських законів полягає у відсутності однозначності зв'язку між певними подіями та станами, що зумовлено умовною (багатомірною) лінією детермінації.

Типовим зразком закону, його специфічного прояву в публічному управлінні може бути закон невизначеності відгуку, що розкриває опосередкований характер управлінського впливу. Формально цей закон констатує неможливість визначити (передбачити) реакцію (відгук) підлеглого на конкретний управлінський вплив на основі врахування лише змісту цього впливу. Змістовно закон невизначеності відгуку потрібно описати так:

По-перше, взаємодію (інтерацію) учасників управлінського процесу необхідно характеризувати як суб'єкт-суб'єктне (а не суб'єкт-об'єктне) відношення, оскільки виконавці обов'язково проявляють себе як активні, привносять у цей процес своє бачення, оцінки тощо, а отже, теж є його

суб'єктами або з урахуванням їх другорядної ролі стосовно основних є співсуб'єктами управління.

По-друге, дії суб'єкта і співсуб'єкта у вказаній інтеракції характеризуються, відповідно, як вплив і відгук, що дає можливість чітко зафіксувати специфіку дії кожного із учасників та міру її відтворення у отриманому результаті. Вплив у цьому контексті потрібно розуміти як розпорядження, наказ тощо, а відгук – це виконання цього розпорядження із врахуванням позитивного або негативного ставлення працівника до його змісту.

По-третє, закон невизначеності відгуку фіксує загальну закономірність, що якість відгуку не завжди залежить від змісту впливу, він значною мірою визначається особливостями виконавця, його вмінням і прагненням виконати отримане завдання. Іншими словами якість відгуку, водночас із змістом впливу, визначається суб'єктивними (фізичними, професійними, моральними, психологічними тощо) якостями співсуб'єктів управлінського процесу і тому відгук буде тим більше визначений, чим більш зрозумілим є стан виконавців.

По-четверте, вплив суб'єкта управління на виконавців опосередковується домінуючими у громадській думці стереотипами і тому, у разі змістовної єдності впливу і стереотипів, буде спостерігатися адекватність відгуку. Коли ж вплив репрезентує інноваційну справу, що не відповідає і навіть суперечить загальноприйнятим стереотипам, опосередковуюча роль останніх буде зводитися до нівелювання інноваційної суті впливу. Опосередкованість управлінського впливу означає його дієвість у відповідному за змістом соціальному просторі. Найбільш важливим елементом опосередкування є громадська думка – загальноприйняті точки зору, що функціонують у певному соціальному середовищі, інтегрують його і забезпечують достатній рівень згоди. Громадська думка формує та закріплює стереотипи – преконцепти, що суттєво впливають на сприйняття людиною світу і, як правило, виконують стабілізуючу функцію. Необхідно також пам'ятати, що громадська думка, окрім формування стереотипів, здійснює ідентифікацію абстрактної ідеї з наочним, спрощеним образом соціальної цінності, вона є «моралізована і кодифікована версія фактів».

А це, своєю чергою, стверджує конформізм – нормативно-впорядковуваний вплив більшості на меншість, нівелювання особистістю власної позиції заради згоди з більшістю. Тому реформування соціальної сфери управлінськими засобами є досить складною справою, повинне враховувати інерційність особистісної та соціальної сфер, а також необхідність додаткових засобів для її подолання.

Отже, закон невизначеності відгуку вимагає постійного врахування автономної, самодостатньої природи учасників управлінського процесу, опосередкованості впливу особистісними та загальносоціальними властивостями виконавців, що можуть суттєво вплинути на результат. Це особливо важливо в силу актуалізації демократичного способу управління та цінності свідомо раціонального залучення виконавців управлінського рішення як співсуб'єктів до здійснення змін.

Отже, констатується необхідність включення в процес управління впливового чинника змін – людської суб'єктивності, що формується та існує насамперед на особистісному рівні, а також набуває значно ширших рівнів соціальної ідентичності (група, нація тощо).

У психології суб'єктивна заданість особи фіксується, зокрема, виокремленням диспозиційних ставлень, що, на відміну від позиційних (зумовлених вимогами середовища, офіційною посадою особи тощо), виявляють свободу вибору суб'єкта, його здатність визначатися самостійно. Суб'єктивна самовизначеність особи щодо конкретної життєвої чи управлінської ситуації може бути як реалістична (адекватна змісту ситуації), так і чисто уявна (неадекватна).

Практична спрямованість публічно-управлінського знання формується і виявляється у концепції, стратегії, принципі, юридичному законі, програмі, плані, проєкті, конкретному управлінському рішенні тощо. Кожна із вказаних форм інституціоналізації публічно-управлінської науки має свої особливості, різний рівень впливу на практику управління, але всіх їх об'єднує імпліцитна присутність знання, певний формат проникнення у складні переплетіння

дійсного й можливого, необхідного й бажаного, об'єктивного й суб'єктивного. І рівень результативності втілення будь-якого нормативного документа прямо пропорційно залежить від глибини знання, відтворення в ньому реального потенціалу розвитку та відповідного розуміння всіх суб'єктів суспільно-управлінського процесу.

Неоднозначна єдність з теорією, зумовлює те, що на основі одного теоретичного пояснення даності може виникати декілька концепцій, що відтворюють різне ставлення суб'єкта. Для прикладу, загальна оцінка реального стану в гуманітарній сфері може привести як до формування концепції розвитку цієї сфери, так і до намірів замовчування даних. Гносеологічний варіант концепції – це сукупність теоретичних положень, що визначають напрям наукового дослідження, його основну мету, принципи проведення та можливі результати.

Інституційно прийнята концепція публічного управління може стосуватися як всієї його системи, так і окремих галузей. Вона має включати характеристики викликів, цілей, ресурсів реалізації, суб'єктів виконання, критерії визначення досягнень тощо. У концепції органічно поєднуються відповіді на питання «що є?» і «що робити?», знання про умови управління доповнюється технологією оперування ресурсами та засобами.

Наступною формою інституціоналізації знання є стратегія (гр. – наука і мистецтво ведення війни) – концентроване розуміння перспектив розвитку і головного напрямку діяльності соціального суб'єкта. Стратегія як інституційно закріплена форма управлінського знання включає дві частини – концептуальну, що має відтворювати знання, цінності й цілі концепції та скеровуючу, де визначаються головні ресурси та засоби досягнення перспективних цілей. Власне, перша частина є детермінованою концепцією, а друга – своєю чергою детермінує подальші форми конкретизації управлінського процесу. Головна мета стратегії полягає в уточненні системи базових ідей, які зафіксовані в основоположних документах держави, зокрема в Конституції та концепціях. Загальнонаціональна Стратегія розвитку доповнюється окремими стратегіями,

що відтворюють перспективи оновлення окремих областей, районів і міст, або ж галузей господарювання і діяльності. Стратегія формується за допомогою відповідного (стратегічного) мислення, що синтезує низку понять (виклик, необхідність, проблема, мета, засіб, спосіб тощо) у цілісний концепт розвитку країни чи окремої галузі.

Концептуально визначені та стратегічно передбачені перспективи здійснення публічного управління закріплюються юридичними законами, як основними формами унормування суспільних відносин. Особливістю законів є те, що вони репрезентують апробований досвід впорядкування суспільства, імпліцитно включають значний масив знань про соціум і можливості оптимізації відносин між його членами. Раціональним змістом юридичні закони подібні до законів об'єктивного світу, оскільки встановлюють чітку необхідну залежність між окремими явищами. Проте їх здійснення реалізується у діяльності й поведінці конкретних людей, носить опосередкований характер, і тому значною мірою вони відтворюють всі властивості соціально-управлінських законів. Іншими словами, реалізація юридичних законів залежить від рівня готовності громадян виконувати їх приписи.

Щодо дослідження публічно-управлінської проблематики, необхідно зазначити, що вказані юридичні закони є необхідною основою публічного управління і виконують роль аксіом для конкретних управлінських кроків. Тому їх розкриття і врахування в процесі дослідження є обов'язковим.

Концепція, стратегія, закон та програми мають проводити єдину, логічно узгоджену політику розвитку, коли цінності, принципи та основні цілі змістовно збігаються.

Необхідно зробити висновок, що дотримання методологічно визначеної послідовності інституціоналізації форм знання, що здійснюється за принципом від загального до часткового, від концептуальних засад до окремих рішень, буде сприяти цілісності, логічній послідовності, законодавчому забезпеченню та соціальній легітимності публічного управління.

1.3.3. Науково-методологічна культура дослідника та практика публічного управління

Глибина й динамізм сучасних українських трансформацій ставлять перед працівниками сфери публічного управління відповідні завдання, орієнтують на високу професійну майстерність. Демократизація суспільства й влади відбувається шляхом децентралізації владних повноважень і зміцнення місцевого самоврядування. Центральні органи влади й виконавча її вертикаль втрачають свій домінуючий вплив і все більше залежать від громадянського суспільства та його інституцій. Формується новий колегіальний тип відповідальності за результати управлінських рішень, соціальні наслідки здійснюваної політики, державне управління щораз більше набуває ознак публічного управління. За цих умов розвитку демократії посилюється роль експертного середовища, якісно зростає значення наукового супроводу управлінської практики. Власне, на вітчизняному рівні стверджується цивілізаційний досвід країн розвинутої демократії про те, що достатньою умовою сучасного ефективного публічного управління має бути поєднання:

- ініціатив і прагнень громадянського суспільства;
- інституційного досвіду управлінських структур;
- висновків експертів-фахівців конкретної галузі управління;
- аналізу, узагальнень і рекомендацій науковців.

Зрозуміло, що кожен із названих чинників привносить у процес прийняття управлінських рішень свій компонент, власне бачення здійснюваних змін, і тільки органічне їх поєднання може забезпечити досягнення необхідного результату. Нехтування хоча б одним із них продукує неповноту визначення результату й втрату важливих елементів, а отже, отримання небажаних наслідків.

Публічність як важлива тенденція розвитку сучасного управління передбачає методологічну визначеність, що містить легально прийняту концепцію, усталений підхід до трактування понять і термінів, нормативне забезпечення і спільність дій всіх учасників. Обов'язковим елементом такої

визначеності має бути свідоме подолання рудиментних форм радянського командно-адміністративного стилю управління, що стихійно проникають у сучасні суспільно-владні взаємовідносини та надають їм антидемократичного забарвлення. Засвоєння нової демократичної культури управління можливе на шляху теоретико-методологічного осмислення передового досвіду та постійного інноваційного пошуку.

Вищою майстерністю публічного врядування є вміння провести потрібну реформу з дотриманням демократичних процедур – урахуванням усіх вказаних чинників. У контексті розгляду науково-методологічної культури публічного управління доцільно акцентувати увагу на її безпосередній зв'язок із загальною компетентністю посадовця.

Загальна культура публічного керівника – це сукупність низки особистісних характеристик, які виявляють його готовність і вміння служити справі громади й соціуму. До таких властивостей належать пасіонарність, толерантність, високі організаційні якості, відкритість до комунікацій і критики, гостре відчуття соціальної справедливості. Демократичний аспект адміністративної культури публічного менеджера простежується на рівні ставлення до громадян, реагування на їх потреби, а також у відносинах із колегами, керівниками і підлеглими своєї установи. Пріоритетними рисами, за цього, будуть справедливість, виваженість, толерантність тощо.

Необхідно зазначити, що науково-методологічна культура управління є продовженням і доповненням адміністративної культури на особистісному рівні. Тому тут проявляються її основні функції, зокрема збереження досягнутого рівня управління, закріплення його кращих практичних форм як певних концептів, правил, вимог тощо. Як і адміністративна культура загалом, методологічна її складова відкрита і орієнтована на подальший розвиток.

Відповідно відсутність науково-методологічної культури як невміння адекватно відповідати на виклики часу проявляється у різних функціях здійснення управління – від хибного сприйняття реальної управлінської ситуації до суб'єктивної оцінки досягнутого результату. Особливо це характерно для

сфери кадрової політики, де об'єктивні дані є умовними, а врахування справжньої компетентності працівника легко підмінюється ознаками лояльності, особистісних контактів тощо.

Науково-методологічна культура дослідження суспільно-управлінських процесів притаманна публічному менеджеру на рівні особистісних ставлень і вмінь, у ній фокусується досвід власного наукового розвитку та рівень засвоєння досягнень всіх попередніх успішних практик. Її результативною формою є державницьке мислення, що характеризується низкою ознак, а саме:

- верховенство загальних (національних, регіональних чи локальних) інтересів і потреб соціуму;
- розвинута рефлексія – вміння зіставляти й узгоджувати різні аспекти, тенденції тощо задля досягнення потрібного консенсусу та єдності;
- адекватність відтворення складного процесу суспільних відносин всупереч суб'єктивним прагненням;
- концептуальність – наявність розуміння єдності реального стану, його домінуючих тенденцій розвитку та практичних завдань суб'єктів діяльності;
- стратегічність – бачення перспектив розвитку, зокрема можливих позитивних і негативних наслідків пропонованих змін;
- оперативність – вміння концентрувати зусилля на актуальних проблемах управління і швидко їх вирішувати;
- креативність – здатність сприймати й продукувати нові ідеї, що виявляють скриті ресурси розвитку й сприяють досягненню позитивного результату.

Змістовне наповнення науково-методологічної культури дослідження не вичерпується вказаними вище рисами, має значно ширшу гаму проявів і ознак та реалізується у практиці управління. До індикативних показників методологічної культури також належить пріоритетна цінність розвитку, що як смислотворчий концепт формує відповідні методологічні засоби свого ствердження. Так, формування нормативних документів суспільного розвитку передбачає застосування аксіологічного підходу, тобто визначення тих цінностей, що

впливають на формування стратегічних цілей, конкретику урядових програм та засобів і ресурсів їх досягнення. Попри велику різноманітність соціальних цінностей, вони можуть бути зведені до таких, як влада, власність, держава, суспільство, людина. У форматі реального здійснення публічного управління ці цінності функціонують паралельно, утворюють ієрархічну систему пріоритетів. Виокремлення тих чи інших цінностей, їх відрив від інших призведе до не виправданої абсолютизації та фетишизації окремих аспектів суспільного розвитку з відповідними сурогатними практиками людських взаємовідносин. Для прикладу, виокремлення й абсолютизація спільних для суспільства цінностей призведе до тоталітаризму; власності чи часткових (егоїстичних) інтересів окремих суб'єктів влади – до корупції, влади – до бюрократизму, а держави – до етатизму чи авторитаризму тощо. Водночас доцільно зазначити, що пріоритетною цінністю сучасного демократичного суспільства є людина у повноті її вільних проявів.

У досліджуваній сфері таку майстерність прийнято класифікувати як компетентність – відповідність особистісних рис працівника інституційним вимогам до його посади (компетенція). У загальному вимірі компетентність сучасних публічних управлінців містить:

- світоглядно-методологічну визначеність, тобто принципове усвідомлення засадничих положень та ідей, що формують соціально зрілу особистість, самодостатнього суб'єкта прогресивних змін XXI ст.;

- юридичну складову, що поєднує знання й глибоке розуміння чинної нормативно-правової бази з умінням розробляти пропозиції щодо її удосконалення відповідно до вимог часу;

- економічний напрям, що репрезентує знання основних закономірностей розвитку ринкових умов та підприємництва, яке допомагає вибирати ефективні інструменти економічного регулювання, сприяє впровадженню економічно обґрунтованих інновацій та розвитку вітчизняної економіки загалом;

- соціально-психологічну обізнаність, що дозволяє відчувати соціальні настрої й очікування громадськості, передбачати можливі реакції на складні

управлінські рішення, враховувати їх у процесі виконання власних посадових обов'язків;

- практичну вольову цілеспрямованість, тобто постійну орієнтованість на результат, уміння підпорядковувати поточні справи стратегічним перспективам розвитку тощо;

- публічність (відкритість) діяльності як демократичної основи державного управління, що доповнюється вмінням організовувати громадську підтримку управлінських рішень шляхом донесення їх змісту до широкого загалу, участі у пресконференціях, брифінгах, слуханнях тощо;

- адміністративну або менеджерську складову, що проявляється у вмінні організовувати дієздатний колектив, скеровувати його на виконання інституційно визначених завдань, формувати в ньому належний морально-психологічний клімат та реалізовувати власний успішний стиль керівництва;

- інформаційно-комунікаційний сегмент, який містить в собі володіння значною кількістю інформації, вміння використовувати її раціонально, спілкуватися хоча би однією з іноземних мовою та володіти навичками публічної комунікації тощо;

- формально-ділові вміння, що допомагають працювати відповідно до правил діловодства, належним чином оформляти управлінські рішення, вести звітність тощо;

- креативно-інноваційну складову, що, окрім продуктивного мислення, полягає в орієнтації на запозичення передового досвіду, пошук нових ресурсів і шляхів досягнення потрібного результату;

- психічно-вольову компоненту, яка проявляється у незламності, стресостійкості та спроможності протистояти надзвичайним, кризовим обставинам.

Необхідно зазначити, що вказана класифікація складових компетентності державних управлінців є цілком виправданою з точки зору системного підходу, який передбачає повноту розгляду предмета дослідження. Якщо ж виходити із вимог пріоритетності тієї чи іншої складової, що актуалізується потребами

сучасного стану загострення соціально-економічної та політичної ситуації в країні, то на перше місце необхідно поставити світоглядну та методологічну визначеність поглядів публічно-управлінських кадрів. Як аргумент можна фіксувати те, що, попри тоталітарну однозначність власних ментальних орієнтирів, російський агресор прагне спекулювати на різних гранях сучасного світобачення, зокрема на плюралістичних (взаємодоповнювальних) поглядах. Звідси сучасну війну прийнято характеризувати ознакою «гібридна», що, в контексті методології постмодернізму, набуває значення «різоми» (фр. Rhizome – кореневище) – образу складно переплетеного коріння дерева. Якраз цей образ відповідає реальному і суперечливому переплетенню воєнних і мирних відносин, хибних інформаційних повідомлень і справжніх подій, скритих намірів і проголошуваних слів тощо.

Тому, необхідною передумовою повноцінної перемоги України в сучасній війні проти РФ і подальшого розвитку України має стати сутнісне розуміння основних напрямів протистояння двох світоглядно-методологічних парадигм.

Якраз демократична (гуманітарна) парадигма репрезентує основні пріоритети сучасної науково-методологічної культури дослідження й здійснення публічного управління. Процесуально вони реалізуються шляхом послідовного й системного утвердження всіма прогресивними силами суспільства, за умови усвідомлення основного принципу парадигми – єдність думки, слова і діла. Якраз така парадигмальна єдність має характеризувати діяльність публічних менеджерів і становити невід’ємну рису їх управлінської культури.

Таким чином зрозуміла і сформована науково-методологічна культура дослідника та практика публічного управління стає важливим чинником істинного пізнання різнопланової дійсності – передумови прийняття реалістичних управлінських рішень. Їх інституціонально затвердженими формами є прийняті концепції, стратегії, закони, програми та проєкти – теоретичні та нормативні основи цивілізаційного розвитку суспільно-владних відносин і публічно-управлінської сфери.

РОЗДІЛ 2

ОСНОВНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗКРИТТЯ ТЕМИ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Тема 2.1. Теоретичні та нормативно-правові засади дослідження

2.1.1. Обґрунтування методологічних засад дослідження теми дисертації

Історичний розвиток науки супроводжувався формуванням і розвитком методології. Можна стверджувати, що методологія виростає на основі існуючого знання як усвідомлення (рефлексія) шляхів його формування, розвитку тощо. За критерієм типу свого об'єкта дослідження знання можна класифікувати як знання про світ (у всій його об'єктивній різновидності) – онтологію, знання про знання (особливу частину суб'єктивного світу) – епістемологію, знання про процес пізнання (отримання знання про об'єктивний світ) – гносеологія та знання про людську життєдіяльність (процес опосередкування двох перших світів – практичний досвід, що зафіксований у певних правилах, стереотипах, імперативах, заборонах тощо) – праксеологію.

Відповідно всі вказані сфери знання формують свої особливі методології – сукупність вимог і відповідних засобів, що забезпечують раціональну організацію діяльності.

Поняття «методологія наукових досліджень» слід розглядати як загальну теорію конкретного процесу пізнання, пошуку більш глибокого пояснення специфіки об'єкта пізнання, яка впливає на процес дослідження і визначає його основні характеристики. Методологію в широкому значенні можна розглядати як сукупність загальних установок і засадничих принципів, що регулюють наукову діяльність як таку, в її відносній відокремленості від практичної та духовно-практичної діяльності. У більш вузькому значенні термін «методологія наукового дослідження» стосується норм, правил і методів, що регулюють

окремі дії пізнавальної діяльності, спрямовані на досягнення істинного знання у вигляді емпіричних даних, законів або теорій будь-якої науки.

Методологія виникла і розвивалась як результат теоретичного осмислення досягнутого рівня пізнання, випробовуваних методів дослідження дійсності. Теоретичність методології, її наднауковий щодо конкретних результатів пізнання рівень визначили її філософське походження.

Тобто, якраз філософи на основі узагальнення розвитку науки, конкретних кроків суб'єкта пізнання, виявляли продуктивну роль методів у пізнанні світу, їх взаємозв'язок тощо.

Як свідчить історичний досвід, становлення методології відбувалося через поєднання двох взаємодоповнюючих тенденцій – через філософські узагальнення і висновки представників окремих видів науки. Так, наукова методологія є синтезом загальнотеоретичних і конкретно наукових положень. Більше того, успішна методологія повинна синтезувати в собі концептуальні визначення, принципи та ідеї і дійти до окремих, конкретно наукових методик і прийомів дослідження.

Процес осягнення закономірностей людського пізнання дійсності відбувався різнопланово, на нього впливали вихідні світоглядні позиції мислителів. Методологічні здобутки прийнято поділяти на фундаментальні (філософські), загальнонаукові та конкретно-наукові.

Філософська методологія як комплекс правил для вивчення всього світу виникла у стародавній Греції й супроводжує весь історичний процес розвитку науки. Вона прагне розкрити пізнавальний процес як єдиний у всіх його проявах, встановити принципи розвитку наукового знання, закономірності проникнення у глибинну сутність складних природних і соціальних явищ. У спрощеному підході філософська методологія може бути зведена до декількох фундаментальних принципів. По-перше, це принцип взаємозв'язку, що вимагає брати наукову діяльність як одну із сфер людської діяльності, а знання як фрагмент культури, що відтворює свій предмет у повноті його визначень і опосередкувань. По-друге, це принцип суперечної сутності всього і наукового

дослідження зокрема, що розриває процес змін через єдність і боротьбу внутрішніх протилежностей. У нашому випадку – це протилежності між істинністю і хибністю, предметом і знанням про нього тощо. По-третє, принцип розвитку, що відтворює необхідність змін від одного рівня до більш високого, досконалого. Звичайно, цими принципами не вичерпується весь потенціал філософської методології, вони є лише визначальними щодо інших.

Загальнонаукова методологія є важливою в силу актуалізації досвіду і відкриттів всієї науки. Адже будь-яке наукове відкриття виходить за свій безпосередній предметний зміст, впливає на загальне розуміння та понятійний апарат і тим самим є дотичним до методології пізнання.

Загальнонаукова методологія традиційно трактується як сукупність методів, застосування яких можливе в будь-якій сфері дослідження. До них належать метод єдності історичного та логічного підходів, метод руху думки від абстрактного до конкретного, метод системно-структурного аналізу, єдності аналізу й синтезу тощо.

Конкретнонаукова методологія – це сукупність досягнень певної науки, що кристалізуються у вигляді ідей, законів, методів і є основою для подальшого дослідження у цій сфері. Використання конкретнонаукової методології здійснюється шляхом посилення на загальноновизнані концепції провідних вчених, обґрунтування ними нових ідей і гіпотез. Тому обов'язковою вимогою написання наукової праці є аналіз наукових праць учених конкретної галузі. Специфічною рисою конкретнонаукової методології є використання особливої емпіричної бази експериментальних або статистичних даних тощо. Зрозуміло, що без їх використання дослідження губить якісну визначеність предмета дослідження, стає абстрактним, а в тенденції й схоластично пустим.

Ще однією гранню конкретнонаукової методології, особливо важливої для сфери дослідження управлінських процесів, є використання здобутків професіоналів-практиків, тих підходів, ідей, що втілилися у реальний процес діяльності.

Отже, ефективна методологія наукового дослідження є синтезом

загальнонаукових і конкретнонаукових підходів, результатом їх специфічного поширення на визначений процес пошуку більш глибокого знання.

У широкому розумінні методологія – це глибокий аналіз наріжних, ключових проблем будь-якої сфери діяльності людини. До таких проблем традиційно зараховують визначення об'єкта й суб'єкта діяльності, її змістовну й формальну структуру, цілі, засоби, методи й результати. Цей підхід досить часто вважається абстрактним і тому не вартим уваги. У цьому контексті спрацьовує позитивістське спрощене бачення, коли цінним для результату є конкретно науковий аспект, чітке й однозначне знання. Врахування специфіки сфери управління, де об'єкт обов'язково включає суб'єктивний момент і є складною інтеграцією різних учасників соціальних процесів, полягає у тому, що ми не можемо абстрагуватись від загальнотеоретичних, філософських методологічних концепцій.

У вузькому і загальноприйнятому розумінні методологія наукового пізнання – це сукупність принципів, методів, методик, прийомів пізнавальної діяльності, а також засоби впорядкування отриманого знання. Методологію науки можна визначити як систему основних ідей певної наукової галузі, що в детальнішому розумінні зводяться до характеристик логічних зв'язків предметів реального світу, до визначення пріоритетних завдань дослідження можливих способів і засобів досягнення результатів, а також принципів побудови (поєднання) здобутого знання у повну логічну систему.

Англійський дослідник Френсіс Бекон (1561-1626) вважається засновником емпіричної методології Нового часу, що значною мірою базувалася на вимозі того часу спиратися на факти. Згідно з цією методологією, джерелом знань є чуттєвий досвід, а знання є його описом чи трактуванням. Тому за розумом залишається пасивна функція віддзеркалення існуючого. Емпірична методологія акцентує також увагу на необхідному русі думки від одиничного до часткового та загального (індуктивний метод), вимагає дотримуватися даних органів відчуття тощо.

На сьогодні емпіризм зберігається як тенденція довіряти фактам, не

поспішати із висновками та довільними інтерпретаціями подій. Він знаходить своє продовження у більш сучасних, розвинутих методологічних підходах, таких, зокрема, як позитивізм і прагматизм. Його антиподом є раціоналізм, інтуїтивізм, але певною мірою також романтизм, демагогія тощо.

Яскравим представником раціоналізму Нового часу є французький філософ Рене Декарт (1596-1650). На відміну від представників емпіризму, Р. Декарт виступив із вимогою переглянути всю попередню філософію і науку з позиції розуму і самосвідомості.

У працях «Міркування про метод» та «Міркування про першу філософію», Декарт за основу своєї філософії бере принцип достовірності, що вимагає перевіряти будь-яке знання за допомогою розуму. Розум як невід'ємна властивість людського буття («думаю, отже існую») проявляє себе насамперед як сумнів. Тим самим «картезіанський сумнів» – це засіб критичного ставлення до існуючого знання і традицій, заперечення істин віри і водночас, засіб формування нового знання. Творча здатність мислення спрямовується на побудову єдиної системи знання, що спирається на безсумнівні (аксіоматичні) істини. Знання про світ уподібнюється механіці, оскільки сам світ розглядається як досконалий механізм. Пізнання теж набуває форми конструювання ще одного варіанту механізму чи машини. Способом такого планомірного осмисленого конструювання є метод дедукції, взірцем якого є математичне доведення. Конкретними вимогами цього методу Декарта є такі: починати слід із простого і очевидного (безсумнівного) як аксіоми математики; шляхом дедукції отримувати потрібні висновки; нічого не втрачати і проводити послідовну і вичерпну лінію умовиводів.

Гносеологічний раціоналізм Р. Декарта включає в себе цінність умоглядного самопізнання, тобто мислення розглядається не тільки як таке, що спрямоване на зовнішній об'єкт, а як процес, невід'ємний від його суб'єкта, як саморефлексія чи самоусвідомлення. Ще однією важливою методологічною ідеєю Р. Декарта є ідея психофізичної взаємодії, прагнення показати паралельність існування світу духу і світу матерії.

Пізнавальна могутність науки ствердилась у Новий час (XVII-XVIII ст.). Найбільшим методологічним досягненням класичної філософії XIX ст. є діалектика Гегеля.

Термін «діалектика» походить від давньогрецького відповідника, що буквально означає мистецтво вести бесіду чи суперечку та відкривати істину через змагання різних точок зору.

Діалектика Гегеля ґрунтується на концепції, за якою весь природний, історичний і духовний світ перебуває у постійному русі та розвитку. А рушійні сили цього розвитку мають внутрішній для світу характер і визначаються як єдність і боротьба суперечностей.

Гегелівську діалектику як методологію пізнання і практичної діяльності традиційно розкривають через три основні закони – закон взаємного переходу кількісних і якісних змін, закону єдності і боротьби суперечностей та закону заперечення заперечення. Перший із них фіксує розвиток у межах тих станів, де відбувається поступове кількісне нагромадження змін. Ці зміни переходять певну межу (міру), внаслідок чого порушується попередня поступовість і відбувається перехід до нової якості чи нового стану. Причиною таких якісних переходів є внутрішні суперечності всього існуючого, наприклад, сталість і змінність певного явища, його конечність і зв'язок із безконечністю.

Закон заперечення демонструє взаємозв'язок етапів розвитку, наступність (спадковість) між окремими етапами процесу. Закони і принципи діалектики мають прямий зв'язок із складними соціально-управлінськими процесами, вимагають дотримуватися внутрішньої логіки розвитку. Їх творчий потенціал спрямований також на подолання методологічних помилок, до яких, зокрема, відносяться еклектика і метафізика. Еклектика може бути визначена як частковий прояв метафізики і полягає у поєднанні непоєднуваного, у застосуванні різних критеріїв до подібних речей. Прикладом еклектичного підходу може бути використання подвійних стандартів у політиці та в управлінні. Метафізика – це явне чи скрите заперечення змін, підміна складного простим, абсолютизація окремих сторін багатогранного процесу розвитку. За

приклад метафізичного підходу до управління може служити надмірне відстоювання окремої позиції, небажання прислухатися до аргументів іншої сторони та йти на компроміси.

Рекомендації, які слід враховувати в аналізі наукових методологій (концепцій), близьких до теми дослідження, та обґрунтуванні їх значення для роботи:

- враховувати тематику дисертаційного дослідження;
- розглядати специфіку дослідження: сферу дослідження, предметне поле;
- ознайомитися з відомими методологіями, встановити їх близькість до теми;
- виокремити одну-дві методології, що можуть бути базовими для розгляду теми дослідження;
- розкрити значення методології для розкриття теми дисертації.

Науковими методологіями (концепціями), близькими до теми дослідження можуть бути: системний аналіз, діяльнісний підхід, парадигмальний підхід тощо.

2.1.2. Опрацювання теоретичних зарубіжних та вітчизняних джерел за досліджуваною темою

Вивчення літератури з обраної теми слід починати з робіт загального характеру, щоб мати уявлення щодо основних питань, близьких до теми дослідження, а потім вести пошук іншої літератури.

Попереднє вивчення літератури дає можливість здобувачеві знайомитися зі станом науки загалом і розроблення конкретного напрямку зокрема, виписує ідеї, які можуть стати базовими, узагальнювальними щодо досліджуваної проблеми (що спільного, чим відрізняються підходи вчених), дає точне визначення понять.

Загальновизнаним є поетапне вивчення наукових публікацій:

- загальне ознайомлення з працями загалом за їхнім змістом (переліком розділів і підрозділів);

- неглибокий перегляд усього змісту;
- читання за послідовністю розміщення матеріалу;
- вибіркоче читання певної частини матеріалу;
- виписування тієї частини матеріалу, що зацікавила;
- критична оцінка записаного, його редагування і «чистовий» запис як фрагмент тексту майбутньої дисертації (статті, монографії).

Вивчення літератури здійснюється не для запозичення матеріалу, а для обдумування знайденої інформації та розроблення власної концепції. Працюючи над чужими текстами, слід записувати власні думки, ідеї, що виникли під час ознайомлення з працями вітчизняних і зарубіжних авторів.

Під час вивчення літератури з обраної теми використовується не вся інформація, що в ній міститься, а лише та, що має безпосередньо стосується теми дисертації. Отже, критерієм оцінки прочитаного є можливість його використання в дисертації.

Вивчаючи літературні джерела, необхідно чітко оформлювати нотатки, щоб у подальшому ними було легко користуватися. Слід давати повний бібліографічний опис джерел, зазначаючи як загальний обсяг публікації, так і конкретну сторінку, на якій міститься цінний матеріал.

Найскладнішою є процедура систематизації наукової літератури під час її огляду та аналізу. Інколи навіть у дисертації, монографії можна зустріти примітивний аналіз літератури: коротко повідомляється, що в такій-то праці такий-то вчений виклав таку-то позицію, а такий-то – іншу. Хронологічний перелік того, хто і що сказав з того чи іншого приводу, не можна вважати науковим аналізом літератури. Недоцільним є також анотування праць за темою без викладу власної позиції дослідника.

На основі аналізу літератури пишеться огляд літератури за темою, уточнюється тема, об'єкт і предмет дослідження. Короткий критичний аналіз літератури та порівняння позиції автора з відомими розв'язаннями проблеми (наукового завдання) наводяться у вступі до дисертації для обґрунтування актуальності та доцільності роботи для розвитку відповідної галузі науки чи

виробництва, особливо на користь України. Огляд літератури з теми подають також у першому розділі основної частини дисертації під час вибору напрямів дослідження. Якщо за досліджуваною проблемою було проведено багато важливих досліджень за тривалий час, науковий аналіз джерел має бути особливо глибоким і повним. Крім того, огляд літератури здійснюється для того, щоб не повторювати відомих позицій.

Огляд літератури за темою на завершальному етапі дослідження має не лише пов'язати проведене дослідження із загальним станом науки, але й порівняти отримані результати з даними інших дослідників, свій погляд – з поглядами інших учених, визначити загальні тенденції в науці, підтвердити актуальність теми і достовірність фактології й теорії дослідника. Після завершення дослідження аналіз літератури, як правило, поглиблюється, оскільки з'являється можливість більш обґрунтованого пояснення помилкових поглядів тих чи інших авторів. Огляд джерел дозволяє визначити новий науковий напрям, який потребує дисертаційного дослідження.

Слід зважати на такі основні критерії правильності написання огляду:

- огляд пишеться не за авторами, а згідно із завданнями дослідження;
- огляд має виявити професійну компетентність здобувача, його особистий внесок у розроблення теми порівняно з уже відомими дослідженнями;
- огляд написано правильно, якщо його можна опублікувати як самостійну статтю.

Визначення теоретичних зарубіжних та вітчизняних джерел є ключовим етапом у підготовці наукового дослідження, особливо під час написання дисертації. Це дозволяє дослідникові побудувати міцний фундамент для своєї роботи, враховуючи чинні теорії та дослідження в обраній галузі.

Зарубіжні джерела можуть включати:

- класичні теоретичні праці, які заклали основи дисципліни;
- сучасні дослідження, опубліковані у міжнародних наукових журналах;
- монографії, які детально розглядають певні аспекти теми;
- конференційні матеріали, що відображають останні наукові досягнення;

– дисертації, захищені у зарубіжних університетах.

Вітчизняні джерела можуть включати:

- наукові статті у провідних вітчизняних журналах;
- підручники та навчальні посібники, які використовуються у вищій освіті;
- доповіді та тези доповідей на національних конференціях;
- дисертаційні роботи, захищені у вітчизняних наукових установах.

Під час вибору джерел важливо звертати увагу на їх наукову новизну, актуальність, авторитетність та відповідність до теми дослідження. Також слід враховувати методологічну сумісність зарубіжних та вітчизняних підходів.

У виборі джерел для дослідження важливо враховувати такі критерії:

1) авторитетність: вибирайте джерела від визнаних авторів, які мають вагомий науковий доробок у відповідній галузі;

2) актуальність: переконайтеся, що джерела відображають сучасний стан знань та враховують останні наукові досягнення;

3) методологія дослідження: дослідження, які використовують схожі методи, можуть бути більш корисними для вашої роботи;

4) об'єктивність: вибирайте джерела, які не мають виражених суб'єктивних позицій та містять об'єктивну інформацію;

5) міждисциплінарність: розглядайте джерела з різних галузей знань, щоб отримати комплексний погляд на тему;

6) кількість джерел: використовуйте достатню кількість джерел для обґрунтування своїх теоретичних позицій;

7) підтвердження гіпотези: вибирайте джерела, які можуть підтвердити або спростувати ваші припущення;

8) контекст дослідження: враховуйте, як джерела вписуються в загальний контекст вашої дисертації.

Збалансований підхід до вибору джерел допоможе побудувати науково обґрунтований та високоякісний дослідницький матеріал для вашої роботи.

Актуальність джерела є важливим критерієм під час вибору літератури для вашої дисертації. Кроки, які допоможуть визначити актуальність джерела:

1) дата публікації: перевірте, коли було опубліковано джерело; якщо це стара публікація, переконайтеся, що вона все ще має значення для вашої теми;

2) цитування: перевірте, скільки разів це джерело було цитовано в інших наукових роботах. більше цитувань може свідчити про його важливість;

3) авторитет автора: проаналізуйте автора джерела. Якщо це відомий науковець або експерт у галузі, це може підвищити актуальність джерела;

4) зв'язок з вашою темою: переконайтеся, що джерело безпосередньо стосується вашої дисертаційної теми; чим тісніше воно пов'язане з вашим дослідженням, тим більшою є його актуальність;

5) науковий контекст: розгляньте, як джерело вписується в загальний науковий контекст вашої дисертації; чи доповнює воно чинні теорії та дослідження;

6) сучасність даних: якщо джерело містить статистику або інші дані, переконайтеся, що вони актуальні на сьогоднішній день.

Загалом, актуальність джерела визначається його відповідністю до вашої дисертаційної теми та сучасним науковим вимогам.

Під час написання дисертації важливо не лише зібрати відповідні джерела, але й критично їх проаналізувати, визначити їхній вплив на ваше дослідження та відповідно інтегрувати у теоретичну частину роботи. Такий підхід дозволить створити глибокий та всебічний теоретичний фундамент для вашого дослідження.

2.1.3. Аналіз нормативно-правових засад у дисертаційному дослідженні: структура, етапи, правила, застереження, рекомендації

Аналіз нормативно-правових засад є необхідною складовою дисертаційного дослідження, особливо в галузі публічного управління. Він дає змогу обґрунтувати теоретичні положення, розробити правові механізми реалізації досліджуваних проблем та зробити практичні висновки.

Структура аналізу нормативно-правових засад охоплює такі етапи:

Етап 1: визначення переліку нормативно-правових актів. Першим кроком в аналізі нормативно-правових засад є визначення переліку актів, які підлягають дослідженню. Цей перелік залежить від теми дисертації, її цілей та завдань.

Критеріями визначення переліку нормативно-правових актів є:

- відповідність темі дисертації;
- юридична спрямованість активів;
- актуальність актів;
- доступність активів.

Джерелами пошуку нормативно-правових актів є:

– офіційні джерела публікування: вебсайти органів влади, юридичні бази даних (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України тощо);

- бібліотеки, наукові установи, архіви;
- спеціалізовані юридичні ресурси.

Етап 2: систематизація нормативно-правових актів. Після визначення переліку нормативно-правових актів їх необхідно систематизувати. Це дозволяє впорядкувати інформацію та полегшити її аналіз.

Методами систематизації нормативно-правових актів є:

- ієрархія: за рівнем юридичної сили (закони, підзаконні акти, нормативно-правові акти органів місцевого самоврядування);
- хронологія: за датою прийняття;
- сфера регулювання: за галуззю права (конституційне право, адміністративне право, фінансове право тощо).

Формами систематизації нормативно-правових актів є:

- таблиці;
- схеми;
- графіки.

Етап 3: аналіз змісту нормативно-правових актів. Після систематизації нормативно-правових актів їх необхідно проаналізувати. Цей етап є висновком у дослідженні.

Об'єктами аналізу нормативно-правових актів є:

- основні поняття та терміни;
- права та обов'язки суб'єктів правовідносин;
- механізми реалізації норм права;
- ефективність дії норм права.

Методами аналізу нормативно-правових актів є:

- логічний аналіз;
- системний аналіз;
- порівняльний аналіз;
- історико-правовий аналіз.

Етап 4: узагальнення результатів аналізу та формулювання висновків.

Після аналізу змісту нормативно-правових актів необхідно узагальнити отримані результати та сформулювати висновки.

Існують такі вимоги до висновків:

- чіткість та лаконічність;
- відповідність темі та цілям дисертаційного дослідження;
- аргументованість.

Існують певні правила аналізу нормативно-правових засад. Зокрема, під час аналізу нормативно-правових засад необхідно дотримуватися таких принципів:

- об'єктивність: аналіз має бути неупередженим та обґрунтованим на фактах;
- всебічність: неможливо проаналізувати всі нормативно-правові акти, що стосуються досліджуваної теми;
- глибина: аналіз має бути обґрунтованим та охоплювати всі аспекти досліджуваної проблеми;
- логічність: викладення матеріалу має бути логічним та послідовним.

Під час аналізу нормативно-правових актів існують також певні застереження. Зокрема, дослідникові необхідно:

- уникати суб'єктивних оцінок та власних інтерпретацій норм права;

- розрізняти чинні та ті, що втратили чинність, нормативно-правові акти;
- використовувати лише офіційні тексти нормативно-правових актів.

Рекомендації, які слід враховувати під час аналізу нормативно-правових актів:

- використовувати наукову та юридичну літературу для кращого розуміння норм права;
- визначити предметне поле – юридичний аспект (що досліджується);
- окреслити сукупність законодавчих і нормативно-правових документів;
- визначити рівень розкриття теми – визначити проблемні аспекти – відсутність належного юридичного забезпечення;
- сформулювати (за необхідності) пропозиції або шляхи вирішення проблемних аспектів – аж до проєктів законів.

Аналіз нормативно-правових засад є важливою складовою дисертаційного дослідження з державного управління. Він дає змогу обґрунтувати теоретичні положення, розробити правові механізми реалізації досліджуваних проблем та зробити практичні висновки. Дотримуючись вищенаведених рекомендацій, можна провести глибокий та всебічний аналіз нормативно-правових засад, які будуть мати значну цінність для дисертаційного дослідження.

Тема 2.2. Визначення предметної області дослідження

2.2.1. Міждисциплінарний характер науки публічного управління

Характерною ознакою нашого часу є взаємопроникнення різних наук, обмін їх досягненнями та методологічними здобутками. Це проникнення відбувалося насамперед у скритій, зовні не виявленій формі, але його постійне і наростаюче ствердження свідчить про його закономірність. Так, розвиток психології здійснювався через проникнення у сферу управління і формування окремої гілки психології – психологія менеджменту. Своєю чергою практика і теорія менеджменту, включно з їх психологічним аспектом, примножили досвід управлінського впливу на людей, сформували принципи і правила методології публічного управління. Цей досвід має загальнотеоретичне значення і його необхідно запозичити як джерело осягнення специфіки публічного управління.

Дослідження складної й багатопланової практики публічного управління можливе лише за допомогою широкого спектру методологічних підходів, що прагнуть поєднати знання наук природничого, соціального та гуманітарного профілю. Це передусім стосується знань із математики та інформатики, теорії систем і синергетики, економіки і соціології, юриспруденції і політології, менеджменту і психології. Кожна із вказаних наук акцентує увагу на відповідній грані публічного управління, розкриває її і робить значний внесок у забезпечення ефективності. Тобто, потрібно усвідомлювати той незаперечний факт, що окрема наука не може претендувати на повноту відтворення цілісності такого складного об'єкта, яким є публічно-управлінська сфера. Зрозуміло, що досягнути цього неможливо, як неможливо сформувати уявлення про ціле на основі обмеженого сприйняття лише окремих його частин. Тому використання конкретних наук, їх методології для дослідження процесу публічного управління має свою межу – їх знання лише фрагментарно пояснює цей об'єкт.

Принагідно можна зауважити, що практика сучасного розвитку науки демонструє виникнення нових її розгалужень за рахунок неповторної специфіки

окремих сфер людської діяльності, а наука розвивається шляхом відкриття нових якостей досліджуваного об'єкта, його взаємозв'язків і досягнень його практичного перетворення. Це певною мірою стосується теорії публічного управління, що акумулює увесь масштабний досвід перетворення соціально-практичної сфери.

Актуальність відтворення особливостей публічно-управлінської сфери у відповідному знанні зумовлена сучасним станом розвитку суспільства, що цілком закономірно називається постіндустріальним, а саме суспільство – інформаційним. Останнє – це суспільство, в якому існує високий науковий потенціал, вміння трансформувати його у «високі технології» та створити якісний кінцевий продукт. Управління інформаційним суспільством характеризується органічним поєднанням теоретичних і прикладних аспектів, а також відповідних методологій – методології дослідження та методології реального процесу впровадження знань, технологій, вмінь. Усвідомлення специфіки публічно-управлінського знання, вирізнення його із сукупності знань інших наук, визначення його сутнісних характеристик, можливих класифікацій та особливостей оперування ним у практиці управління є особливо важливим для подолання проявів невігласократії, що є значною перешкодою для ефективного управління соціумом і державою в період трансформаційних змін і війни з боку РФ.

У науковій літературі з публічного управління приділяється значна увага висвітленню питань пізнання цієї сфери як загалом, так і окремих її проявів та напрямків. Традиційно до найбільш структурованих і важливих форм знання належать факти, гіпотези, теорії, концепції, доктрини тощо. Наголошується, що завдання науки усфері публічного управління полягає в опануванні логікою суспільного процесу, яка проявляється через складне і суперечливе поєднання потреб, інтересів, пристрастей великої кількості людей. У літературі з досліджуваної проблематики пропонується твердження, що знання у сфері публічного управління формується і застосовується як конкретне відтворення особливостей вихідної ситуації, а не як пошук універсальних законів або теорій.

На публічно-управлінське знання поширюються і сучасні, посткласичні особливості трактування знання як розуміння, що досягається єдністю відображення та інтерпретацій. Значимим для управління є і прагнення систематизувати та класифікувати знання публічно-управлінської сфери та вдосконалити його категоріальний апарат. Доцільно також зазначити: попри неодноразову констатацію того незаперечного факту, що інтенсивне використання наукового знання з метою модернізації процесу управління є дуже важливим на сучасному етапі демократичного розвитку українського суспільства, дослідження специфіки цього знання, його застосування у практиці управління потребує значно більшої уваги. Це особливо важливо, оскільки процес здійснення публічного управління є постійно змінюваним, приводить до утворення нових інституційних форм і наповнюється новим змістом. Також необхідно констатувати, що розкриття сутнісних ознак управлінського знання та специфіки його застосування у практиці сучасного демократичного врядування можливе через виокремлення цього знання як особливої галузі, що низкою атрибутивних якостей відрізняється від знань з інших споріднених сфер. Його якісна відмінність ґрунтується на тому, що воно є результатом специфічного мислення – опосередкуванням багатьох чинників та проєкцією у практичну площину. Тому знання з публічного управління класифікується як міждисциплінарне та прикладне.

Ще одна аксіома розуміння публічно-управлінської сфери полягає в тому, що у практиці управління для забезпечення виконання інформаційно-аналітичної функції та належного наукового супроводу інших функцій використовується широкий спектр знань із різноманітних наук. Постійна активність політичних партій та громадських об'єднань, людського чинника, дієвість соціального та людського капіталів тощо зумовлює необхідність врахування даних цілого спектру наук про суспільство, політику, право та людину. Застосування досягнень окремих конкретних наук у практиці публічного управління має свою специфіку, що зумовлена прикладним характером використання знань. А це означає, що конкретнонаукові знання не

просто належать як складова частина до системи публічно-управлінської енциклопедії, але отримують специфічне згортання, стають підпорядкованими фрагментами концепції трансформування дійсності.

Окремо потрібно зафіксувати, що публічно-управлінське знання перебуває у складному, суперечливому відношенні до політичної доктрини, яка внаслідок електоральної перемоги певної політичної сили стає панівною на державному рівні і визначає орієнтири соціально-політичного розвитку на певний період часу. Ця суперечність полягає у необхідності пристосовувати усталену методологію здійснення публічного управління до нового політичного вектору і особливо гостро проявляється у період якісних трансформаційних змін, коли відбувається радикальний перехід до іншого політичного режиму. На сьогодні Україна перебуває на стадії трансформування командно-адміністративного управління радянського зразка в сучасну систему демократичного врядування. Тому нагальним є питання формування знань і вмінь практичної демократії. Звідси впливає декілька важливих попередніх зауважень:

По-перше, загальне правило, що наука розвивається за рахунок онтологічних визначень об'єкта і здобутків практичної діяльності з ним, у сфері публічного управління доповнюється пунктом такого змісту – знання синтезує здобутки всіх сфер людської діяльності, є своєрідним підсумком всіх попередніх надбань і їх проєкцією у майбутнє. Іншими словами, теорія публічного управління акумулює весь масштабний досвід пізнання і перетворення соціально-практичної сфери і не може ґрунтуватися на якійсь окремій галузі знань. Для підтвердження цієї тези можна продемонструвати зв'язок теоретичних ідей основних шкіл менеджменту з практикою управління. Так, розкривши специфіку дослідження і відтворення у знанні процесу управління різних шкіл менеджменту, автори відомого підручника «Основи менеджменту» М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі констатують: «Невід'ємний недолік підходів різних шкіл до управління полягає в тому, що вони концентрують увагу тільки на якомусь одному важливому елементі, а не розглядають ефективність управління як результуючу, залежну від багатьох різноманітних чинників».

По-друге, інтегрованість знання з публічного управління, його узагальнено-концептуальне спрямування свідчить про те, що знання інших, сумісних наук, виконує важливу, але дорадчу роль або роль основи, звернення до якої залежить від волі суб'єкта, рівня його освіти, культури, тобто суб'єктивних якостей. У спрощеному варіанті досить часто це зводиться до заміни об'єктивно-істинних основ частковими або суб'єктивістськими підходами, тобто покладанням в основу управлінської практики довільно вибраних засад.

По-третє, прикладне спрямування знання з публічного управління виявляється в його органічній єдності із методологічними прийомами, коли знання акумулюється із попереднього досвіду як сукупність уроків і забезпечує практичну спадковість і продуктивну спрямованість у майбутнє.

По-четверте, публічно-управлінське знання, окрім практичної спрямованості, має міждисциплінарний характер, є синтезом даних багатьох наук і власної історії становлення та розвитку. За цього необхідно акцентувати увагу на особливості цього синтезу як актуалізації знання інших наук і включенні його у формат публічно-управлінського проєкту змін. Знання окремих наук виникає та існує безвідносно до управлінської практики, і завдання суб'єкта цієї практики полягає в розкритті потенційних можливостей, що імпліцитно представляє це знання. Від мислення певного управлінця залежить побудова своєрідної ієрархії знання за критерієм його корисності чи можливості включення в реальний процес діяльності. Із безконечної множини знань, що існує безвідносно до практики управління формується піраміда, де вершину становить актуальне, необхідне саме в цьому конкретному випадку знання. Його дослідження можливе з точки зору різних науково-методологічних підходів.

Публічне управління є комплексною галуззю, яка взаємодіє з різними іншими дисциплінами, такими як:

– право: правові норми регулюють функціонування державних органів, встановлюють права та обов'язки громадян, а також визначають процедури прийняття рішень;

- економіка: економічні аспекти включають управління бюджетами, фінансовими ресурсами, ефективність витрат та розвиток економіки;
- соціологія: вивчення соціальних процесів, взаємодії між громадянами та державними органами, аналіз громадської думки;
- політологія: дослідження політичних систем, виборчих процесів, лобювання та впливу політичних партій;
- психологія: розуміння поведінки та мотивації працівників державних органів, комунікації та лідерства;
- інформаційні технології: впровадження електронного врядування, розробка онлайн-сервісів для громадян;
- менеджмент: принципи управління, організаційний розвиток, управління змінами.

Ці галузі співпрацюють, щоб забезпечити ефективне функціонування державних органів та вирішення суспільних проблем.

Сучасна парадигма публічного управління включає різні моделі, такі як традиційна (бюрократична) модель управління, модель «нового публічного менеджменту», модель «політичних мереж», модель «управління за цілями та результатами», модель «Good Governance», синергетична модель тощо. Кожна з цих моделей вносить свій вклад у розвиток науки публічного управління, демонструючи різноманітні підходи до розуміння її структури, принципів формування та функціонування.

Особлива увага в сучасних дослідженнях приділяється моделі «Good Governance», яка вважається принципово новою та відповідає вимогам відкритого й справедливого суспільства. Вона передбачає управління суспільством з активним залученням усіх його членів і базується на принципах демократії та верховенства права.

Міждисциплінарний характер науки публічного управління також відображається у використанні новітніх технологій та інноваційних методів управління, таких як управління інноваціями, управління ризиками, управління проєктами, управління змінами, розвиток електронного врядування та

електронної демократії.

Розкриття сутнісних ознак управлінського знання та специфіки його застосування у практиці сучасного демократичного врядування можливе через виокремлення цього знання як особливої галузі, що низкою атрибутивних якостей відрізняється від знань з інших споріднених сфер. Його якісна відмінність ґрунтується на тому, що воно є результатом специфічного мислення – опосередкуванням багатьох чинників та проекцією у практичну площину. Тому знання з публічного управління класифікується як міждисциплінарне та прикладне. Ще одна аксіома розуміння публічного управління полягає в тому, що у практиці управління для забезпечення виконання інформаційно-аналітичної функції та належного наукового супроводу інших функцій використовується широкий спектр знань із різноманітних наук. Постійна активність політичних партій та громадських об'єднань, людського чинника, дієвість соціального та людського капіталів тощо зумовлює необхідність врахування даних цілого спектру наук про суспільство, політику, право та людину. Застосування досягнень окремих конкретних наук у практиці публічного управління має свою специфіку, що зумовлена прикладним характером використання знань.

Таким чином, міждисциплінарність у науці публічного управління є ключовим фактором, який сприяє розробленню комплексних та ефективних рішень для сучасного управління державою та суспільством. Вона відкриває нові перспективи для досліджень та практичного застосування, забезпечуючи адаптацію до швидко змінюваних умов глобалізованого світу.

2.2.2. Розкриття емпіричної бази дисертаційного дослідження

Більшість досліджень, що виконуються в галузі публічного управління, мають теоретичний характер, але кожне дослідження повинно мати певні форми використання в суспільній практиці. Для теоретичних досліджень це можуть бути: публікація результатів дослідження в монографіях, наукових статтях,

підручниках; оприлюднення результатів дослідження у виступах на наукових конференціях, симпозіумах, з'їздах, а для практичних досліджень у галузі публічного управління, крім означеного, ще й участь у розробленні державних і регіональних програм соціального розвитку або конкретне запровадження результатів у роботу певної державної установи чи організації.

Як для теоретичних, так і для прикладних досліджень головною ознакою є творчість як нові відкриття, як створення за певним задумом нових цінностей, встановлення невідомих раніше науці фактів, надання нової, цінної для людини інформації.

Без теоретичного творчого мислення неможливо заперечити наявні чи створити нові наукові гіпотези, дати глибоке пояснення процесів та явищ, які раніше були незрозумілими або мало вивченими, пов'язати в єдине ціле різні явища, тобто знайти стрижень дослідження.

Емпірична база дослідження теми дисертації – це фундаментальний елемент, який включає в себе збір, аналіз та інтерпретацію даних, отриманих з реального світу. Вона є ключовою для підтвердження теоретичних концепцій та гіпотез, висунутих у межах наукового дослідження.

Основні компоненти емпіричної бази дослідження включають:

1) первинні дані: це дані, які дослідник збирає безпосередньо для своєї роботи через експерименти, опитування, інтерв'ю, спостереження тощо;

2) вторинні дані: це інформація, яка вже була зібрана іншими дослідниками або організаціями, яку можна використовувати для порівняльного аналізу або як контекст для первинних даних;

3) кількісні методи: використання статистичних інструментів для аналізу даних, що дозволяє виміряти та порівняти феномени на основі числових значень;

4) якісні методи: глибокий аналіз неструктурованих даних, таких як текстові відповіді, інтерв'ю, описи, що дозволяє зрозуміти мотивації, думки та поведінку респондентів;

5) тріангуляцію: комбінування різних методів, джерел та теорій для перевірки та підтвердження результатів дослідження;

б) етичні міркування: забезпечення конфіденційності та анонімності учасників, отримання інформованої згоди, відповідальне використання даних.

Під час розроблення емпіричної бази важливо:

- визначити мету та завдання дослідження;
- розробити методологію збору та аналізу даних;
- вибрати інструменти для збору даних;
- забезпечити достовірність та валідність зібраних даних;
- проаналізувати дані з урахуванням теоретичного фону дослідження;
- зробити висновки, які можуть бути підтверджені або спростовані іншими дослідниками.

Емпірична база є фундаментом для розроблення висновків та рекомендацій у дисертації, а також для подальших досліджень у відповідній галузі знань.

Емпірична база є важливою для дисертації з кількох причин:

1) підтвердження теорій: емпіричні дані дозволяють перевірити та підтвердити теоретичні концепції та гіпотези, висунуті у дослідженні, забезпечуючи їх обґрунтованість;

2) нових відкриттів: емпіричне дослідження може привести до виявлення нових фактів, явищ або зв'язків, які не були відомі або достатньо досліджені раніше;

3) достовірності: емпіричні дані забезпечують об'єктивність та достовірність наукового дослідження, оскільки вони базуються на реальних спостереженнях та експериментах;

4) валідності: застосування емпіричних методів дозволяє перевірити валідність дослідження, тобто його здатність точно вимірювати та відображати досліджувані явища;

5) реплікації: емпіричні дослідження можуть бути повторені іншими науковцями, що є важливим для підтвердження результатів та їх узагальнення;

6) практичної значущості: емпіричні дані допомагають виявити практичні застосування теоретичних знань, сприяючи розвитку наукових рекомендацій та стратегій;

7) наукового внеску: емпірична база дозволяє зробити значний внесок у наукову галузь, розширюючи кордони знань та вдосконалюючи наявні теорії.

Таким чином, емпірична база не тільки зміцнює наукову роботу, але й забезпечує її релевантність та значущість у ширшому науковому та практичному контексті.

2.2.3. Визначення проблеми, ідеї та гіпотези дисертаційного дослідження

Визначення проблеми, ідеї та гіпотези є фундаментальними компонентами наукового дослідження, особливо у контексті підготовки дисертації.

Науковий напрям – це сфера наукових досліджень наукового колективу, спрямованих на вирішення певних значних фундаментальних чи прикладних завдань. Структурними одиницями напряму є комплексні проблеми, теми, питання. Комплексна проблема містить кілька проблем.

Під проблемою розуміють складне наукове завдання, яке охоплює значну галузь дослідження і має перспективне значення. Розв'язання проблеми ставить загальне завдання – зробити відкриття; відкрити новий напрям у дослідженнях; розробити новий підхід до розв'язання проблеми.

Проблема дослідження – це питання або ситуація, яка потребує роз'яснення, аналізу або вирішення. Вона має бути актуальною, значущою для науки та суспільства, і її вирішення має приносити нове знання або практичну користь. Проблема повинна бути чітко сформульована та обґрунтована на основі літературного огляду та попередніх досліджень.

Проблема складається з кількох тем. Тема – це наукове завдання, що охоплює певну частину наукового дослідження. Вона базується на численних дослідницьких питаннях. Під науковими питаннями розуміють більш дрібні наукові завдання, що входять до колективної теми наукового дослідження. Результати вирішення завдань мають не лише теоретичне, але й практичне значення.

Вибору теми передусе досконале ознайомлення з вітчизняними та зарубіжними джерелами інформації з обраного напрямку наукового дослідження.

Ідея дослідження – це основна концепція або теоретичний підхід, який буде використовуватися для дослідження проблеми. Ідея повинна бути інноваційною та мати потенціал для розвитку нових підходів або теорій.

Важливим для формулювання теми є створення дослідником припущення, тобто робочої гіпотези, яка обґрунтовує вірогідну причину існування фактів, які спостерігаються. Для гіпотези характерним є те, що в ній пропонуються положення з новим змістом, який виходить за межі наявних знань, висуваються нові ідеї, які носять вірогідний характер, на основі яких відбувається пошук нових даних. Саме в цьому полягає суть і цінність гіпотези як форми розвитку науки.

Гіпотеза дисертації – це припущення або передбачення, яке висувається для перевірки у ході дослідження. Гіпотеза має бути чітко сформульована, перевірятися та має потенціал для спростування або підтвердження через емпіричні дані. Вона виступає як міст між існуючими знаннями та новими відкриттями, що можуть бути зроблені в результаті дослідження.

Основні кроки під час формулювання гіпотези:

1) визначення проблеми: чітко окресліть проблему, яку ви хочете дослідити;

2) літературний огляд: проаналізуйте наявні дослідження, щоб зрозуміти стан проблеми;

3) формулювання ідеї: розробіть ідею, яка буде лежати в основі вашого дослідження;

4) висунення гіпотези: сформулюйте гіпотезу, яка буде перевірятися у вашому дослідженні;

5) планування дослідження: розробіть методологію, яка дозволить вам перевірити гіпотезу.

Гіпотеза повинна відповідати на питання, поставлені в проблемі дослідження, та бути заснована на ідеї, яка визначає напрямок дослідження. Вона

може бути сформульована у формі «якщо-то», де «якщо» вказує на умови або фактори, а «то» – на передбачувані результати або наслідки.

Приклад гіпотези: «Якщо впровадити інноваційну модель управління проектами в організації, то це підвищить ефективність проектів та знизить витрати».

Важливо, щоб гіпотеза була реалістичною та обґрунтованою на основі теоретичних та емпіричних даних, доступних у вашій галузі дослідження. Вона повинна сприяти розвитку науки, відкриваючи нові перспективи для досліджень та практичного застосування.

Гіпотеза має перевірятися з кількох важливих причин:

1) науковий метод: перевірка є основою наукового методу. Щоб твердження могло вважатися науковим, воно має підлягати емпіричному тестуванню;

2) об'єктивність: перевірка забезпечує об'єктивність дослідження, оскільки вона дозволяє іншим дослідникам відтворити експерименти та перевірити результати;

3) валідність: через можливість перевірки гіпотези можна оцінити її валідність, тобто визначити, чи дійсно вона відображає реальність;

4) розвиток знань: перевірка дозволяє науковій спільноті відкидати неправильні гіпотези та підтверджувати ті, які відповідають дійсності, що сприятиме прогресу науки;

5) реплікація: гіпотеза, яку можна перевірити, дає змогу іншим дослідникам реплікувати дослідження, що є ключовим для підтвердження її надійності;

6) критичне мислення: перевірка спонукає дослідників до критичного аналізу своїх припущень та методів, підвищуючи якість наукових робіт.

Отже, перевірка гіпотези є необхідною для забезпечення наукової строгості та цілісності дослідження. Вона допомагає уникнути суб'єктивізму та стверджує, що висновки дослідження базуються на фактах, а не на особистих переконаннях дослідника.

Тема 2.3. Аналіз змісту роботи, методів дослідження і значення результатів дослідження

2.3.1. Формулювання основних рубрик дисертаційного дослідження: об'єкт, предмет, мета, завдання, основні висновки, наукова новизна, практичне значення роботи

Наукове дослідження проблем публічного управління, як і дослідження в будь-якій іншій галузі науки, структурується за низкою рубрик, або категорій, що визначають специфіку конкретного пошуку та проявляють його логічну послідовність. До таких категорій відносять: тему, актуальність, об'єкт і предмет дослідження, мету, завдання, наукову проблему, обґрунтування її вирішення, теоретичні положення, які виносяться на захист, висновки, наукову новизну, практичне значення роботи. Презентація наукової роботи здійснюється за допомогою розкриття вказаних рубрик. Методологічна цілісність наукової роботи (і наукова зрілість її автора) проявляється у чіткому проведенні концептуальної лінії розуміння всіх вказаних рубрик аж до отримання потрібного результату.

Першою категорією визначення специфіки дослідження є тема, що концентровано репрезентує найбільш характерні риси досліджуваної проблеми, основний задум (ідею) роботи, предметне поле пошуку та орієнтує на досягнення конкретного результату. На відміну від більшості наук, дослідження в галузі публічного управління орієнтує на динаміку змін, розгляд процесу трансформації існуючого стану, тому формулювання теми тут закономірно включає цей момент. Як правило, тема дослідження має не тільки статичний, констатуючий чи описовий характер, а враховує інноваційний вплив публічного управління на певну грань суспільства. Такий модернізаційний підхід має бути проведений і щодо внутрішніх процесів в управлінських структурах, до особливостей їх функціонування. Типовими зразками формулюваннями тем наукових досліджень в галузі публічного управління можуть бути назви, що

орієнтують на модернізацію, оптимізацію, вдосконалення та інші види трансформації діяльності різних органів влади взагалі чи щодо окремих її напрямів. У процесі вибору теми важливим моментом є врахування її особистісного значення, тобто близькість до профілю роботи аспіранта, наявність його професійного досвіду якраз у цій сфері управління, зацікавлення її розвитком тощо.

Адекватно (влучно) сформульована тема дозволяє сконцентрувати увагу на основних аспектах дослідження, не відволікатися на побічні питання і тому є важливим чинником досягнення успіху.

Важливою рубрикою розкриття теми дослідження є обґрунтування її актуальності, що досягається відображенням викликів сьогодення, наявності невирішених гострих питань у нормативних і програмних документах, а також відсутності достатньої кількості публікацій з пропонованої тематики. Обґрунтування актуальності передбачає достатньо високий рівень ознайомлення з джерелами дослідження, тому цілком природнім є уточнення і навіть зміна теми дослідження в процесі роботи.

Об'єкт наукового дослідження – це сукупність речей, явищ, їх зв'язків і відносин, що окреслюють загальну сферу пошуків дослідника. Тому об'єкт не тільки має власну безвідносну онтологічну даність, він зумовлений можливостями суб'єкта виокремити із об'єктивної дійсності якраз цей її фрагмент і досліджувати як певну відносно самостійну якість.

Об'єкт не можна ототожнювати з об'єктивною реальністю, оскільки він є її частиною, що знаходиться у взаємодії з суб'єктом пізнавальної та практичної діяльності. Відповідно безмежна об'єктивна реальність своїм змістом є значно ширшою за свій окремий фрагмент, проте останній, якраз як її частина, відтворює її сутнісні властивості та закономірні зв'язки з іншими елементами.

Предмет дослідження – це частина об'єкта (його аспект чи ракурс), на якій зосереджується увага дослідника і що дозволяє конкретизувати напрям дослідження. Таке обмеження складного об'єкта не повинне спрощувати його природу, а репрезентувати його сутнісні риси та закономірні зв'язки. В іншому

разі буде допущена помилка редукціонізму, тобто втрачені атрибутивні (невід'ємні) властивості об'єкта, і предмета дослідження. Щодо публічного управління необхідно зауважити, що будь-який предмет дослідження в цій галузі є складним, що зумовлено його системною і динамічною природою.

Водночас предмет дослідження не можна ототожнювати із його об'єктом, адже на відміну від останнього він є:

- частковим проявом об'єкта;
- аспектом або окремою властивістю об'єкта;
- абстрагованим від реальних властивостей об'єкта його уявним представленням, що може мати як емпірично-чуттєве, так і раціональне опосередкування.

Проте хибним буде твердження, що предмет є ідеальною моделлю об'єкта чи теоретичною формою його пізнання, оскільки це означало б втрату предметом своєї матеріальної, об'єктивної чи власне предметної реальності. Якраз останнє визначення є сутнісним, атрибутивним визначенням предмета пізнання. А специфічною ознакою предмета на відміну від об'єкта є його включеність у продуктивну діяльність людини. Тому предмет дослідження можна визначати як частину об'єктивної дійсності, що включена в діяльність людини, тобто є досяжною для дослідження і може бути трансформована подальшою практикою. Іншими словами, предмет науки – це певна частина існуючої реальності чи сукупності об'єктів, що виокремлюється конкретною наукою для пізнання у всіх можливих її проявах з метою отримання відносно повного знання. Відповідно суспільство як складна реальність досліджується різними науками з боку окремих його проявів. Якщо цілісність суспільства фіксує поняття «об'єкт», то окремий його фрагмент визначається поняттям «предмет». Власне предмет науки (і окремого її дослідження) розкривається поясненням того «про що йдеться».

Відповідно можна стверджувати, що об'єктом науки публічного управління є вся сукупність суспільно-владних відносин або діяльність всіх органів влади (її трьох гілок), а також громадських структур із організації

суспільно-політичного та господарського життя країни. Такий підхід абстрагується від можливих варіантів трактування сутності публічного управління, яку можна розуміти:

– в широкому загальносоціальному значенні, як суб'єкт-суб'єктні відносини між владою і суспільством, коли останнє через демократичну процедуру голосування впливає на вибір політичної лінії розвитку і теж виступає суб'єктом управління;

– у вузькому значенні, як суб'єкт-об'єктні відносини державних інституцій і суспільства, в яких публічне управління є управлінням суспільними явищами і процесами, які виступають об'єктами управління.

Доречно зазначити, що вибір того чи іншого формату дослідження публічно-управлінського процесу може визначатися різними критеріями, наприклад темою, масштабом або рівнем пізнання. Проте варто зауважити, що сучасний демократичний формат орієнтує на розгляд публічного управління якраз у широкому загально-соціальному значенні, оскільки суспільство та його окремі підрозділи беруть все більш активну участь в управлінні державою. Такий широкий формат не виключає того, що державні установи відіграють провідну роль в соціальному управлінні та виконують спрямовуючий вплив на розвиток суспільства. Тому загальноприйнятим вважається визначення публічного управління як здійснення організуючого і регулюючого впливу на публічну (суспільну) і приватну життєдіяльність людей з метою її впорядкування, збереження і перетворення. При цьому владна сила управлінських структур розглядається насамперед як сила права (внормованість і законність), а вже далі як примус з боку силових структур.

У форматі підготовки дисертаційного дослідження з публічного управління предмет дослідження визначається як процес запровадження конкретних змін в управлінні окремими сферами соціально-економічної діяльності. На чітку конкретизацію тем дослідження до останнього часу орієнтували паспорти наукових спеціальностей з державного управління, де був здійснений поділ тематик на чотири види – історія та теорія, механізми

державного управління, державна служба та місцеве самоврядування. У визначенні тем наукового дослідження питань публічного управління та адміністрування такий поділ доповнюється широкими межами публічно-управлінської сфери, включно з особливостями розвитку громадянського суспільства, запровадження інноваційних технологій тощо.

Мета наукового дослідження фіксує в лаконічній формі той результат, який автор прагне отримати внаслідок завершення роботи. Правильно сформульована мета певною мірою відтворює тему і сприяє послідовності кроків на шляху до потрібного результату. У дослідженні проблематики з публічного управління визначення мети дослідження має орієнтувати не стільки на досягнення знання про певний предмет, скільки на можливість його трансформування (оптимізацію) внаслідок використання здобутого знання. Ця можливість впливає із визначення предмета дослідження як досяжної для нашого впливу частини об'єкта, тобто тієї сфери публічного управління, що може бути змінена через раціональне обґрунтування.

Мета наукового дослідження конкретизується в завданнях дослідження, які визначають деталізовані етапи її досягнення. Зміст завдань формує структуру (зміст) роботи, проте їх кількість не обов'язково відповідає кількості розділів чи підрозділів. Як правило, число завдань є меншим від кількості підрозділів, оскільки деякі з останніх мають описовий характер. Для дисертаційного дослідження з публічного управління цілком можливим є 5 – 7 завдань. Послідовність поставлених завдань має відповідати їх розгляду у змісті дослідження, а також у висновках, які визначають рівень їх виконання.

У висновках викладають найбільш важливі наукові та практичні результати, одержані в дисертації, які повинні містити формулювання розв'язаного наукового завдання, його значення для науки і практики. Крім того, у висновках формулюють практичні рекомендації щодо наукового та практичного використання здобутих результатів.

Рубрика «методологія та методи» дослідження орієнтує на розкриття інструментарію дослідження, визначення тих способів пізнання, які були

використані для встановлення істинних властивостей досліджуваного предмета. Сукупність застосованих методів зумовлюється природою цього предмета, завданнями дослідника та його вмінням вибрати оптимальні способи досягнення результату. Як правило, у науковому дослідженні публічно-управлінської проблематики необхідно використовувати низку методів – філософських, загальнонаукових, спеціальних та інших.

Наукова проблема дослідження фіксується автором як суперечність між наявним знанням про предмет і його реальними властивостями (невідповідність знання фактичному стану його предмета – гносеологічний аспект), а також як суперечність між існуючою реальністю і наявними можливостями її практичного перетворення (праксеологічний або управлінський аспект). Такий поділ наукових проблем не є строгим (диз'юнктивним) в дослідженні галузі публічного управління, оскільки в ній, як правило, необхідно поєднати обидва аспекти – і більш глибоко розкрити властивості досліджуваного об'єкта, і вказати шляхи його оптимізації. Доречно додати, що на кандидатському рівні (рівні доктора філософії, PhD) формально не ставиться вимога вирішити конкретну наукову проблему, проте це не знімає суті питання, тобто справжній науковий пошук так чи інакше виходить на постановку і вирішення проблеми. Також зрозумілим має бути те, що наукові проблеми відрізняються масштабністю і глибиною, мірою актуальності і гостротою, наявністю чи відсутністю засобів їх вирішення тощо. Тому наукове дослідження повинне врахувати ці аспекти в процесі обґрунтування шляхів вирішення конкретної проблеми.

Обґрунтування наукових положень і висновків дослідження здійснюється в процесі його виконання різними засобами, серед яких необхідно виділити насамперед емпіричне підтвердження та теоретичне доведення. Емпіричне підтвердження полягає у залученні низки фактів, що аналізуються, систематизуються та узагальнюються, щоб служити реальною основою подальших висновків. Теоретичне доведення положень науки публічного управління можна трактувати як посилення на апробовані раніше висновки,

досвід, що знайшли своє практичне втілення в управлінні.

Наукова новизна – обов'язкова характеристика здійснюваного дослідження, що визначає значущість досягнутих результатів у порівнянні з раніше відомими знаннями. Новими в науці можуть бути різні форми знання – факти, теорії, методики, закони, концепції, рекомендації тощо. Наукова новизна не тільки констатує наявність певного знання, але й фіксує ставлення до нього як автора, так і наукової спільноти. Тому авторська оцінка результатів дослідження як нових у науці вважається суб'єктивною і повинна бути підтверджена визнанням фахівців з цієї ж галузі знань. Таке підтвердження здійснюється під час захисту дисертаційної роботи. Необхідно наголосити, що науковість новизни полягає у встановленні необхідних зв'язків між різними чинниками управлінських процесів, визначені особливих, не розкритих раніше властивостей їх певних учасників тощо. Значна увагу науковій новизні кожного наукового дослідження зумовлена тим, що якраз це категоріальне визначення роботи демонструє процес розвитку знання та його соціальну значимість. Новизна виконує ряд інших важливих функцій, зокрема:

- констатуючу або реєструючу – фіксує наявність ще одного, нового твердження в системі наукових положень;
- номінальну або визначення явища чи процесу через нові поняття;
- конкретизуючу, що полягає у доповненні раніше існуючого знання окремими уточненнями, тобто знаннями деталей, часткових проявів;
- синтезуючу, тобто поширення загальних тверджень на певну специфічну сферу, внаслідок чого вона отримує нове трактування тощо.

Окрім вказаних загальних функцій, новизна наукових досліджень у галузі знань з публічного управління та адміністрування виконує важливу технологічну функцію – орієнтує на можливість нових способів діяльності в управлінні конкретними суспільними процесами. У науковій новизні кристалізується головний зміст наукового дослідження, що імпліцитно узгоджений із попередніми досягненнями у досліджуваній сфері та є їх логічним продовженням. Особливою формою підтвердження наукової новизни є

апробація результатів дослідження, що здійснюється шляхом публікацій наукових статей та виступів на наукових конференціях. Власне позитивне сприйняття науковим середовищем напрацювань автора є запорукою успіху дослідження, інтерсуб'єктивним підтвердженням його істинності.

Наукові дослідження в публічно-управлінській сфері орієнтовані не лише на з'ясування реального стану справ, вони мають стати керівництвом до прийняття управлінських рішень і здійснення практичних кроків їх реалізації. На це спрямовує рубрика «практичне значення», у змісті якої необхідно описати можливості застосування результатів наукового дослідження в практиці управління. Як правило, тут розкриваються загальні пропозиції та конкретні рекомендації щодо змін, які, на думку автора, необхідно запровадити для оптимізації управлінської діяльності в досліджуваній сфері.

Такі рекомендації логічно випливають зі змісту дослідження, можуть стосуватися, зокрема вдосконалення нормативно-правового поля управління, організаційних змін його структур тощо. Тут доречно зазначити, що практичні рекомендації не повинні бути поверхневими, управлінські нововведення мають відтворювати необхідну лінію розвитку предметної сфери змін і організаційні можливості органу управління.

Отже, свідоме відстеження основних категорій наукового дослідження сприятиме більш послідовному розкриттю його специфіки і досягненню ефективніших результатів.

2.3.2. Методичний інструментарій дослідження

У загальноприйнятому розумінні метод – шлях до чогось, спосіб соціальної діяльності, і не лише пізнавальної. Методологія – це і система методів (способів досягнення результатів), і вчення про цю систему.

Отже, метод – це сукупність правил, прийомів, способів і норм пізнання та діяння. Метод розробляється на основі певної теорії. Теорія переростає в метод шляхом розробки, формулювання принципів, правил, прийомів, які з неї

впливають. У науці істинним повинен бути не лише результат пізнання, а й шлях до нього – метод.

Різноманітність людської діяльності зумовлює розмаїття методів, які по-різному класифікуються:

- методи ідеальної, духовної і методи практичної, матеріальної діяльності;
- змістові й формальні методи;
- емпіричні й теоретичні методи;
- методи дослідження й викладу інформації;
- якісні й кількісні методи;
- оригінальні й похідні методи;
- методи безпосереднього й опосередкованого пізнання тощо.

За сферою дії й ступенем загальності усі методи діляться на п'ять груп:

1) філософські методи: діалектичний, метафізичний, аналітичний, інтуїтивний, феноменологічний, герменевтичний, синергетичний та ін.;

2) загальнонаукові підходи й методи дослідження: системний, структурно-функціональний, імовірнісний, кібернетичний, моделювання, формалізація;

3) конкретнонаукові методи – сукупність принципів пізнання в окремих галузях наук;

4) дисциплінарні методи – система прийомів у будь-якій дисципліні певної науки, або на стику наук;

5) методи міждисциплінарного дослідження – система синтетичних, інтегративних способів.

Отже, в науці функціонує складна система методів пізнання, усіх їх принципово неможливо охопити в одному викладі.

Розглянемо найголовніші, які можна розділити на методи емпіричного дослідження та методи теоретичного дослідження.

На емпіричному рівні здійснюється спостереження об'єктів, фіксуються та описуються факти, проводяться експерименти, встановлюються емпіричні співвідношення та закономірні зв'язки між окремими явищами. Тому основними методами емпіричного рівня є: спостереження, опис, вимірювання, експеримент,

індуктивне узагальнення.

На теоретичному рівні створюються системи знань, теорій, концепцій, у яких розкриваються загальні та необхідні зв'язки, формулюються закони в їх системній єдності та цілісності. Теоретичний рівень використовує: аксіоматичний, гіпотетико-дедуктивний методи, ідеалізацію, абстрагування, моделювання, екстраполяцію, дедукцію, єдність логічного та історичного тощо.

Як вже було зазначено, на емпіричному рівні застосовують насамперед такі методи, як спостереження, вимірювання, експеримент, моделювання.

Спостереження – це певна система фіксування та реєстрації властивостей і зв'язків досліджуваного об'єкта в природних умовах та в умовах експерименту. З розвитком пізнання у спостереженні дедалі більше уваги приділяється таким елементам, як мета, план, теоретичні установки, осмислення результатів; зростає роль теоретичного мислення у спостереженні, особливо складним є спостереження у суспільних науках, де наслідки його залежать від світоглядно-методологічних установок спостерігача, його ставлення до об'єкта.

Вимірювання – це певна система фіксації та реєстрації кількісних характеристик досліджуваного об'єкта за допомогою різних апаратів та приладів.

Експеримент – це метод, коли явища вивчають за допомогою доцільно обраних та штучно створених умов, що забезпечують у чистому вигляді перебіг тих процесів, які необхідні для встановлення закономірних зв'язків між явищами. Експеримент застосовують також у соціальній практиці, де він відіграє значну роль у пізнанні та управлінні суспільними процесами. Експеримент дає можливість досліджувати об'єкти не лише в чистому вигляді, а й в екстремальних умовах, що сприяє проникненню в їх сутність. Його можна повторювати, поки не отримаєш достовірних даних. Завдяки цій особливості експериментальний метод набуває все більшої цінності.

Крім специфічних методів емпіричного рівня пізнання, тут застосовуються також загальнонаукові методи, які мають назву логічних, бо вони є всезагальними методами і засобами пізнання та мислення. До них належать аналіз і синтез, індукція і дедукція, абстрагування, ідеалізація, узагальнення,

моделювання, екстраполяція, аналогія та ін.

Аналіз – прийом, коли об'єкт уявно чи практично розчленовується на складові елементи (ознаки, властивості, структурні частини), кожна з яких досліджується окремо. Є різні види аналізу, залежно від специфіки об'єкта. Найбільш розповсюджений в сучасній науці системний аналіз, коли об'єкт розглядається як структурно організована система, де всі елементи взаємопов'язані й впливають один на одного.

Особливий вид – логічний аналіз, підхід до знання на підставі законів логіки, з'ясування істинності чи хибності суджень у тексті, логічні експлікації понять тощо.

Синтез – уявне поєднання частин об'єктів, розчленованих в процесі аналізу, встановлення зв'язків, пізнання об'єкта як цілого:

– еkleктика – механічне поєднання елементів (ідей, поглядів, визначень, теорій), не дає нового знання;

– емпіричний синтез – творче поєднання даних досвіду, експерименту; дає нове знання на рівні явища, а не сутності:

– теоретичний синтез – органічне поєднання елементів наукового знання в цілісну систему, в науці називається також категоріальним. Основні форми – теорія і картина світу, дозволяє проникати у сутність явища, дає нове знання.

Абстрагування – процес відокремлення певних властивостей, рис, ознак від конкретного об'єкта, саме вони цікаві у теперішній час. Застосовується у буденному та науковому пізнанні, дозволяє детально вивчити окремі характеристики. У науці служить для побудови абстрактних об'єктів.

Ідеалізація – один із видів абстрагування. Результатом є поняття та закони – «логічні конструкти», чисті поняття, якими оперує математик, який створює ідеалізовані об'єкти, ефективні для опису реальності: точки, лінії, кола, числа, функції, інтеграли тощо. Вільні витвори людського розуму ефективні для опису космічних, хімічних, природних процесів, соціальних явищ. Вимагає інтуїції, логічного мислення, уяви.

Узагальнення – операція встановлення зв'язків між абстрактним і

конкретним, одиничним і загальним, через підведення поняття під ближчий рід і розширення його обсягу. Такий процес необхідний для формування гіпотез і теорій. Узагальнення буває аналітичним – поза досвідом, на підставі мисленневих дефініцій, і синтетичним – на основі досвіду, за певними правилами. Творче узагальнення виділяється рівнем абстракції, пояснення та тлумачення, ступенем ідеалізації.

Індукція і дедукція – логічні процедури пошуку матеріалу для узагальнень і отримання нових висновків. Індукція представляє рух думки від одиничного до загального або виявлення спільних ознак певного ряду об'єктів. А дедукція навпаки – це рух думки від загальних ознак визначеного класу предметів до фіксації приналежності ознаки кожному представнику класу. У творчому пошуку ці два методи взаємопов'язані.

Аналогія – продуктивний творчий метод, багато відкриттів зроблено на підставі аналогії, шляхом перенесення властивостей і ознак з одного об'єкта на інший. За методами поділяється на емпіричну та теоретичну аналогію. До великих відкриттів призводять незвичні аналогії.

Екстраполяція – метод перенесення якісних характеристик з одного об'єкта на інший, з минулого на сучасне і майбутнє. Застосовуються у прогнозуванні та розробці управлінських рішень.

Моделювання – це творчий метод, який нині активно застосовується. Суть полягає у побудові моделей, за якими досліджуються часто не доступні для прямого спостереження об'єкти. Моделі є матеріальні, зокрема аналогові моделюючі пристрої. Серед класифікацій методів моделювання виділяють: а) фізичне, б) просторово-геометричне, в) математичне, г) кібернетичне, д) комп'ютерне. Виділяють також локальне і глобальне моделювання. Особливий тип – прогностичне моделювання.

Гіпотетичний метод має значення як проблематичне знання, як припущення, як ідея, що об'єднує сукупність знань в одне знання. Гіпотеза полягає у побудові імовірнісного знання щодо фактичних даних про об'єкти, причини їх виникнення, функціонування, прогнозування. Гіпотези мають різні

версії, поділяються на основні й робочі (допоміжні), які можуть суперечити одна одній, конкурувати між собою. Істинність гіпотези перевіряється логічним аналізом або спостереженням.

До методів теоретичного рівня наукового пізнання відносять: аксіоматичний, гіпотетико-дедуктивний, а також філософські й окремі загальнонаукові методи.

Аксіоматичний метод – це метод теоретичного дослідження та побудови наукової теорії, за яким певні її твердження сприймаються як вихідні аксіоми, а всі інші твердження виводяться з них шляхом міркування за певними логічними законами й правилами. Аксіоматично побудована теорія може бути істинною лише в тому випадку, коли істинні і аксіоми, і правила, за допомогою яких отримані інші твердження теорії.

Гіпотетико-дедуктивний метод – це метод наукового дослідження, який полягає у висуванні гіпотез про причини досліджуваних явищ і у виведенні з цих гіпотез висновків шляхом дедукції. Якщо отримані результати відповідають усім поданим у гіпотезі фактам, то ця гіпотеза визнається достовірним знанням.

Діалектичний метод належить до найдавніших, він відомий ще з часів античності. Діалектика як метод пізнання і дії має в своїй основі розуміння світу як єдиного цілого, де все взаємопов'язане і взаємодіє між собою. Категорії діалектики – такі форми мислення (поняття), які відображають найбільш загальні й суттєві властивості, сторони, зв'язки реальної дійсності й пізнання. Основні з них: розвиток, суперечність, причина й наслідок, необхідне й випадкове, загальне й одиничне, якість і кількість, зміст і форма та ін. Зв'язок і взаємодія категорій виступають як закони діалектики, основні з них такі: 1) закон єдності й боротьби суперечностей (пояснює джерело розвитку); 2) закон переходу кількісних змін у зміни якісні (пояснює механізм розвитку); 3) закон заперечення заперечення (пояснює напрям розвитку).

Антиподом діалектичного методу є метафізичний метод, його характерна риса – однобічність, абсолютизація однієї сторони предмета, явища, процесу. Має різні види: через абсолютизацію окремих форм чи етапів пізнання може

проявлятися як ідеалізм, сенсуалізм, раціоналізм, емпіризм, догматизм, релятивізм, софістика, еклектика тощо. Софістика широко використовується спритними політиками для неправильних висновків і неправомірних дій для чого служить багатозначність понять і перекручення їх змісту.

Аналіз методів наукового пізнання, їх змісту, специфіки, значення для пізнання дає змогу визначити науковий метод як внутрішню закономірність руху людського мислення, або як «пересажену» в людську свідомість об'єктивну закономірність, що використовується як знаряддя пояснення та перетворення світу. Методи обумовлюються особливостями об'єкта та предмета пізнання, законами їх розвитку, зафіксованими в свідомості суб'єкта пізнання. Метод формується та розвивається в процесі активного впливу суб'єкта на об'єкт, твориться суб'єктом, але водночас визначається також об'єктом пізнання.

2.3.3. Перспективне значення результатів роботи для теорії та практики публічного управління

Будь-яке наукове дослідження з публічного управління спрямоване на його подальше впровадження, яке може полягати:

- у використанні в розробках інших досліджень (розробка теоретичних і методичних положень, на основі яких формуються конкретні рекомендації, представлені у вигляді методик, інструкцій, нормативів тощо);
- у використанні в навчальному процесі (включення у навчальні, навчально-методичні, методичні посібники та підручники);
- у впровадженні у практику діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування тощо.

Впровадження та оцінка ефективності наукових досліджень може бути різною для теоретичних і прикладних робіт.

Результати робіт теоретичного характеру в подальшому підлягають науковому використанню. Їх оцінюють з точки зору можливості широкого застосування у різних галузях науки для підняття авторитету вітчизняної науки,

міжнародного визнання і цитування видатними вченими світу на основі таких критеріїв: вклад у вітчизняну науку і міжнародне її визнання видатними вченими; новизна явищ, які сприяють проведенню принципово нових актуальних досліджень; приріст кількості і якості інформації або суми знань у галузі науки публічне управління та інших наук тощо.

Результати робіт прикладного характеру підлягають практичному (суспільному) застосуванню. Їх, зазвичай, оцінюють на основі таких критеріїв: суспільна значущість результатів; рівень поширення і застосування в управлінні різними галузями народного господарства; вклад у безпеку та обороноздатність країни; покращення умов життя та праці людей, підвищення їх освітньо-культурного рівня та зростання їх добробуту; зниження антропогенного впливу на навколишнє природне середовище тощо.

Як для теоретичних, так і для прикладних досліджень головною цінністю є: встановлення невідомих раніше науці фактів, надання нової, цінної інформації та створення за певним задумом нових наукових результатів – нового знання, одержаного в процесі наукових досліджень і зафіксованого на носіях наукової інформації. Науковий результат дисертаційного дослідження може полягати у: а) перетворенні відомих теорій, докорінній їх зміні; б) розширенні, систематизації та доповненні відомих теорій без зміни їх суті; в) уточненні, конкретизації відомих теорій, поширенні нових результатів на новий клас об'єктів чи систем.

Науковий результат дисертаційного дослідження може мати такі форми: концепції, тенденції, закономірності, наукові ефекти, принципи, правила, методика, методи, способи, підходи, науково-обґрунтовані рекомендації, вимоги, характеристики, критерії, показники, рішення, моделі, алгоритми, організаційні схеми, формули, винаходи тощо.

Залежно від форми, наукові результати дисертаційного дослідження можуть мати теоретичний чи прикладний характер. Теоретичний – визначені та сформульовані закони; теорія; закономірності; поняття і категорії; гіпотези, нові ідеї у науці тощо. Прикладний – розроблені та прийняті до впровадження

методики і рекомендації щодо удосконалення діяльності державних установ; проекти законів, програм соціально-економічного розвитку тощо (табл. 1).

Таблиця 1

Типологія наукових результатів

Класи	Типи наукових результатів			
	теоретичні:	прикладні:		
Лінгвістичні результати	наукові поняття	–		
	алфавіти і словники	–		
	мови теорій	–		
Евристичні результати	наукові припущення	–		
	гіпотези	–		
Емпіричні результати	наукові факти	наукові факти, що мають практичну цінність		
Проблемні результати	описи проблемних ситуацій	–		
	наукові проблеми	прикладні проблеми, сформульовані у вигляді технічних завдань		
Модельно-репрезентативні результати	моделі об'єктів	прикладні моделі об'єктів		
	аксіоми, твердження	–		
	теореми	–		
	концепції	прикладні концепції		
	принципи	–		
	закономірності, закони	спеціальні закономірності, закони		
Методологічні результати	Наукова методологія:	пізнавальні правила, принципи	Методологія практичної діяльності:	правила, методологічні принципи
		підходи, стратегії		підходи, стратегії
		процедури, алгоритми		процедури, алгоритми
		алгебри, логічні числення		–
		рекомендації, критерії оцінки		рекомендації, обґрунтування, критерії оцінки
		методи, методики		методи, методики

Як зазначає Сурмін Ю.П., кожне дисертаційне дослідження може бути цінним для науки і практики державного управління в чотирьох аспектах:

- методологічному;
- теоретичному;
- практичному;
- текстуальному (табл. 2.).

Визначення цінності дисертаційної роботи

Цінність дисертації			
Методологічна	Теоретична	Практична	Текстуальна
1. Ступінь новизни понять, методів, прийомів, методик. 2. Складність та комплексність методів. 3. Актуальність застосування методів. 4. Методологічна різноманітність.	1. Ступінь новизни отриманого наукового результату. 2. Реалізація основних функцій науки: описання, пояснення, передбачення. 3. Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків. 4. Достовірність отриманого знання	1. Ступінь новизни й ефективності рекомендацій. 2. Рекомендації для подальших наукових досліджень. 3. Рекомендації для розвитку суспільства, народного господарства, управління, культури тощо. 4. Рівень технологічності рекомендацій	1. Рівень інформативності. 2. Оригінальність викладу. 3. Мова і стиль викладу. 4. Відповідність нормам, вимогам до тексту. 4. Якість оформлення роботи

Особливу цінність для теорії та практики публічного управління мають якісні дисертаційні дослідження. Якість дисертаційного дослідження забезпечується системною роботою над ним, орієнтацією на кращі зразки дисертаційних робіт, ретельне вивчення вимог до написання такого виду робіт, упровадження рекомендацій наукового керівника й рецензентів.

Тема 2.4. Обґрунтування цінності роботи і перспектив її захисту

2.4.1. Мотиваційні чинники дослідження

На думку Важинського С.Є та Щербак Т.І., наукова творчість як діяльність має два аспекти:

1) операційний, в якому розглядаються питання про те, як учений знаходить нову наукову проблему, як накопичує нові факти, як категорійний склад його мислення перешкоджає розробці нової інтерпретації фактів і як проблема вирішується;

2) мотиваційний аспект, у якому розглядаються питання про те, як скеровується інтерес ученого на об'єкт дослідження, як переживається конфлікт між новими фактами та старим категорійним складом його мислення.

Підвищення наукової активності залежить від низки умов. Основне значення для наукової діяльності має інтерес до пізнання, що формується на основі усвідомленої мотивації. Мотивація, інтерес, потреба пізнання – це необхідні умови для науково-дослідної діяльності.

У загальноприйнятому розумінні, мотивація – це створення максимальної зацікавленості особи у результатах своєї діяльності. Мотивація ґрунтується на двох категоріях: потреби і винагороди. Більшість описаних у літературі теорій мотивації ґрунтуються на вивченні потреб, або очікуванні винагороди за виконану роботу. Відповідно прийнято розрізняти дві групи теорій мотивації: змістовні та процесійні.

До змістовних теорій мотивації належать: теорії потреб Абрахама Маслоу, Девіда Мак-Клелланда, Клетона Альдерфера, теорія чинників Фредеріка Герцберга, теорія «Х» та «У» Дугласа Мак-Грегора та інші.

Теорія А. Маслоу ґрунтується на вивченні п'яти груп потреб: 1) фізіологічних потреб; 2) потреб в безпеці та захищеності; 3) соціальних потреб та потреб причетності до подій; 4) потреб поваги і визнання; 5) потреб самовираження та реалізації власних можливостей. На думку А. Маслоу, перші

дві групи потреб є первинними і вимагають першочергового задоволення, на відміну від трьох інших груп – вторинних, які будуть сильними мотиваторами, лише після задоволення первинних потреб.

Згідно з теорією потреб Д. Мак-Клелланда слід враховувати такі потреби: 1) потребу у владі (якщо в людини прослідковується потреба у владі, але відсутня схильність до тиранії, то таких людей потрібно готувати на посаду керівника); 2) потребу в успіху (люди з цією потребою люблять ситуацію, коли вони беруть на себе особисту відповідальність за вирішення якоїсь проблеми, відповідальність за дії, бо вірять, що результати цієї діяльності будуть винагороджені); 3) потребу в причетності (для цих людей потрібно створити ситуацію, де вони могли б максимально задовольнити свої соціальні потреби: потребу у спілкуванні, у друзях, у колективі тощо). Зазначені потреби – вторинні потреби, і їх передусім слід враховувати, оскільки на сучасному етапі розвитку суспільства первинні потреби у більшій частині населення вже задоволені.

За теорією К. Альдерфера, до основних груп потреб, які мотивують поведінку людей, належать: 1) потреби існування (пов'язані з фізіологічними потребами та потребами у безпеці); 2) комунікативні потреби (впливають із соціальної природи людини, її бажання бути в колективі, мати друзів, сім'ю, добрі стосунки з колегами, керівниками, належати до певних неформальних груп та організацій); 3) потреби зростання (пов'язані з прагненням самовиразитися, самоствердитись, отримати адекватне визнання). Ієрархія потреб К. Альдерфера передбачає, що за неможливості задоволення потреб вищого рівня, зростають зусилля щодо якнайкращого задоволення потреб нижчого рівня.

Згідно з теорією Ф. Герцберга, поведінка людини та ставлення до праці визначається двома групами чинників: 1) гігієнічні чинники, що забезпечують трудову активність і пов'язані організацією (заробітна плата, стиль керівництва, гарантії збереження робочого місця, умови роботи, стосунки з начальником, колегами, підлеглими, психологічний клімат в колективі, політика адміністрації, рівень безпосереднього контролю за роботою тощо); 2) мотиваційні чинники, що викликають внутрішнє задоволення роботою (власне робота, її складність,

творчий підхід, професійний успіх, просування за службовою ієрархією, професійне, службове, творче зростання, визнання і схвалення заслуг і результатів роботи, високий ступінь відповідальності за доручену справу тощо). На думку Ф. Герцберга, відсутність гігієнічних чинників веде до незадоволення роботою, однак їх присутність не служить мотиватором до праці; водночас відсутність мотиваційних чинників не веде до незадоволення роботою, але їх наявність є сильним стимулом або мотиватором до праці.

Теорії «Х» та «У» Дугласа Мак-Грегора базується на ставленні людини до роботи. Відповідно до теорії «Х» пересічна людина за найменшої можливості уникатиме роботи та відповідальності. За таких умов стимулювати людей до праці здатні тільки контроль і погрози. Тобто, пересічна людина не любить працювати і уникатиме цього за можливості. Звичайний працівник вважає за краще бути керованим, уникати відповідальності, мати мало амбіцій і прагнути до безпеки. На відміну від теорії «Х», теорія «У» передбачає, що за певних умов пересічна людина прагне до відповідальності й виконання роботи. У цій ситуації відбувається орієнтація на потреби вищого порядку: причетності, автономії та самовираження. Теорія «У» робить такі припущення: 1) пересічна людина любить роботу; це так само природно, як гра або відпочинок; 2) пересічна людина природно працює задля цілей; 3) за деяких умов, пересічна людина не тільки приймає, а й шукає відповідальності; 4) пересічна людина здатна використовувати високий рівень творчого потенціалу для вирішення проблеми; 5) інтелектуальний потенціал людини використовується тільки частково.

До процесійних теорій мотивації належать: теорія очікувань Віктора Врума, теорія очікування справедливості Джона Адамса, теорія результативної валентності Джона Аткинсона та інші.

Теорія очікувань В. Врума ґрунтується на очікуванні певної події. В. Врум виділяє такі очікування: 1) «затрати-результати» (визначає співвідношення між витраченими зусиллями та отриманими результатами); 2) «результати-винагороди» (визначає відношення між рівнем результатів та отриманої винагороди); 3) «цінності заохочення» (означає цінність винагороди), рис. 1

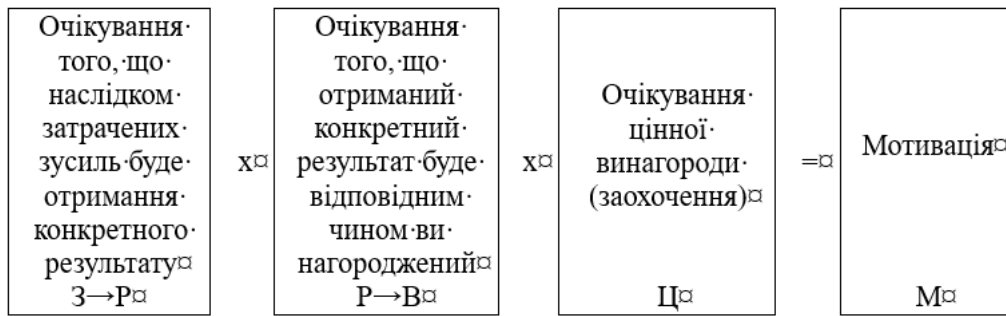

Рис.1. Теорія очікувань В. Врума

За теорією очікування між елементами процесу мотивації стоїть знак добутку. Це означає, що ігнорування чи не врахування одного з елементів може знівелювати увесь мотиваційний ефект.

Згідно з теорією очікування справедливості С. Адамса, працівники суб'єктивно зіставляють свої винагороди із затраченими зусиллями та з винагородами інших працівників, які виконують аналогічну роботу. Цей процес можна зобразити за допомогою формули (1):

$$\frac{\text{зусилля А/винагорода А}}{\text{зусилля В/винагорода В}} = \text{мотивація} \quad (1)$$

Доки працівники не вважатимуть винагороди справедливими, доти їх віддача в роботі буде низькою. При цьому можливі такі варіанти поведінки працівника, який вважає, що його зусилля недостатньо чи несправедливо оцінені: 1) почне працювати ще краще, щоб довести свою компетентність; 2) значно зменшить зусилля, працюючи за принципом «як оцінюють, так і працюю»; 3) змінить об'єкт порівняння, вважаючи що попередній має особливий статус; 4) спробує перейти в інший підрозділ або взагалі звільнитися.

Теорія результативної валентності Дж. Аткинсона стверджує, що є два типи мотивації досягнень: мотивація успіху та мотивація уникнення невдач. Мотивація успіху має позитивний характер, оскільки за такої мотивації діяльність людини спрямована на досягнення конструктивних, позитивних результатів. Під мотивами уникнення невдач прийнято розуміти стійке прагнення людини уникати невдачі у життєвих ситуаціях, пов'язаних із оцінкою

іншими людьми результатів її діяльності.

Отже, мотиви – спонукачі діяльності, життя суб'єкта, що складаються під впливом умов і визначають спрямованість його активності. Щодо наукової діяльності, то мотиви можна поділити на: 1) внутрішні – первинні відносно до наукової роботи й формуються відповідно до потреб особистості в пізнанні й розвитку; 2) зовнішні – вторинні й формуються під впливом зовнішнього середовища.

Внутрішні мотиви науково-дослідної діяльності це:

– інтерес до процесу навчання, до змісту навчального матеріалу, способів діяльності;

– бажання отримати більше знань;

– прагнення отримати задоволення від роботи;

– прагнення до систематизації знань;

– інтерес до сутності явищ;

– інтерес до самостійного виконання роботи;

– інтерес до подолання труднощів та інші.

Зовнішні мотиви науково-дослідної діяльності це:

– бажання посісти певне місце в житті, стати корисним членом суспільства;

– бажання заслужити схвалення, завоювати авторитет;

– бажання бути підготовленим до майбутньої професії;

– бажання уникнути незадовільної оцінки;

– вимоги батьків, викладачів та інших осіб.

У процесі наукової діяльності внутрішньою спонукою є задоволення від самого процесу роботи, прагнення інтелектуального успіху, бажання вирішувати й знаходити проблеми. Внутрішньо мотивований учений захоплений дослідженнями, перебігом власних міркувань, ним рухає інтерес, азарт досліджень.

Зовнішні мотиви можуть слугувати двигуном науково-дослідної діяльності тільки за умови внутрішньої мотивації. Отже, найбільший ефект від наукової роботи може бути досягнутий за наявності внутрішньої мотивації.

Можливими мотиваторами наукової діяльності є такі негативні явища в науці – конкуренція, підозрлість, заздрість, прихований плагіат. Ця ситуація визначається поняттям «амбівалентність» і характеризує подвійність і суперечливість мотивів та моделей поведінки.

Виокремлюють три основні аспекти мотивації наукової діяльності:

- професійний (підвищення загального рівня знань, формування кваліфікованого фахівця, підвищення рівня підготовки за напрямом дослідження);

- моральний (участь у конкурсах, конференціях як засіб відчуття необхідності й можливості самовираження та самореалізації);

- матеріальний (розробка проєктів, що приносять прибуток).

Мотивація до науково-дослідної роботи припускає наявність стійких інтересів (пізнавального, професійного, особистісного, соціального), що окреслює не тільки інтерес, позитивне ставлення фахівця до дослідницької діяльності, але й відображають загальну спрямованість особистості, її пошуково-творчу, дослідницьку позицію, що зумовлює переконаність у професійній та соціальній значущості дослідницької діяльності й усвідомлення необхідності брати в ній активну участь.

2.4.2. Можливі застереження, ризики та загрози щодо розкриття теми дисертації

А. Бхаттачарджи та Н.Ситник вважають, що проведення дослідницького процесу пов'язане з певними проблемами, ризиками та загрозами, які можуть виникнути під час написання дисертаційного дослідження. У результаті дослідники-початківці після значних витрат часу та зусиль раптом з'ясовують, що не змогли надати переконливі відповіді на питання дослідження, або що результати не представляють загального інтересу. Такі проблеми зазвичай мають наслідком відхилення статей науковими журналами і призводять до негативного відгуку рецензентів та опонентів. Деякі з найбільш розповсюджених помилок

дослідження описані нижче.

Недостатньо актуальні питання дослідження. Іноді дослідник обирає для дослідження проблеми, що цікаві для нього, але не для наукової спільноти, тобто дослідження не додає нового знання чи уявлення стосовно досліджуваного феномену. Оскільки дослідницький процес вимагає від дослідника значних інвестицій часу та зусиль, він повинен бути переконаний (і здатний переконати інших), що питання дослідження, на які він намагається знайти відповіді, стосуються реальних і мало досліджених у минулому проблем, із якими стикаються достатньо багато людей.

Дослідження феноменів із коротким терміном життя. Інша поширена помилка – це фокусування на феноменах-одноденках. Типовий приклад – дослідження деяких швидкозмінних технологій чи практик, що набули розповсюдження в наші дні. Оскільки може пройти декілька років, перш ніж дослідження буде закінчене, а його результати будуть підготовлені до публікації, може статися, що загальний інтерес до цих новинок щезне раніше. Найкращою стратегією може бути вивчення «невмираючих» тем, які роками залишаються актуальними.

Проблеми, що не піддаються дослідженню. Деякі наукові проблеми не можуть бути адекватно вирішені лише на основі доказів, які отримуються шляхом спостереження або через обмеженість тих методів і процедур дослідження, якими прийнято в конкретний час користуватися. Таких проблем краще уникати. Однак деякі амбітні проблеми, що не піддаються дослідженню, можуть бути видозмінені або переформульовані на добре зрозумілі, актуальні проблеми, які піддаються дослідженню.

Улюблені методи дослідження. Багато дослідників тяжіють до використання деяких улюблених ними методів, (наприклад, анкетування), і підбирають під них дослідницькі проблеми. Це неправильний підхід. Методи дослідження повинні обиратися такі, які найкраще відповідають проблемі дослідження, а не навпаки.

Збір даних навмання. Деякі дослідники схильні спочатку збирати дані

(користуючись уже відомими інструментами), а потім вирішувати, що з ними робити. Звернімо увагу, що збір даних є тільки одним з кроків у довгому та складному процесі планування, дизайну й виконання дослідження. Якщо дослідники одразу перестрибують до збору даних без ретельного планування, то отримані дані можуть виявитися хибними, а зусилля, витрачені на їх збір, марними. Велика кількість даних не може компенсувати дефіцит у плануванні та дизайні досліджень, а особливо відсутність цікавих наукових питань.

Результативність пошукової діяльності вченого залежить від його здатності неухильно дотримуватися наукової етики, керуватися загальними настановами, правилами і принципами організації власної дослідницької роботи. У зв'язку з цим особливий інтерес становить теоретична спадщина видатного американського соціолога Роберта Мертона, в якій сформульовані такі етичні імперативи науковця: універсалізм, колективізм, безкорисливість, скептицизм.

Універсалізм, за Р. Мертоном, визначає безособовість наукового знання. Наукові висловлювання універсальні, справедливі скрізь, їх істинність не залежить від того, хто їх висловив.

Колективізм змушує ученого передавати результати досліджень усьому науковому співтовариству. Наукові відкриття утворюють загальний набуток, є власністю всіх науковців і суспільства загалом, а не окремих дослідників і наукових колективів.

Безкорисливість передбачає, що учений будуватиме наукову діяльність так, неначе в нього немає інших інтересів, крім осягнення істини.

Скептицизм означає, що наука виключає можливість некритичного прийняття нових знань, справжній учений має сумніватися. Скептицизм зумовлює відповідальність учених за результати своєї наукової діяльності.

Згодом до перелічених імперативів Р. Мертон додав ще два: раціоналізм та емоційну нейтральність. Раціоналізм передбачає, що вчений має прагнути не просто до істини, а передусім до доведеного знання.

Емоційна нейтральність забороняє ученому виявляти (керуватися) емоціями, особистісними симпатіями та антипатіями.

Важко не погодитися з думкою метрів світової науки, що справжньому вченому недостатньо досконало знати свою справу, володіти дослідницькими методами. Вчений повинен не накопичувати, а систематизувати знання. «Наука будується із фактів, як будинок із цеглин; але просте збирання фактів настільки ж мало є наукою, як купа каміння – будинком» (А. Пуанкаре).

Професійна діяльність українських науковців здійснюється відповідно до національного законодавства, нормативних документів, що визначають загальну спрямованість і пріоритетні завдання розвитку вітчизняної освіти і науки.

В Етичному кодексі вченого України (2009 р.) сформульовано загальні етичні принципи як основу для підготовки молодих науковців, а саме: 1) моральна відповідальність ученого за наслідки власної наукової діяльності, зокрема протидіяння отриманню результатів, що суперечать принципам гуманізму; 2) протидіяння конформізму в науковому співтоваристві; 3) викриття фактів плагіату й інших форм порушень авторського права; 4) протидіяння псевдонауці; 5) застосування отриманих знань задля блага людства; 6) протидіяння проведенню необґрунтованих досліджень; 7) захист свободи наукової думки, засудження цензури щодо наукової творчості та будь-яких намагань монополізувати ті чи інші напрями науки; 8) шанобливе ставлення до професійної репутації іншого вченого; 9) виховання наукової зміни, висока моральність, зразкове ставлення до науки й авторських прав; 10) спрямованість на пошук нових знань та встановлення об'єктивної істини; 11) прагнення до належної ерудиції і компетентності, за яких можливий критичний аналіз найсучасніших наукових знань тощо.

Етичний кодекс ученого України містить низку нормативних вимог, що регламентують міжособистісні відносини, ставлення, дії та вчинки науковців. Особливо важливу роль у професійному становленні, розвитку та визнанні науковця відіграє його академічна доброчесність, що розглядається як сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до

результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

У сучасній науці виокремлюють десять базових принципів академічної доброчесності, що закладають ціннісне підґрунтя дослідницької діяльності молодих науковців, а саме: 1) чесність і порядність; 2) верховенство права; 3) відповідальність та дотримання авторських прав; 4) взаємоповага; 5) толерантність та недискримінація; 6) прозорість та доступність; 7) академічна грамотність; 8) орієнтація на якість; 9) партнерство та взаємодопомога; 10) імперативність академічної доброчесності. Пропонований перелік не є вичерпним, він доповнюватиметься надалі додатковими настановами, зокрема такими, як неупередженість, принциповість, аргументованість. Завдання останніх полягає не в жорсткій регламентації наукової дійсності, а в тому, щоб моральний вибір кожного вченого був свідомим, продуманим і стійким.

Недостатність ґрунтовної фахової підготовки, духовна слабкість, схильність до морально-етичного релятивізму спричиняють порушення етичних принципів, призводять до академічної недоброчесності, що виявляється в «умисному порушенні загальноприйнятих в академічному середовищі моральних і правових норм, зазвичай з метою отримання певних переваг».

Порушеннями в наукових дослідженнях вважаються: фальсифікація; перероблення і плагіат; невизнання авторства або значного інтелектуального внеску в наукову роботу; використання нової інформації, ідей або даних із конфіденційних рукописів або приватних бесід; використання архівних матеріалів із порушенням правил користування архівними документами; невиконання державного законодавства, статутів та колективних договорів академій, вищих навчальних закладів та науково-дослідних організацій, положень про безпеку наукової праці.

До найбільш розповсюджених форм прояву академічної недоброчесності відносять академічний плагіат, самоплагіат, академічне шахрайство (фальсифікація, фабрикація, підробка), несанкціонована співпраця, змова, корупція, зловживання конфіденційною інформацією, саботаж.

У чинному вітчизняному законодавстві перелік проявів академічної

недоброчесності має дещо відмінний характер. Згідно зі статтею 42 Закону України «Про освіту» порушеннями академічної доброчесності вважаються такі дії дослідників, як академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, обман.

Обман – надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності або організації освітнього процесу; формами обману є: академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування.

Академічний плагіат – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства.

Самоплагіат – оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових здобутків; багаторазова публікація одних і тих самих наукових результатів, отриманих автором.

Фабрикація – вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях.

Фальсифікація – свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу або наукових досліджень.

Списування – виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання.

Привласнення авторства – оголошення себе автором чужого оригінального наукового твору; видання під своїм ім'ям наукового твору, написаного з іншими особами, без зазначення їхніх імен.

Компіляція – створення значного масиву тексту через копіювання чужих матеріалів із різних джерел (із зазначенням чи без зазначення джерела запозичення) без самостійного поглибленого дослідження проблеми, без унесення в них правок або через написання перехідних речень між скопійованими частинами тексту.

Парафраза – переказ своїми словами чужих думок, ідей або тексту на

основі заміни слів (знаків), фразеологічних зворотів або пропозицій під час використання будь-якої авторської наукової праці, збереженої на електронних або паперових носіях, у тому числі розміщеної в мережі Інтернет.

Копіювання чужих матеріалів у свою наукову роботу без унесення в запозичене жодних змін та без належного оформлення цитування й поєднання власних і запозичених аргументів без належного цитування, а також приховане некоректне запозичення.

Завдання дослідника полягає не лише в недопущенні проявів академічної недоброчесності у власній науковій діяльності, але й у роз'яснювальній просвітницькій роботі серед своїх колег, учнів, замовників тощо. Узгодження власних ціннісних поглядів і ставлень із загальносвітовими стандартами академічної доброчесності, втілення етичних регулятивів у дослідницьку практику сприятимуть зростанню авторитету української науки, її визнанню та інтеграції до світового наукового простору.

Дотримання принципів академічної доброчесності реалізується у практичній діяльності дослідника, що ґрунтується на неухильному слідуванні та підпорядкуванні таким основним правилам:

- самостійно проводити наукове дослідження з дотриманням усіх нормативних вимог, етичних норм і академічних традицій;
- відповідально ставитися до вивчення першоджерел, належним чином оформлювати посилання на них у тексті власної роботи;
- уникати спокус, пов'язаних із вдаванням або спрощенням дослідницьких процедур, алгоритмів реалізації дослідницьких завдань;
- виносити на прилюдне обговорення матеріали власного дослідження, забезпечувати відкритість і прозорість апробації дисертаційних матеріалів.

2.4.3. Тайм-менеджмент дослідження та написання роботи

Поняття «тайм-менеджменту» нерозривно пов'язане із поняттям «самоменеджменту», яке в загальному розумінні передбачає безперервний процес індивідуального удосконалення самого себе, максимальне використання власних можливостей, вміння управляти собою, здатність організовувати власну діяльність з метою оптимального та раціонального використання робочого та вільного часу.

Самоменеджмент є доповненням до загального менеджменту. Об'єктом та суб'єктом управління в самоменеджменті є одна і та сама особа. Загальний менеджмент передбачає вміння управляти людьми, а самоменеджмент зосереджений на вмінні управляти собою, своїм часом. У вузькому розумінні самоменеджмент передбачає вміння управляти власним часом, у широкому – це безперервний процес самовдосконалення самого себе.

Більшість описаних у літературі концепцій самоменеджменту побудовані на ідеї, навколо якої формується система методик і прийомів роботи над собою щодо реалізації цієї ідеї. Зокрема, на думку Лотара Зайверта, основна ідея самоменеджменту полягає в раціональному, оптимальному використанні та економії власного часу. У книзі Лотара Зайверта «Ваш час у Ваших руках: поради керівникам, як ефективно використовувати робочий час» запропоновано чимало корисних методів, прийомів, порад і рекомендацій, які можна застосовувати у роботі науковця для планування роботи над дисертацією.

Одним із запропонованих методів управління часом є метод «Альпи», який охоплює п'ять стадій: 1) складання завдань дня; 2) оцінка тривалості дій; 3) резервування часу «про запас» з урахуванням співвідношення «60:40» – планом має бути охоплено не більше 60% робочого часу, а 40% – зарезервовано для непередбачених подій; 4) прийняття рішень за пріоритетами, скороченням і делегуванням; 5) контроль – перенесення незробленого на наступний день.

Серед методик управління часом провідне місце також посідає правило Парето (співвідношення 80:20), суть якого полягає в тому, що 80% виконаних

завдань вимагають лише 20% витраченого часу, тоді як останні 20% завдань поглинають 80% робочого часу. Перенесення змісту принципу на практичну діяльність означає, що в процесі роботи над дисертацією науковцю спершу потрібно встановити пріоритетність, тобто прийняти рішення про те, яким із завдань слід надавати першорядне значення, а яким – другорядне. У зв'язку з принципом Парето говорять також про «співвідношення 80:20». Перенесення цієї закономірності на практичну діяльність означає, що в процесі роботи за перші 20% витраченого часу, досягається 80% результату. Інші 80% витраченого часу приносять лише 20% загального результату.

Принцип Парето є основою відомого «АБВ-аналізу», який дозволяє умовно розділити весь обсяг роботи на три групи завдань: А, Б і В – відповідно до їх значущості з погляду досягнення поставлених цілей: 1) найважливіші завдання (категорія А) становлять приблизно 15% кількості всіх завдань, якими зайнятий науковець; 2) на важливі завдання (категорія Б) припадає в середньому 20% завдань; 3) несуттєві завдання (категорія В) становлять 65% загальної кількості завдань, які потрібно виконати. Відповідно до висновків АБВ аналізу науковцю рекомендується передусім братися за виконання найважливіших завдань, виконання яких дасть найбільший результат.

Ще однією технологією планування і структуризації часу є правило американського генерала Дуайта Ейзенхауера, згідно з яким усі завдання, які виконує особа, поділяються на 4 групи за ступенем важливості та терміновості: 1) завдання А «пожежа» – дуже важливі й термінові завдання (кризи, невідкладні проблеми) – вирішуються негайно; 2) завдання В «розвиток» – важливі, нетермінові завдання (планування, пошук нових можливостей) – вирішуються за можливістю, при цьому визначаються терміни їх виконання у такий спосіб, щоб вони не перейшли в розряд термінових завдань; 3) завдання С «рутина» – менш важливі, але термінові завдання (дзвінки, повідомлення, зустрічі, заходи) – делегуються іншим особам; 4) завдання D «розваги» – неважливі, нетермінові завдання (дрібниці, що вимагають багато часу, кореспонденція, неділові відвідування, гаяння часу) – не повинні відволікати увагу (рис. 2).

Рис. 2. Класифікація завдань відповідно до принципу Д. Ейзенхауера

Послідовно застосовуючи в практиці роботи метод АБВ аналізу і принцип Ейзенхауера, науковець може значно підвищити продуктивність і результативність своєї повсякденної діяльності.

Вітчизняні дослідники Шейко В.М. та Кушнарєнко Н.М. висловлюють думку про те, що робочий день науковця важко передбачити або спрогнозувати. Вони дають такі поради щодо організації робочого дня науковця: 1) поступове входження в роботу; 2) ритмічність праці; 3) планування роботи.

Академік В.А. Амбарцумян вважає, що коли молодий вчений обмежується лише семигодинним робочим днем і не працює більше 10 годин на день, то він прирікає себе на невдачу в обраній галузі знань, оскільки не встигає читати необхідну наукову літературу, слухати лекції, доповіді, постійно відстає від вимог свого наукового рівня. Ось чому основною умовою успіху початківця-дослідника є напружена праця. Необхідно пам'ятати, що наукова праця не піддається часовій регламентації. Часто буває, що необхідне бачення проблеми або розв'язання питання відбувається поза робочим часом.

Елементи імпульсивності та імпровізації характерні для наукової діяльності. Однак успіх забезпечує систематична, заздалегідь спланована робота. Планування може бути на день, тиждень, місяць, квартал, рік. Плануючи роботу на день, слід зважати на таке: перш ніж розпочати роботу, необхідно обдумати майбутній день, виділивши найважливіші та термінові справи. Для правильної орієнтації спільної роботи з науковим керівником таке планування здійснюється разом.

Плануючи роботу, науковець повинен знати, що найсприятливіший час для виконання творчих або складних завдань – з 10-ї години ранку й до 12-ї години дня. Після цього настає деякий спад активності, у другій половині дня працездатність найвища від 14-ї до 17-ї години, після чого невпинно падає.

Слід пам'ятати про втомлюваність очей. За великого обсягу роботи з літературними джерелами очі швидко втомлюються. В цій ситуації краще змінити заняття або трохи відпочити. Ідеально чергувати кожні 45 хвилин роботи з 15-хвилинною перервою, при цьому тривалість щоденної роботи за комп'ютером не повинна перевищувати 4 години.

Доцільно знати, що система роботи декілька годин підряд, а потім такий же відпочинок – шкідлива звичка. Має бути певний ритм у чергуванні роботи і відпочинку. Слід зважати на біоритми життєдіяльності. Навіть звичайний робочий тиждень має свій цикл. Понеділок є днем входження в робочий ритм, у цей день (якщо є така можливість) не варто починати важливі справи. Тому найважливіші або найважчі справи, написання дисертації або статті починають з середини тижня. Вівторок і середа є найпродуктивнішими днями тижня, до п'ятниці накопичується втома, тому в суботу та неділю краще відпочити.

Зазвичай матеріали дисертації зберігають у окремих папках на комп'ютері, на кожній з яких зазначають номер та назву розділу, підрозділу дисертації або статті, термін їх написання. Неefективно братися за написання всіх розділів роботи одночасно, однак доцільно постійно накопичувати документи (опубліковані й неопубліковані) з усіх розділів дослідження, поповнювати їх новою інформацією.

У процесі повсякденної роботи дослідник повинен занотовувати всі питання, які його зацікавили. У вільний час їх з'ясовують з керівником або фахівцем. Побіжно визначається перелік необхідних документів (законодавчих, директивних, статистичних та ін.) і їх місцезнаходження. Це робота – «про запас», яка дозволяє науковцю мати у своєму розпорядженні точну, випереджувальну інформацію.

Як слушно зауважує Швець Ф.Д., раціональний режим робочого часу науковця має передбачати:

1) дотримання правильного режиму робочого часу – робочого року (щорічні відпустки), тижня (щотижневі дні відпочинку) і особливо робочого дня. Найбільш плідним є ранковий пояс (з 8 до 15 год); максимальна працездатність відрізняє період з 10 до 13 год.; потім – пообідній (з 16 до 19 год.) та вечірній (з 20 до 22 год.). Ступінь уваги та ефективність запам'ятовування змінюється в бік зниження та уповільнення до кінця кожного поясу. Тому зранку слід виконувати найбільш складну теоретичну роботу, аналізувати та узагальнювати експериментальні дані;

2) використання різних форм активного відпочинку в робочий та позаробочий час. Для працівників розумової праці важливо, щоб відпочивала центральна нервова система та органи чуття. Мозок краще відпочиває, коли немає зовнішніх подразників, тобто коли людина спить. Гігієна сну вимагає лягати та пробуджуватись в суворо визначений час; припиняти напружену розумову працю не пізніше, ніж за 1,5-2 год. до сну. Для активного відпочинку при розумовій праці необхідне фізичне навантаження, оскільки розумова праця майже повністю виключає фізичне напруження. Гімнастика зранку, ходіння пішки, обов'язкові прогулянки перед сном, фізкультпаузи протягом робочого дня відіграють значну роль у боротьбі із втомою під час розумової праці;

3) дотримання індивідуального вибраного ритму, тобто однакового темпу і напруженості роботи. Науковець сам обирає ритм своєї роботи; визначає її початок, кінець, перерву на обід, тощо. Через кожні 1-1,5 год. роботи слід робити перерви на 10-15 хв., а після 3-4 год. роботи – на 0,5-1 год.;

4) раціональне чергування різнохарактерних робіт, важкої розумової праці (читання) з легкою (переписування), творчої і стандартної, пов'язаної з рухом або виконуваної в непорушному стані, вимагаючої напруги зору або надаючої очам відпочинок;

5) чергування в кожній роботі за можливості різнорідних процесів (говорити, читати, слухати, дивитись, писати та ін.).

Науковцю слід зважати на свої індивідуальні особливості, віднайти власні прийоми «входження» в роботу. Як правило, найбільші труднощі виникають у перші хвилини і години роботи. Універсальних засобів «втягування» до роботи немає, кожен повинен відшукати їх для себе. Вважається доцільним перші десять хвилин витратити на повторне читання раніше підготовленого матеріалу і його коригування. Як правило, після такої роботи з'являється бажання попрацювати над новим матеріалом. Також індивідуально треба вибирати години роботи, що забезпечить найбільшу творчу продуктивність.

Залежно від характеру науковця слід індивідуально вирішувати питання щодо допустимої тривалості роботи і чергування її з відпочинком. Наукова праця потребує дотримання режиму, інакше вона стає малопродуктивною і може призвести до втрати віри у свої сили та погіршення стану здоров'я.

Під час роботи над дисертацією важливо також раціонально розподілити час між різними етапами дослідження, дотримуватись складеного графіка.

На думку Конверського А.Є., будь-яке наукове дослідження від творчого задуму до остаточного оформлення наукової праці здійснюється досить індивідуально. Проте можна виявити такі етапи його проведення, які відображають хід і послідовність процесу роботи над дисертацією.

Перший етап – вибір теми, обґрунтування її актуальності та визначення рівня її розробленості; вибір об'єкта, предмета; визначення мети і задач дослідження.

Другий – накопичення необхідної наукової інформації; пошук літературних та інших джерел з теми дослідження, їх вивчення й аналіз; вибір напрямів дослідження під кутом зору його мети.

Третій – відпрацювання гіпотези та теоретичних передумов дослідження, визначення наукового завдання.

Четвертий – вибір методів дослідження, які становлять інструмент у добуванні фактичного матеріалу і виступають необхідною умовою досягнення поставленої в дисертації мети.

П'ятий – обробка та аналіз результатів експериментального дослідження, яке проводилося згідно з розробленою методикою.

Шостий – це написання тексту дисертації, оформлення вступу і висновків дисертації, опис використаних джерел і створення додатків.

Сьомий – редагування тексту дисертації.

Восьмий – обговорення результатів дисертаційного дослідження на засіданні кафедри; попередній розгляд дисертації на міжкафедральному семінарі (фаховому семінарі), в результаті чого дається попередня оцінка теоретичної й практичної значущості дисертації та колективний відгук.

Дев'ятий – підготовка до захисту і захист дисертаційного дослідження у разовій спеціалізованій вченій раді.

Десятий – оформлення документів атестаційної справи.

Послідовність написання дисертації може бути різною. Це залежить від теми дослідження та індивідуальних особливостей здобувача. Однак дослідник повинен ще на початку дослідження мати уявлення про всю систему підготовки тексту дисертації та розподілити цей процес на кілька етапів, встановивши чіткі терміни виконання кожного з них.

Тема 2.5. Основні проблемні пункти дисертації та шляхи їх вирішення

2.5.1. Актуальність і джерельна база дисертаційного дослідження: грані узгодження

Актуальність наукового дослідження та вибір відповідної джерельної бази є основоположними аспектами дисертаційної роботи. Вони визначають не лише наукову важливість проблеми, але й методологічний підхід до її вивчення та обґрунтованість отриманих висновків. Дослідження має відповідати сучасним науковим тенденціям і вимогам, а його база – ґрунтуватися на достовірних та визнаних джерелах. У цьому контексті аналіз джерел має бути комплексним, враховувати різні підходи до проблеми та демонструвати широту розуміння предмета дослідження.

Аналіз методології відіграє ключову роль у дисертаційному дослідженні, оскільки саме він формулює шляхи досягнення поставлених цілей, обґрунтовує вибір дослідницьких методів і показує здатність дослідника структурувати й організовувати науковий процес. Методологічна чіткість і системність є запорукою наукової валідності й достовірності результатів, забезпечуючи їх репрезентативність та можливість відтворення. Якість вибору методології напряду впливає на успіх захисту дисертації та її внесок у наукову галузь.

Правильний вибір методологічної бази дозволяє створити міцний фундамент для аналізу даних і отримання достовірних результатів. Водночас важливо усвідомлювати, що вибір методів дослідження не є формальністю – це процес, який вимагає ретельного аналізу та узгодженості з метою дослідження. Кожний метод повинен відповідати конкретним завданням і підходити для вирішення саме тих завдань (проблеми), які ставить перед собою дослідник.

Під час вибору та обґрунтування методологічної бази дослідник повинен поставити перед собою низку запитань, які мають критично оцінити наявні методологічні підходи та забезпечити адекватність їх застосування у конкретному контексті досліджуваної проблеми. Зокрема, визначити:

- які наукові напрями та школи є релевантними для теми дослідження;
- які теоретичні концепції та моделі використовуються в цих напрямках;
- які методи дослідження застосовуються в цих напрямках.

Обґрунтувати:

- чому саме ці наукові напрями та школи є релевантними для теми дослідження;
- які саме теоретичні концепції та моделі буду використовувати і чому;
- які саме методи дослідження буду використовувати і чому.

Уникати:

– необґрунтованого вибору методологічної бази: кожний вибір має бути чітко обґрунтований і підкріплений науковими аргументами, а не довільним підходом;

– використання методів , які не відповідають темі дослідження: важливо уникати застосування методів, які не можуть ефективно вирішити проблематику дослідження або не відповідають специфіці обраної теми;

– плагіату з інших дисертаційних робіт: використовувати власний підхід до вибору методології та уникати копіювання методологічних розділів з інших досліджень без адаптації до теми.

Зазначені кроки допоможуть дослідникові вибрати методологічну базу, яка забезпечить наукову обґрунтованість роботи і сприятиме досягненню точних і достовірних результатів.

Не менш важливим є опис методології дослідження – це детальний опис, у якому автор розкриває методи, підходи та процедури, що були використані для проведення дослідження. Він має на меті надати читачеві чітке розуміння, як були зібрані дані, які інструменти використовувалися, а також як результати дослідження підтримують або спростовують висунуті гіпотези чи відповідають на дослідницькі питання. А тому, необхідно чітко описати:

- методи дослідження: зазначити, які конкретні методи (кількісні, якісні або змішані) були обрані для досягнення цілей дослідження;
- застосування методів: пояснити, як саме застосовувалися ці методи,

включаючи процедури збору даних, вибірку учасників, та інструменти, які використовувалися для збору інформації;

– отримані результати: представити результати, отримані в процесі дослідження, чітко вказуючи, як вони пов'язані з обраними методами.

Уникати:

– нечітких формулювань та невизначеності: кожен етап дослідження має бути чітко описаний, щоб читач міг легко зрозуміти авторський підхід;

– помилок в описі методів дослідження: важливо бути точним і коректним у використанні термінології та опису методів;

– відсутності зв'язку між методами дослідження та отриманими результатами: чітко вказати, як застосовані методи вплинули на результати та чи підтверджують вони гіпотези.

Кожне дослідження, незалежно від його ретельного планування, стикається з певними методологічними обмеженнями. Визнання цих обмежень є важливою частиною наукової роботи, оскільки це не тільки дозволяє об'єктивно оцінити результати дослідження, але й окреслює можливі шляхи їх вдосконалення в майбутньому. Важливо не лише представити методи дослідження, але й чесно розглянути можливі обмеження, що можуть вплинути на його результати, це дозволить підвищити наукову обґрунтованість роботи та дозволить іншим дослідникам краще зрозуміти контекст дослідження. Тому важливо:

проаналізувати:

– можливі обмеження методів дослідження: варто визначити, які аспекти методології можуть бути обмежувальними. Наприклад, вибірка може бути занадто малою для узагальнення результатів, або ж метод збору даних може не охоплювати всі можливі варіації поведінки учасників;

– вплив обмежень на результати: необхідно пояснити, як ці обмеження могли вплинути на достовірність отриманих результатів. Наприклад, якщо дослідження проводилось у контрольованих умовах, це може обмежувати можливість застосування результатів у реальних ситуаціях.

запропонувати:

– шляхи подолання обмежень: надати рекомендації щодо того, як ці обмеження можна було б мінімізувати у майбутніх дослідженнях. Це може включати використання більш репрезентативної вибірки, застосування додаткових методів для перевірки результатів або проведення дослідження в різних контекстах.

уникати:

– ігнорування методологічних обмежень: важливо прямо зазначити наявність обмежень і не замовчувати їх, оскільки це може підірвати наукову чесність вашої роботи;

– необґрунтованих тверджень про надійність результатів: уникати безпідставних заяв про абсолютну надійність своїх результатів, якщо вони не враховують наявні обмеження.

Методологічний апарат є важливим інструментом, який слугує основою для проведення дослідження. Його правильне застосування допомагає створити логічний зв'язок між теорією, емпіричними даними та висновками, забезпечуючи наукову обґрунтованість роботи.

Застосування методологічного апарату:

– для обґрунтування теоретичних положень: використовувати методологічний апарат для систематизації теоретичних підходів і концепцій, що складають основу дослідження (вибір відповідних моделей, теорій та їх адаптацію до теми);

– для аналізу отриманих результатів: застосовувати методологічні інструменти для інтерпретації результатів дослідження, що дозволить глибше проаналізувати дані, встановити закономірності та перевірити гіпотези;

– для формулювання висновків та рекомендацій: на основі застосованих методів та отриманих результатів можна робити обґрунтовані висновки. Крім того, методологічний апарат стане важливим інструментом для розроблення рекомендацій, що базуються на результатах дослідження.

Уникати:

– механічного використання методологічного апарату: не слід обмежуватися лише формальним використанням методів без належної інтерпретації. Важливо показати, як саме методологічний апарат допомагає вирішувати поставлені завдання;

– відсутності зв'язку між методологічним апаратом та іншими розділами дисертації: важливо, щоб методологічний апарат був інтегрованим у структуру дисертації, мав логічний зв'язок з теоретичною частиною, результатами та висновками.

Під час написання дисертаційного дослідження необхідно дотримуватися низки формальних вимог, які є важливими для успішного завершення роботи та її захисту. Зокрема, рекомендуємо:

– оформити розділ про методологію дослідження відповідно до вимог вашого закладу освіти;

– використовувати науковий стиль письма та дотримуватися коректного цитування джерел;

– консультуватися у наукового керівника з питань методології дослідження.

Дотримання цих рекомендацій не тільки допоможе дослідникові провести обґрунтований аналіз методології, але й значно підвищить якість дисертації та шанси на успішний захист.

Важливо ретельно обмірковувати вибір дизайну та філософського підходу, використовуючи автентичні академічні джерела та активно обговорюючи свої ідеї з науковим керівником.

Вибір академічних джерел для огляду літератури дисертації вимагає ретельного аналізу, зокрема вивчення анотацій, які допомагають оцінити релевантність й відповідність джерел дослідницьким завданням та гіпотезі. Ключовими питаннями для оцінки джерел є: які дослідницькі питання розглядає автор, які основні поняття визначено, чи застосовувалася інноваційна методологія, а також які висновки та рекомендації наведено в роботі. Важливо

також оцінити, як кожна публікація вписується в наявну літературу, чи підтверджує, чи оскаржує вона вже наявні знання, та які ключові ідеї і аргументи вона містить, щоб поглибити розуміння теми публічного управління.

Рекомендується розпочати написання огляду літератури паралельно з читанням статей, журналів і книг, вести нотатки, які пізніше можуть бути об'єднані в текст. Важливо уникати плагіату та фіксувати всі використані джерела разом із посиланнями. Ефективним способом організації інформації є аналіз кожного джерела, узагальнення ключових концепцій та теорій, а також складання анотованої бібліографії, що полегшить подальше написання огляду. Наступним кроком є виявлення ключових тем і моделей у вибраних джерелах, що дозволить визначити подібності та відмінності в результатах і інтерпретаціях. Задаючи собі питання про прогалини в літературі, недоліки, знакові дослідницькі роботи, а також тенденції й конфлікти, дослідник зможе сформувати структуру та аргументацію для огляду літератури в контексті публічного управління та адміністрування.

2.5.2. Логічна єдність теми, об'єкта і предмета, мети і завдань дослідження

Аналіз й порівняння дисертацій з публічного управління засвідчує, що у визначенні тем, предмета, об'єкта, мети і завдань дослідження, написанні й оформленні дисертацій виникають певні труднощі, трапляються серйозні упущення. На думку Майбороди В.К., типовими помилками у формулюванні теми, об'єкта і предмета, мети і завдань дослідження є такі:

- нечітке, неточне, абстрактне й багатослівне формулювання теми дисертації з ускладненою термінологією;
- тема дисертації не відповідає спеціальності;
- тема дисертації не відповідає об'єкту і предмету, меті дослідження, не розкриває суті наукового завдання, або проблеми, що розв'язується;
- тема дисертації повинна «містити проблему», але не може розпочинатися

зі слів: «Деякі питання...», «Проблеми розвитку...», «Дослідження проблеми...»;
– тема дисертації не відображена у назвах розділів роботи.

Відсутність чітких меж вивчення теми спричиняє наукове «розпорошення», тобто автор наукового дослідження ризикує писати «про усе і ні про що» одночасно. Наукова цінність такого дослідження буде сумнівною.

Під час написання дисертації дослідник також повинен звернути особливу увагу на правильне формулювання об'єкта і предмета дослідження. На перший погляд може здатися, що нічого складного у формулюванні об'єкта і предмета дослідження немає, адже об'єкт дослідження – це те, що науковець планує вивчати, а предмет – характеристика або певні функції цього об'єкта.

У науковій літературі зазначається, що об'єкт і предмет дослідження мають таке ж співвідношення, як загальне і часткове, рис. 3.

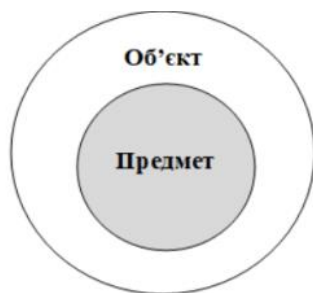

Рис. 3. Взаємозв'язок об'єкта і предмета дослідження

Незважаючи на це, багато молодих вчених нерідко сумнівається, що ж саме у їхньому дослідженні виступає об'єктом, а що – предметом. І щоразу на початку роботи над новим дослідженням знову ставлять собі це запитання.

Під об'єктом дослідження розуміється те явище (процес), яке створює досліджувану автором проблемну ситуацію, та існує незалежно від дослідника. Формулюючи об'єкт дослідження, автор повинен відповісти на запитання: «Що він досліджує та розглядає у своїй дисертаційній роботі (яке явище, чи який процес)?»

Предмет дослідження – це певний аспект зазначеної проблеми, розглядаючи який, можна пізнати об'єкт в цілому, позначити та виділити його характерні властивості. Формулюючи об'єкт дослідження, автор повинен

відповісти на запитання: «У якому напрямі він досліджує (які саме особливості явища чи процесу, які характеристики та ознаки об'єкта беруться до уваги), тобто, які саме аспекти (відношення, будова, функції, способи, ознаки, властивості, події тощо) об'єкта розглядаються (досліджуються)?».

Необхідно пам'ятати, що предмет та об'єкт дослідження є невіддільними один від одного. Різниця між ними полягає в «широті погляду». Предмет дослідження – це лише один бік об'єкта, його окремі властивості, рис. 4.

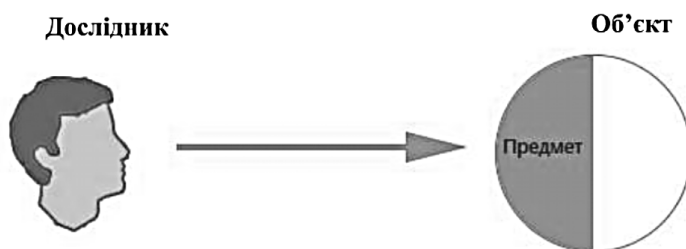

Рис. 4. Предмет і об'єкт дослідження з погляду дослідника

Один і той самий об'єкт може бути предметом дослідження для декількох наук. Наприклад, усі суспільні науки, в основному, досліджують один і той самий об'єкт – «суспільство», але мають різні предмети дослідження. Зокрема:

– для політичної економії предметом дослідження є система виробничих відносин між державою, підприємствами, населенням;

– для економічної статистики – кількісна сторона стану та закономірностей розвитку економічних явищ;

– для публічного управління – закономірності і принципи здійснення управлінської діяльності суб'єктами публічної сфери: органами законодавчої, виконавчої і судової влади, а також органами місцевого самоврядування тощо.

Серед поширених помилок у процесі визначення об'єкта дослідження можна виокремити такі:

– зміщення вектору наукового дослідження на інші наукові напрямки; «відхилення» у бік іншої науки чи спеціальності, котра не заявлена у темі дослідження; можлива «втеча» у бік економіки, психології, юриспруденції чи інших наук, оскільки чимало з них є спорідненими з публічним управлінням;

– великий «масштаб» охоплення проблеми дослідження, що не відповідає дійсності; відсутність конкретності, розмитість об'єкта дослідження; об'єкт дослідження не співвідноситься з метою дослідження;

– наявність кількох об'єктів дослідження (двох і більше) в одній дисертації.

Формулюючи предмет наукового дослідження, автори також доволі часто допускаються помилок, найпоширенішими з яких є:

– відсутність узгодженості об'єкта та предмета дослідження; наявний логічний розрив між об'єктом і предметом, що порушує логічну цілісність, структуру наукового дослідження;

– тавтологія, необґрунтована взаємозамінність предмета та об'єкта дослідження; розмитість формулювання предмета дослідження; властивості предмета є надмірними і виходять за допустимі межі об'єкта наукового дослідження;

– неузгодженість теми, мети, завдань та предмета дослідження;

– плагіат – дослівне копіювання об'єкта та предмета з іншої, уже захищеної дисертації тощо.

Щоб правильно сформулювати об'єкт та предмет дослідження, можна скористатись такими порадами:

– визначати об'єкт і предмет дослідження необхідно тільки після точного формулювання теми, обґрунтування її актуальності, постановки цілей і завдань;

– формулювання об'єкта і предмета дослідження необхідно проводити виключно в науковому стилі в межах спеціальності; визначення об'єкта і предмета дослідження повинно бути чітким, логічним, не містити помилок;

– наукове дослідження повинно бути унікальним, а не запозиченим, у тому числі і формулювання об'єкта та предмета дослідження має бути унікальним.

Наведемо приклад влучного формулювання об'єкта і предмета дослідження: «об'єкт дослідження – фінансове забезпечення органів місцевого самоврядування»; «предмет дослідження – державне регулювання фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні».

Таким чином, знаючи як визначити об'єкт і предмет дослідження, під час написання наукової роботи не будуть виникати проблеми з їхнім формулюванням, а процес дослідження значно спроститься.

Найпоширенішими помилками у формулюванні мети та завдань дослідження є такі:

– мета сформульована не як кінцевий результат дослідження, а як засіб її досягнення: «Здійснити аналіз ... », «Здійснити комплексний аналіз теоретико-методологічних засад ... », «Провести комплексний аналіз ... », «Проаналізувати ...», «Дослідити ... », «Визначити ...», «З'ясувати вплив ...»;

– мета дослідження абстрактна, не пов'язана з проблемою, й не відповідає об'єкту і предмету дослідження;

– завдання дослідження ототожнюються з метою, наприклад, мета сформульована як: «визначити й розкрити»; а завдання – «визначити, розкрити»;

– велика кількість завдань дослідження (7-10), які ставлять перед собою автори, окремі з них вже знайшли розв'язання в інших дослідженнях;

– завдання дослідження не узгоджуються з розділами дисертації; у тексті роботи не відображено реального стану об'єкта дослідження;

– методи дослідження перераховуються відірвано від змісту роботи, без короткого й змістовного розкриття того, що саме (із завдань дослідження) досліджувалось тим чи іншим методом;

– висновки дослідження слабо пов'язані з метою дослідження; бракує висновків, які засвідчують факт досягнення поставленої мети дослідження; загальні висновки не відповідають поставленим завданням, наприклад, на поставлені шість завдань дослідження сформульовано десять-шістнадцять пунктів висновків.

Однією із найбільших помилок, які допускають під час написання роботи, є також відсутність логічного взаємозв'язку між ключовими елементами дисертації: темою, метою, завданнями, розділами роботи, положеннями наукової новизни та висновками дослідження. Під час написання дисертації важливо забезпечити чіткий взаємозв'язок між зазначеними елементами, див. рис. 5.

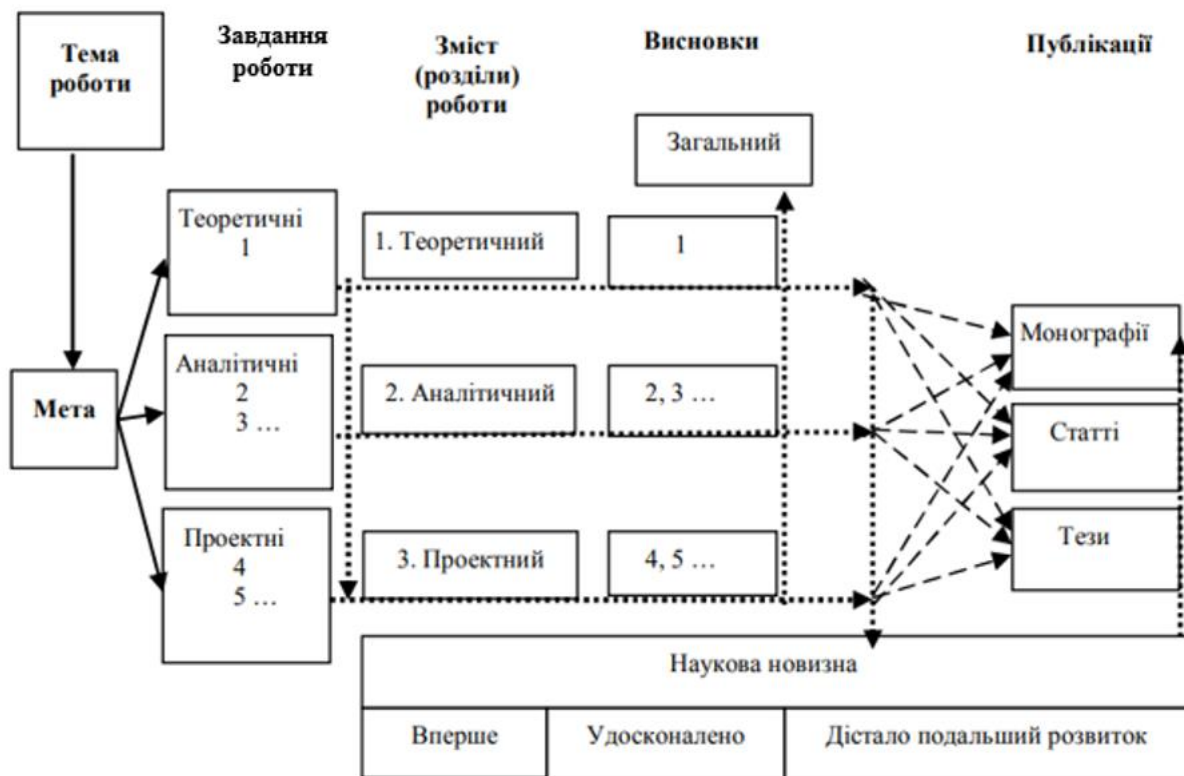

Рис. 5. Структурно-логічна схема взаємозв'язків у дисертаційному дослідженні

Таким чином, дотримуючись структурно-логічної схеми взаємозв'язків між темою, об'єктом, предметом, метою, завданнями, науковою новизною та висновками дисертації, забезпечиться логічна єдність дослідження, що значно спростить процес проведення наукової роботи.

2.5.3. Проблемність формулювань результатів дослідження і наукової новизни

Наукові результати дисертаційного дослідження проблематики публічного управління структуруються в багатьох частинах роботи, зокрема у:

- часткових узагальненнях, що представлені у змісті окремих параграфів;
- висновках до розділів;
- загальних висновках дисертації.

Найбільш концентрованим відтворенням наукових досягнень, безсумнівно, є формулювання наукової новизни. Тому перед дослідником закономірно виникає питання чіткого узгодження змісту вказаних пунктів. У цьому контексті необхідно орієнтуватися на апробовані попередньою практикою підготовки і захисту дисертаційних досліджень положення, зокрема:

- загальні висновки дисертації слід формулювати відповідно до поставлених завдань, вони є логічними відповідями на них і відтворюють зміст дисертації у загальній формі;

- пункти наукової новизни, попри їх представлення у вступі роботи, постулює автор на основі висновків, є завершенням дисертації і становлять основний предмет захисту;

- логіка формулювань пунктів наукової новизни, визначення змісту кожного з них є прерогативою автора;

- новизна рубрики «вперше» має відтворити головне досягнення автора в дослідженні теми дисертації, розкрити її дійсний інноваційний зміст;

- відповідно зміст інших рубрик фіксує положення, які є менш важливими і відповідають вимогам «удосконалено» та «отримали подальший розвиток».

Знання вказаних положень має застерегти дослідників публічного управління від допущення логічних помилок, які трапляються в окремих роботах.

Загальні висновки дисертації демонструють глибину здійсненого дослідження та необхідність пропонованих нововведень. Їх наукове обґрунтування має враховувати загальний соціальний контекст предмета дослідження та параметри його часового розгортання, до яких необхідно віднести:

- розширення соціальної бази публічного управління шляхом розгортання активності громадян і їх об'єднань;

- наростаюче значення інноваційних підходів;

- посилення дієвості конкуренції, транспарентності та соціальної відповідальності всіх ланок публічного управління;

– важливість залучення науково-експертного супроводу і відповідного аудиту щодо практичного втілення результатів дослідження.

У висновках здобувач має довести, чому саме його положення (модель, прогноз) є істинними чи результативними. Твердження, що виносяться у висновки чи наукову новизну потрібно обґрунтувати, тобто вказати переконливі необхідні і достатні підстави їх правомірності. Одним із головних видів обґрунтування вважається аргументація – повне або часткове підтвердження достовірності положення за допомогою посилання на інші, підтверджені попереднім досвідом. Теорія аргументації досліджує способи формування переконань або безсумнівного сприйняття особою певної точки зору. У публічно-управлінському контексті аргументація набуває дещо іншого значення. Вона спрямована на доведення необхідного характеру конкретного напрямку розвитку чи отримання максимального ефекту від управлінського впливу. Тобто, окрім доведення істинності знання, аргументація покликана обґрунтувати соціальну значимість (теоретичну або практичну) пропонованих змін управлінського процесу. Доречно зазначити, що аргументація, як раціональний хід думки, може підтримувати як істинні (реалістичні й перспективні) положення, так і невизначені й хибні. Тому для дослідника сфери публічного управління слід проводити емпіричне та теоретичне обґрунтування, покладатися на встановлені факти та зафіксовані тенденції подальшого розвитку. Усталеним варіантом фіксації досягнутих результатів є обґрунтування нових, авторських положень в контексті полеміки з іншими авторами. У такому разі здобувачеві варто зосередитися на можливих 2-3 проблемних моментах відмінності своїх поглядів від вже існуючих і продемонструвати вміння аргументувати власну точку зору. Насамперед доречно покликатися на виявлені стани й тенденції об'єктивних змін, зафіксовані в статистичних і звітних даних.

Емпіричний аспект обґрунтування висновків має вирішити подвійне завдання – розкрити об'єктивні властивості предмета дослідження і надати їм узагальнення. Іншими словами, відтворити автентичну реальність в її сутнісних ознаках. Складність пізнання вихідного стану публічно-управлінської

діяльності, як і відповідного емпіричного обґрунтування, зумовлена тим, що в ньому органічно переплітаються соціально-природні, об'єктивні за способом існування, явища та суб'єктивні судження й оцінки – все, що виявляє ставлення учасників процесу до самого цього процесу чи його окремих проявів. Тому принциповим завданням емпіричного обґрунтування управлінської діяльності у сфері публічності є чітке розмежування фактичної даності та всієї можливої гами її інтерпретацій.

Особливим аспектом пояснення процесу формування висновків і наукової новизни дисертаційного дослідження є визначення дієвих методів їх отримання. У цьому контексті важливо зазначити, що принциповою вимогою до вибору методу дослідження є його співмірність предмету. Оскільки предмет дослідження з публічного управління характеризується насамперед як симбіоз теоретичного та прикладного змісту, метод має відтворювати цю специфіку, що досягається рухом думки від одиничного до загального та до особливого. Це логіка синтетичного продукування нового знання, яка не вичерпується емпіричними (індукція, узагальнення) чи теоретичними (дедукція, аналіз тощо) методами.

Зрозуміло, що окремі висновки цілком можуть мати властивість узагальнень емпіричного матеріалу чи загально-теоретичних положень. Так, важливим методом формулювання висновків наукового дослідження є узагальнення – логічний метод руху думки від одиничного до загального, від менш загальних до більш загальних тверджень, визначення спільних і необхідних властивостей предметів і процесів. Результати узагальнення фіксуються у судженнях, поняттях, законах і теоріях. У контексті публічного управління вони репрезентують теоретичний рівень знання, що з необхідністю має доповнюватися метатеоретичним рівнем. Відповідно висновки в дисертації і формулювання наукової новизни мають враховувати специфіку цього рівня, що орієнтує на встановлення закономірностей прикладного характеру. Такий рух думки здійснюється як поширення загальних положень на конкретику управлінських процесів, передбачає практичне впровадження досвіду чи

теоретичних висновків. А типовими методами вказаного впровадження виступають: дедукція – рух думки від загального до конкретного; екстраполяція – обґрунтоване поширення певних положень на іншу сферу, прогнозування – визначення впливу сучасного управління на майбутній стан його об'єкта. Тут доречним буде навести приклад функції юридичних законів, які є узагальненими положеннями, приписи яких поширюються на передбачуваний певний тип випадків і визначають їх соціальні наслідки.

Проте, з огляду на основне призначення науки публічного управління та адміністрування – обґрунтування наслідків, визнаними методами цього процесу можуть бути аргументації, екстраполяція, прогнозування, верифікація та деякі інші (див. пп. 1.1.2; 2.3.2).

Ключовим моментом завершення дисертаційного дослідження є формулювання наукової новизни, положення якої становлять предмет захисту. Доречно зазначити, що новизну поділяють на абсолютну, локальну та контекстну. Абсолютна або загальносоціальна новизна фіксує дані, яких немає в банку інформації всього суспільства, і вони були невідомі жодній людині. Локальна новизна означає, що подібні знання були відомі раніше, але вони існували в інших просторових і часових локаціях чи стосувалися інших сфер діяльності. Контекстна новизна – це новизна, що доповнює наявні положення шляхом зіставлення з іншими гранями предмета дослідження, виявляє його нові інтерактивні властивості тощо. Варто зауважити, що наукова новизна дисертаційних досліджень з проблематики публічного управління, як правило, має локальний або контекстний характер. Іншими словами, вона не претендує на абсолютне, безвідносне значення, а стосується конкретних процесів, галузей чи сфер. У методичній літературі конкретних наук за критерієм наростаючої складності чи глибини пізнання прийнято виділяти три рівні наукової новизни:

- конкретизація наукових знань, поширення їх на новий клас об'єктів;
- доповнення відомих знань, знаходження їх нових граней;
- докорінна зміна наукового знання, його якісний розвиток.

Важливо доповнити, що знання з управлінської проблематики загалом має

не лише теоретичний, але й метатеоретичний або прикладний характер. Тому формулювання наукової новизни, окрім теоретичного (концептуального) визначення предмета дослідження, фіксує механізми (чинники чи засоби) оптимізації управлінських процесів, що забезпечують розвиток об'єкта управління. Для прикладу можна взяти типову назву дисертації «Публічне управління розвитком територіальної громади в умовах реформи децентралізації». Розкриття наукової новизни цієї теми має включати визначення особливостей розвитку територіальних громад, що можливе як опис концепції/стратегії розвитку. Для теоретико-методологічного обґрунтування реформи децентралізації важливе значення має відповідь на питання «хто?» може здійснити конкретну реформу та забезпечити подальший розвиток якраз цього сегменту публічно-управлінської сфери. Чітке визначення суб'єкта здійснення реформи досягається уточненням меж компетенцій кожної конкретної інституції публічного управління та розмежуванням сфер компетентності їх посадових осіб і окремих виконавців здійснюваних трансформацій. У контексті розгляду вказаної теми важливо зафіксувати певний результат розвитку територіальної громади та його основні критерії. А також має бути обґрунтування дієвих публічно-управлінських механізмів (ресурсів чи чинників) забезпечення вказаного розвитку в умовах реформи децентралізації. Доречно зазначити, що формою поєднання концепції розвитку та засобів її реалізації, як правило, є модель. Отже, якраз модель презентує типову форму новизни дисертаційного дослідження з проблематики публічного управління. Остання може мати як змістовний текстовий опис, так і візуальне відтворення у вигляді схеми, що покликана передати синергетичний вплив різних чинників задля досягнення потрібного результату.

Винесені на захист моделі мають бути обґрунтовані шляхом дотримання таких умов:

- порівняння із моделями, попередньо запропонованими іншими авторами;
- визначення ефективності/успішності дотримання авторського варіанту;
- доведення необхідності та надійності запропонованої моделі;

– виокремлення показників/критеріїв перевірки результативності авторської моделі.

Зрозуміло, що вказане обґрунтування реалізується в тексті дисертації, а формулювання пунктів новизни (вперше, удосконалено, набули подальшого розвитку) посилаючись на попередні висновки, констатує досягнуті результати. Власне формулювання пунктів новизни має необхідний характер і розкриває сутнісні досягнення здійсненого дослідження. А прикладний характер науки публічного управління означає, що існує значна кількість шляхів удосконалення конкретної сфери чи ділянки управління за допомогою застосування загальнотеоретичних принципів і закономірностей, використання попереднього досвіду тощо. У цьому контексті науковість зводиться до раціоналізації управлінської діяльності, до формування рекомендацій, впровадження яких у практику може суттєво вплинути на досягнення ефективних соціально-економічних результатів.

На завершення розгляду проблемних питань із формулювання висновків і наукової новизни дисертаційного дослідження пропонується таблиця щодо аналізу типових помилок.

Таблиця 3

Типові помилки у висновках і науковій новизні дисертацій та засоби їх запобігання і виправлення

№	Типові помилки	Засоби запобігання і виправлення
1	2	3
1	Висновки не розкривають основну ідею дисертаційного дослідження, виписані без врахування конкретного предмета дослідження.	Необхідне чітке проведення лінії зв'язку теми, мети та поставлених завдань із змістом висновків, які мають повністю розкривати ідею здійсненого дослідження.
2	Відсутні посилання на чинні вітчизняні нормативно-правові документи, рівень їх використання у дисертації та пропозиції (за необхідності) щодо їх вдосконалення.	У дисертації має бути здійснений аналіз нормативно-правових документів дотичних до предмета дослідження та визначена лінія їх використання (як аксіом, імперативів чи конкретних кроків можливої оптимізації).
3	У сформульованих завданнях і відповідно у висновках не фіксується необхідність розкриття зарубіжного досвіду і не враховується його використання у вітчизняній практиці управління.	Завдання, зміст дисертації та висновки мають враховувати передові зарубіжні досягнення у досліджуваній сфері та пропонувати їх практичне впровадження.

1	2	3
4	Повторення у висновках хибної логіки завдань, коли не дотримується послідовність теоретичних, емпіричних і рекомендаційних частин дослідження.	Типова структура роботи відзначається послідовністю теоретичних і правових (1 розділ), емпіричних (2 розділ) і рекомендаційних частин (3 розділ).
5	Абстрактність результатів, що проявляється зокрема у фіксації лише теоретичного узагальнення властивостей об'єкта управління, без розкриття якраз засобів оптимізації процесу управління.	Дослідникові необхідно враховувати специфіку проблематики публічного управління – необхідність аналізу інтерактивної взаємодії суб'єкта і об'єкта управління або дуальної природи процесу (на що і як здійснюється управлінський вплив).
6	Висновки не відповідають поставленим завданням і не розкривають необхідні зв'язки досліджуваного процесу.	Висновки слід кількісно і змістовно узгоджувати із поставленими завданнями і формулювати їх так, щоб вони максимально розкривали сутність нових положень дисертації.
7	Віднесення до пунктів наукової новизни тих положень, які, як правило, у межах науки публічного управління та адміністрування такими не вважаються (періодизація, класифікація, систематизація тощо).	Варто ще раз наголосити, що особливістю науки публічного управління є теоретичний та прикладний характер. Відповідно результати аналізу емпіричного стану певного предмета дослідження – це проміжний етап, передумова управлінського впливу.
8	Визначена наукова новизна не вказує чітко на особливості авторського підходу до вирішення проблеми на відміну від попередніх дослідників теми.	Необхідно проаналізувати положення тих науковців, які найближче підійшли до висвітлення авторських результатів наукового дослідження; розкрити зміст пропонованих інновацій та шляхів їх впровадження.
9	Формулювання наукової новизни має декларативний характер: лише анонсує зміст, а не розкриває його сутність.	Формулювання пунктів наукової новизни, попри всю їх лаконічність, має повністю розкривати зміст наукового нововведення.
10	Пріоритетність пунктів новизни «вперше», «удосконалено» та «набули подальшого розвитку» носить умовний характер, зміст наступних пунктів є більш важливим від попередніх.	Ретельне осмислення цінності кожного пункту, що виноситься на захист і надання пріоритету тому, який є більш актуальним і соціально значимим.

Зрозуміло, що вказані помилки не вичерпують всі можливі варіанти хибних визначень висновків і формулювань наукової новизни. Проте їх фіксація може застерегти від недоліків і полегшити знаходження оптимальних варіантів висловлювань. А дотримання пропонованих вимог дозволить дослідникові уникнути можливих помилок, більш ретельно формулювати висновки і наукову новизну дисертації та отримати глибоке висвітлення досягнутих результатів.

РОЗДІЛ 3

ПЕРЕЛІК КОНТРОЛЬНИХ ЗАПИТАНЬ

Тема 1.1

1. Вкажіть на основні елементи Вашого предметного поля дослідження як системи.
2. Розкрийте специфіку Вашого предмету дослідження як систему суспільно-владних відносин.
3. Продемонструйте динаміку розвитку Вашого предмету дослідження.
4. Окресліть можливі дії суб'єктів, що включені в систему суспільно-владних відносин Вашого дослідження.
5. Синергетичний ефект взаємодії суб'єктів в системі суспільно-владних відносин Вашого дослідження і шляхи його досягнення.
6. Методологія дослідження та методологія здійснення публічного управління: спільне та відмінне.
7. Публічне управління як свідомо-рефлексивний процес та його імперативи.
8. Суб'єктивний чинник в управлінні та необхідність його врахування.
9. Психологічні аспекти публічно-управлінського процесу.
10. Соціальні інститути та управлінські інституції.
11. Особливості державної\публічної інституції та вимоги до її дослідження в контексті Вашої дисертації.
12. Основні вимоги методології інституціоналізму.

Тема 1.2

1. Соціальна та управлінська цінність науки.
2. Критерії науковості (істинності) знання.
3. Форми знання та їх методологічне значення для наукового дослідження.
4. Емпіричний, теоретичний та мета теоретичний рівні наукового дослідження публічно-управлінських процесів.
5. Методи емпіричного рівня дослідження та можливості їх використання у Вашому дослідженні.
6. Методи теоретичного рівня дослідження та необхідність їх використання у Вашому дослідженні.
7. Зумовленість вибору методів дослідження специфікою предмету дослідження.
8. Об'єктивна даність, достовірність знання та необхідність протистояти

поширенню фейків.

9. Верифікація та форми її застосування.
10. Достовірність об'єктивної даності та джерела її підтвердження.
11. Необхідність моніторингу публічно-управлінського процесу.
12. Загрози суб'єктивізму та необхідність його подолання.

Тема 1.3

1. Міждисциплінарний характер предмету дисертаційного дослідження та особливості його врахування.

2. Публічно-управлінське знання та політична доктрина: грані узгодження.
3. Класична та пост класична методології розуміння знання.
4. Знання в системі публічного управління.
5. Особливості та значення наукового дискурсу.
6. Можливості використання дискурс-аналізу у Вашому дисертаційному дослідженні.
7. Форми інституціоналізації публічно-управлінського знання.
8. Закони публічного управління як теореми та тенденції.
9. Юридичні закони як інституціоналізована форма знання.
10. Методологічна культура дослідника і практика управлінських процесів.
11. Сутнісні ознаки державницького мислення.
12. Демократична методологічна парадигма та її відмінність від тоталітарної.

Тема 2.1

1. Яка методологічна концепція може бути визнаною базовою для Вашого дисертаційного дослідження і чому?

2. Розкрийте імперативи методологічного характеру предмету дисертаційного дослідження.
3. Окресліть методологічний інструментарій дисертаційного дослідження.
4. Визначте специфіку методологічного підходу, що сприятиме максимальному розкриттю теми дослідження.
5. Вкажіть зарубіжні теоретичні джерела Вашого дослідження.
6. Обґрунтуйте можливість застосування змісту зарубіжних теоретичних джерел до вітчизняних умов.
7. Розкрийте зміст основних вітчизняних джерел здійснюваного дослідження та обґрунтуйте в чому їх методологічне значення.
8. Вкажіть на особливості Вашого розгляду теми на відмінність від існуючих підходів.

9. Окресліть коло нормативно-правових документів, аналіз яких буде здійснено у дисертаційному дослідженні.

10. Визначте важливість юридичного обґрунтування результатів дослідження.

11. Які методи аналізу нормативно-правових актів будете застосовувати?

12. Чи передбачається за результатами дослідження формування рекомендацій до зміни законодавчих чи нормативно-правових актів і які засоби їх обґрунтування.

Тема 2.2

1. Атрибутивні властивості публічно-управлінського знання та його відмінність від інших споріднених сфер.

2. Комплексний характер предмету дисертаційного дослідження та які знання з інших наук варто використовувати.

3. Міждисциплінарний предмет Вашого дослідження та необхідність використання методології інших наук.

4. Практична спрямованість публічно-управлінського знання та засоби його впровадження (на прикладі Вашого дисертаційного дослідження).

5. Емпірична база дисертаційного дослідження та методи її висвітлення.

6. Форми структурування емпіричного матеріалу.

7. Значення емпіричних даних для формулювання висновків та рекомендацій.

8. Проблемні моменти розкриття емпіричної бази дослідження.

9. Яку проблему (теоретичну чи практичну) має вирішити Ваше дисертаційне дослідження?

10. Сформулюйте основну ідею Вашого дослідження.

11. Логіка узгодження проблеми, ідеї та гіпотези дослідження.

12. Методи доведення гіпотези та формування висновку.

Тема 2.3

1. Розкрийте співвідношення об'єкта і предмета Вашого дисертаційного дослідження.

2. Важливість узгодження мети і завдання дисертаційної роботи.

3. Вимога логічного узгодження завдань і кінцевих висновків дисертації.

4. Проблема поєднання висновків до розділів і основних висновків.

5. Важливість узгодження змісту основних висновків і наукової новизни.

6. Практичне значення роботи і форми його фіксації.

7. Зумовленість вибору методологічного інструментарію природою

предмета дослідження.

8. Можливі помилки при виборі методів дослідження.

9. Цінність формування моделей функціонування та розвитку публічного управління та його окремих елементів.

10. Значення візуалізації висновків дисертації та її форми.

Тема 2.4

1. Особистісні мотиваційні спонуки автора до дослідження теми дисертації.

2. Формування цінності істинного знання як мотив наукового дослідження.

3. Наукова необхідність розкриття теми наукового дослідження.

4. Дисертабельність теми дисертації: ризики визначення предмету дослідження.

5. Етичні імперативи науковця (за Робертом Мертоном)

6. Принципи Етичного кодексу вченого України

7. Види академічної не доброчесності та засоби недопущенні її проявів.

8. Тайм-менеджмент як різновид само менеджменту науковця

9. Методики управління часом і можливості їх практичного використання.

10. Особливості й проблеми часового планування підготовки і захисту дисертаційного дослідження.

РОЗДІЛ 4

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ЗАСВОЄННЯ ПИТАНЬ З МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ГАЛУЗІ ЗНАНЬ «ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ»

Методологічний аналіз є не просто формальною вимогою, а важливою складовою частиною наукового дослідження, що дозволяє продемонструвати ваші наукові знання та вміння. Наведемо приклад методологічного аналізу дисертаційного дослідження з публічного управління та адміністрування. Тема дисертації: «Вплив децентралізації влади на ефективність надання адміністративних послуг в Україні»

1. Визначення методологічної бази дослідження:

Наукові напрями та школи:

- інституціональна теорія;
- теорія управління та адміністрування;
- порівняльне публічне управління.

Теоретичні концепції та моделі:

- нове публічне управління;
- принципи децентралізації;
- модель ефективного надання адміністративних послуг.

Методи дослідження:

- аналіз документів;
- анкетування;
- інтерв'ю;
- порівняльний аналіз.

2. Опис методів дослідження:

Аналіз документів:

- вивчення нормативно-правових актів, що регулюють децентралізацію та надання адміністративних послуг в Україні;
- аналіз статистичних даних щодо надання адміністративних послуг;

– вивчення наукових публікацій та звітів з даної тематики.

Анкетування:

– проведення анкетування серед державних службовців, які в межах своїх функціональних обов'язків надають адміністративні послуги;

– опитування громадян щодо їх досвіду отримання адміністративних послуг.

Інтерв'ю:

– проведення інтерв'ю з експертами з питань децентралізації та надання адміністративних послуг;

– інтерв'ю з керівниками органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Порівняльний аналіз:

– порівняння показників ефективності надання адміністративних послуг у різних регіонах України;

– порівняння української практики децентралізації з досвідом інших країн.

3. Обговорення методологічних обмежень:

Обмеження аналізу документів:

– можливість критичного аналізу достовірності та об'єктивності інформації, що міститься в документах;

– можливість неповного охоплення всіх аспектів досліджуваної проблеми.

Обмеження анкетування та інтерв'ю:

– вплив суб'єктивних факторів на відповіді респондентів;

– можливість репрезентативності вибору респондентів.

Обмеження порівняльного аналізу:

– різноманітність факторів, які можуть вплинути на показники ефективності надання адміністративних послуг;

– можливість врахування контексту та спеціальних особливостей кожної країни.

4. Використання методологічного апарату в дисертації:

Обґрунтування теоретичних положень:

– використання теоретичних концепцій та моделей для пояснення причинно-наслідкових зв'язків між децентралізацією та ефективністю надання адміністративних послуг.

Аналіз отриманих результатів дослідження:

– застосування методів аналізу даних для виявлення закономірностей та тенденцій у досліджуваній сфері;

– інтерпретація результатів дослідження з точки зору теоретичних концепцій та моделей.

Формулювання висновків та рекомендацій:

– обґрунтування висновків дослідження на основі отриманих результатів;

– розроблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення процесу децентралізації та надання адміністративних послуг в Україні.

5. Дотримання формальних вимог:

Оформлення розділу про методологію дослідження:

– відповідність розділу вимогам структури, змісту та оформлення, які висуваються закладом освіти.

Використання наукового стилю письма:

– застосування наукової термінології, чітких та лаконічних формулювань;

– уникнення вживання розмовних слів та виразів.

У розділі методології наукового дослідження критично важливо забезпечити відтворюваність та точність обраних методів, оскільки наявність недоліків може знизити наукову цінність роботи. Чітке викладення процедур, умов експерименту та статистичних моделей є необхідним для того, щоб інші дослідники могли використовувати вашу методологію як відправну точку для своїх досліджень.

На початковому етапі важливо визначити, чи буде аналіз базуватися на якісних, кількісних або змішаних методах дослідження, при цьому якісні дані можуть слугувати контекстом для кількісних і навпаки.

Окрім суворого дотримання методів, необхідно надати детальне обґрунтування вибору методології, яке має бути пов'язане з основною проблематикою дослідження. Невиконання цього може призвести до сумнівів у валідності теоретичних засад, що впливатиме на достовірність усієї роботи. Важливо також включити достатню інформацію про теоретичні основи публічного управління та адміністрування, використовувані в методології, особливо враховуючи наявні розбіжності з попередніми дослідженнями. Читачам слід чітко пояснити, чому вибрані аспекти різних теоретичних шкіл були інтегровані в обрану методологію, щоб забезпечити глибше розуміння вашого дослідження.

У методології дослідження слід уникати кількох суттєвих аспектів, щоб забезпечити його ефективність та зрозумілість.

По-перше, надмірний огляд методів, використаних іншими дослідниками, не є доцільним у цьому розділі; така інформація повинна бути представлена в огляді літератури, що допоможе читачам зрозуміти вибір вашої методології.

По-друге, важливо уникати непотрібних деталей, які не будуть цікавими для читачів, зокрема технічних характеристик лабораторного обладнання чи експериментальних процедур, оскільки це може знеохотити аудиторію та ускладнити сприйняття основного змісту.

Зрештою, методологія не є місцем для надання необроблених даних; усі вихідні дані та числові показники слід перенести до додатків, зосереджуючи увагу на методах збору та аналізу даних без перевантаження інформацією, що не є критично важливою для основної теми дослідження.

Якість методології дисертації визначається її здатністю бути відтвореною, що підвищує наукову цінність роботи та забезпечує її використання іншими дослідниками в майбутньому. Розроблення оригінальної та добре структурованої методології не лише сприяє професійному розвитку аспіранта, але й позитивно впливає на його репутацію в академічних колах через можливість отримання цитувань.

Рекомендована структура вступу до дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Вступ

1. Актуальність теми дослідження

Короткий огляд теми і чому вона є важливою.

Наголос на сучасних проблемах або питаннях, які вимагають вирішення.

Вплив вирішення цих проблем на науку, суспільство або конкретну галузь

2. Мета та завдання дослідження

Чітке формулювання мети дослідження.

Перелік основних завдань, які потрібно виконати для досягнення цієї мети.

3. Об'єкт і предмет дослідження

Визначення об'єкта дослідження (на що спрямоване дослідження).

Визначення предмета дослідження (конкретний аспект, який буде досліджуватися).

4. Гіпотези дослідження

Вказівка на основні гіпотези, які будуть перевірятися в процесі дослідження.

5. Методологічна основа дослідження

Опис методів і підходів, які будуть використовуватися для проведення дослідження.

Короткий огляд теоретичних концепцій і моделей, які будуть застосовані.

6. Наукова новизна дослідження

Визначення нових знань або підходів, які будуть внесені в наукову галузь завдяки дослідженню.

7. Практичне значення дослідження

Опис можливих практичних застосувань результатів дослідження.

Вплив результатів на практику в конкретній галузі або сфері

8. Структура дисертації

Короткий опис структури роботи, перелік основних розділів і їхній зміст.

Ця структура допоможе вам належно оформити вступ до дисертації та забезпечити логічний і послідовний виклад вашої наукової роботи.

РОЗДІЛ 5

ТЕСТОВІ ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

I частина

1. Абстрагування – це:

– процес відволікання від другорядних ознак явищ і процесів задля зосередження уваги на тих, що цікавлять науковця

– відхід від реальності у світ фантазій

– формування ідеальних об'єктів

– з'ясування сутності явищ і процесів

2. Аксиоматичний метод – це:

– метод, за яким певні твердження сприймаються як вихідні, а всі інші твердження виводяться з них шляхом логічних міркувань

– метод перенесення якісних характеристик з одного об'єкта на інший, з минулого на сучасне і майбутнє

– уможливлення спрощення реально існуючих об'єктів

– припущення, яке має значення імовірнісного знання щодо фактичних даних про об'єкти, що об'єднує сукупність знань в одне ціле

3. Аналіз – це метод:

– утворення абстрактних образів предметів

– рух думки від загального до одиничного

– логічне осмислення об'єкта

– поділ об'єкта на складові частини для їх детального вивчення

4. Аналогія – це:

– перенесення (порівняння) властивостей і ознак з одного об'єкта на інший

– утворення абстрактних образів предметів

– поділ об'єкта на складові частини для їх детального вивчення

– вивчення об'єктів шляхом відображення їхньої структури у знаковій формі

5. Верифікація передбачає:

– логічну обґрунтованість

– необхідність спиратися на теоретичні положення

- можливість спростувати положення досвідом
- **перевірку на істинність**

6. Герменевтикою називається методологія, що:

- встановлює об'єктивний стан речей
- надає сприйняттю конкретних подій суб'єктивне значення
- **враховує можливість різноманітних інтерпретацій в дослідженнях**
- фіксує деструктивне значення знання

7. Герменевтика у широкому сенсі – це:

- **метод, теорія чи філософія будь-якої інтерпретації**
- метод германістики
- історія германських племен
- складова діалектики

8. Гіпотеза – це:

- фундаментальний принцип науковості
- **форма наукового пізнання, за допомогою якої формується один з варіантів розв'язання проблеми**
- система обґрунтованого, достовірного знання
- сукупність різних прийомів у дослідженні

9. Детермінізм позначає:

- **універсальну взаємообумовленість всіх речей і явищ світу**
- обмеженість людського знання
- логічний зв'язок у реченні
- силогізм

10. Метод вивчення об'єкта у його цілісності, у єдиному і взаємному зв'язку його частин:

- аналогія
- **синтез**
- дедукція
- аналіз

11. Методологічний прийом викладу матеріалу, що полягає в переході від загального до часткового:

- редукція
- індукція

- дедукція
- абдукція

12. Систематизоване знання, що відрізняється строгою кодифікацією та регламентацією:

- парадигма
- концепція
- стратегія
- доктрина

13. Евристика – це наука про:

- творчий пошук
- емпіричні методи
- біблійне вчення
- парадигму

14. Еклектика – це:

- поєднання різних (суперечливих підходів)
- метод пізнання
- наука про Еклекту
- парадигмальний підхід

15. Екстраполяція – це:

- уможливне спрощення реально існуючих об'єктів
- перенесення якісних характеристик з одного об'єкта на інший, з минулого на сучасне і майбутнє
- створення ідеальних образів предметів, явищ і процесів
- припущення, яке має значення імовірного знання щодо фактичних даних про об'єкти

16. Узагальнення емпіричних знань про окремі об'єкти:

- індукція
- дедукція
- абстрагування
- сходження від абстрактного до конкретного

17. Методологічний прийом викладу матеріалу, що полягає в переході від часткового до загального:

- редукція

- **індукція**
- дедукція
- абдукція

18. Сукупність теоретичних положень, що визначають напрям наукового дослідження, його основну мету, принципи проведення та можливі результати:

- парадигма
- **концепція**
- стратегія
- доктрина

19. Метафізичний метод – це:

- створення ідеальних образів предметів, явищ і процесів
- заміщення об'єкта дослідження іншим, спеціально створеним об'єктом (матеріальним чи ідеальним), який сприяє дослідженню першого
- **однобічність, абсолютизація однієї сторони предмета, явища, процесу**
- з'ясування перспектив розвитку об'єкта пізнання

20. Моделювання – це:

- створення ідеальних образів предметів, явищ і процесів
- **заміщення об'єкта дослідження іншим, спеціально створеним об'єктом (матеріальним чи ідеальним), який сприяє дослідженню першого**
- уможливлення спрощення реально існуючих об'єктів
- з'ясування перспектив розвитку об'єкта пізнання

21. До критеріїв науковості не можна віднести:

- системність
- доказовість
- методологічну рефлексію
- **особисту симпатію вченого**

22. Досягнута шляхом консенсусу відносна єдність, узгодженість думок і справ одного учасника подій і всіх як спільного соціального суб'єкта:

- **парадигма**
- концепція
- стратегія
- доктрина

23. Методологічний прийом, який полягає у необхідності післядії як осмислення дії, аналізі досягнутих результатів, порівняння їх із запланованими цілями:

- **рефлексія**
- редукція
- індукція
- дедукція

24. Синергетика – наука, що вивчає:

- **процеси самоорганізації**
- походження понять
- виникнення публічного врядування
- науковий дискурс

25. Формалізація – це:

- дослідження форми, а не сутності і змісту явищ
- **відображення знання про об'єкти в знаково-символічній формі**
- процес опрацювання емпіричних даних
- інформаційне забезпечення пізнавальної діяльності

II частина

26. Найкоротше вираження змісту дисертаційного дослідження у вигляді заголовка, який має бути лаконічним, проблемним, виражати головну думку і бути благозвучним – це:

- **тема дослідження**
- гіпотеза дослідження
- анотація і ключові слова
- методологія дослідження

27. Анотація (з лат. примітка, позначка) це:

- **коротка узагальнююча характеристика твору (або його частини), статті, доповіді, рукопису**
- публічне виголошення промови, заяви, інформації
- думка, істинність якої перевірена і доведена практикою і яка тому може бути приведена в обґрунтування істинності чи хибності іншого положення
- розгорнутий виклад певної наукової проблеми

28. Ключові слова це:

- **слова чи словосполучення, які найбільш повно характеризують зміст наукового документу (тексту) чи його частини**
- обговорення якого-небудь проблемного питання у публікаціях
- стислий письмовий виклад змісту
- формалізований метод аналізу документів за допомогою математичних засобів

29. Елемент наукової роботи, у якому вказують актуальність теми, мету і завдання, визначають об'єкт і предмет дослідження, це:

- **вступ**
- висновки
- основна частина
- додатки

30. Вступ дисертаційної роботи має починатися з:

- опису наукової новизни
- **обґрунтування актуальності обраної теми**
- впровадження результатів у практичну діяльність
- висвітлення мети і завдань дослідження

31. Обґрунтована думка про значимість дослідження для науки чи практики на сучасному етапі:

- мета дослідження
- завдання дослідження
- гіпотеза дослідження
- **актуальність дослідження**

32. Мета дослідження – це:

- наукове припущення, висунуте для пояснення якого-небудь явища і потребує перевірки на досвіді і теоретичному обґрунтуванні для того, щоб стати достовірним науковим знанням
- стиснутий узагальнений виклад істотних результатів дослідження
- структурно-композиційна одиниця тексту, розділу книги, статті
- **твердження, яке фіксує в лаконічній формі той результат, який автор прагне отримати внаслідок завершення роботи**

33. Завдання дослідження спрямовані на:

- **конкретизацію мети наукового дослідження**

- з'ясування особистого внеску автора
- дублювання мети
- узагальнення основного матеріалу

34. Об'єкт дослідження:

– **сукупність речей, явищ, їх зв'язків і відносин, що окреслюють загальну сферу пошуків дослідника**

– елемент наукової роботи, в якому наводиться підсумок та узагальнення основного матеріалу

– обґрунтована думка про значимість дослідження для науки чи практики на сучасному етапі

– сукупність основоположних наукових принципів, які використовує дослідник у процесі наукового дослідження

35. Предмет дослідження:

– **частина об'єкта (його аспект чи ракурс), на якій зосереджується увага дослідника і що дозволяє конкретизувати напрям дослідження**

– елемент наукової роботи, в якому наводиться підсумок та узагальнення основного матеріалу

– обґрунтована думка про значимість дослідження для науки чи практики на сучасному етапі

– сукупність основоположних наукових принципів, які використовує дослідник у процесі наукового дослідження

36. Як співвідносяться об'єкт і предмет дослідження:

– не пов'язані один з одним

– **об'єкт містить в собі предмет дослідження**

– об'єкт входить до складу предмета дослідження

– немає суттєвої різниці між ними, це тотожні поняття

37. Що входить до основної частини дисертаційної роботи:

– титульний аркуш, зміст, перелік умовних позначень

– **вступ, розділи, висновки**

– повносторінкові таблиці, малюнки, графіки, діаграми

– перелік використаних джерел, додатки

38. Елемент наукової роботи, в якому наводиться підсумок та узагальнення основного матеріалу, а також рекомендації та пропозиції автора і перспективи подальших досліджень:

- **ВИСНОВКИ**
- додатки
- основна частина
- вступ

39. Формулювання висновків дисертаційної роботи має корелюватися із:

- **завданнями дослідження**
- перспективами подальших досліджень
- назвою дослідження
- методами дослідження

40. Який спосіб розміщення літератури в списку використаних джерел недопустимий:

- розміщення літератури в хронологічному порядку
- розміщення літератури за порядком покликань у тексті
- розміщення літератури за алфавітом відповідно до першої літери прізвища автора
- **розміщення літератури за тематикою**

41. Додатки є частиною тексту, які:

- **мають додаткове значення, для більш повного висвітлення теми**
- розміщуються в кінці кожного розділу
- розміщуються на початку видання
- містять цікаві факти про об'єкт і предмет дослідження

42. У додатки можуть бути включені:

- **додаткові ілюстрації або таблиці**
- використані джерела літератури
- повторювана у основній частині інформація
- короткий огляд теми

43. Які додатки до дисертації є обов'язковими:

- що містять план дисертаційної роботи
- **що містять список публікацій здобувача та відомості про апробацію результатів дослідження**
- що містять методологію та методи дослідження
- що містять практичні розробки дисертанта

44. Нумерація сторінок дисертації проставляється:

- на парних і непарних сторінках по-різному
- **арабськими цифрами зверху справа**
- римськими цифрами знизу посередині
- не проставляється взагалі

45. Авторський (друкований) аркуш – це:

- 300 друкованих сторінок тексту
- **40 000 знаків (враховуючи проміжки між словами)**
- 1 200 сторінок рукописного тексту
- 3 000 км² площі ілюстративного матеріалу (ілюстрацій, карт)

46. Відсутність посилань у науковій роботі на інші використані автором літературні джерела, науковим світом розцінюється як:

- цитування
- **плагіат**
- самоплагіат
- фальсифікація

47. Монографія – це:

– **наукова праця у вигляді книги, що містить повне або поглиблене дослідження однієї дослідницької проблеми чи теми, яка належить одному або декільком авторам**

– наукова кваліфікаційна праця у вигляді спеціально підготовленого рукопису, що пройшла попередню експертизу й подана до захисту на здобуття наукового ступеня в спеціалізованій вченій раді

– самостійне навчально-наукове дослідження, яке виконується з певного курсу або з окремих його розділів, має довільну композицію і висвітлює особисті думки автора щодо конкретного питання

– стислі, лаконічно сформульовані основні положення доповіді, повідомлення, які найчастіше доповідаються та друкуються на наукових конференціях

48. Дисертація – це:

– **наукова кваліфікаційна праця у вигляді спеціально підготовленого рукопису, що пройшла попередню експертизу й подана до захисту на здобуття наукового ступеня в спеціалізованій вченій раді**

– доповідь на певну тему, що включає огляд наукових та інших джерел з обраної тематики чи виклад змісту наукової роботи

– самостійне навчально-наукове дослідження, яке виконується з певного курсу або з окремих його розділів, має довільну композицію і висвітлює особисті думки автора щодо конкретного питання

– наукова праця у вигляді книги, що містить повне або поглиблене дослідження однієї дослідницької проблеми чи теми, яка належить одному або декільком авторам

49. Наукова стаття – це:

– наукова праця у вигляді книги, що містить повне або поглиблене дослідження однієї дослідницької проблеми чи теми, яка належить одному або декільком авторам

– наукова кваліфікаційна праця у вигляді спеціально підготовленого рукопису, що пройшла попередню експертизу й подана до захисту на здобуття наукового ступеня в спеціалізованій вченій раді

– **вид наукової публікації, який описує дослідження чи групу досліджень, пов'язаних однією темою, та виконана її науковими авторами**

– стислі, лаконічно сформульовані основні положення доповіді, повідомлення, які найчастіше доповідаються та друкуються на наукових конференціях

50. Тези наукових доповідей – це:

– наукова праця у вигляді книги, що містить повне або поглиблене дослідження однієї дослідницької проблеми чи теми, яка належить одному або декільком авторам

– наукова кваліфікаційна праця у вигляді спеціально підготовленого рукопису, що пройшла попередню експертизу й подана до захисту на здобуття наукового ступеня в спеціалізованій вченій раді

– самостійне навчально-наукове дослідження, яке виконується з певного курсу або з окремих його розділів, має довільну композицію і висвітлює особисті думки автора щодо конкретного питання

– **стислі, лаконічно сформульовані основні положення доповіді, повідомлення, які найчастіше доповідаються та друкуються на наукових конференціях**

РОЗДІЛ 6

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Башкір О.І. Методологія науково-педагогічного дослідження та презентація його результатів: навч.-метод. посіб. для здобувачів освітньо-наукового ступеня «Доктор філософії». Харків. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Харків: ХНПУ, 2020. 93 с.
2. Білуха М.Т. Методологія наукових досліджень : підручник. К. : АБУ, 2002. 480 с.
3. Болтянська Н.І., Маніта І.Ю. Технології наукових досліджень в технічному сервісі: посібник-практикум. Мелітополь: Люкс, 2020. 136 с.
4. Бурау Н.І., Антонюк В.С., Півторак Д.О. Методологія наукових досліджень у галузі: практикум: навч. посіб. для студ. спеціальності 151 «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології». К.: КПІ ім. І. Сікорського, 2021. 58 с.
5. Гайдучок В.М., Затхей Б.І., Лінник М.К. Теорія і технологія наукових досліджень : навч. посібн. Львів : Афіша, 2006. 232 с.
6. Галицька Е.В. Особливості мови і стилю викладення матеріалу наукових досліджень. Наукові перспективи. 2022. № 11 (29). С.142-156.
7. Галян О.В. Методологія наукових досліджень та академічна доброчесність. 2-ге видання, переробл. і доповн. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. 38 с.
8. Галян О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навч.-метод. вид. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. 26 с.
9. Ганін В.І., Ганіна Н.В., Гурова К.Д. Методологія соціально-економічного дослідження : навч. пос. К. : ЦУЛ, 2008. 224 с.
10. Григоруk П.М., Хрущ Н.А. Методологія наукових досліджень : навч. посібник. К. : Кондор, 2017. 206 с.
11. Івашова Л.М., Івашов М.Ф., Квеліашвілі І.М. Методологія наукових досліджень і системного підходу у сфері публічного управління: механізми, важелі, методи, інструменти. Публічне управління та митне адміністрування. 2020. № 2 (25). С. 11-19.

12. Ковалів Ю.І. Абетка дисертанта. Методологічні принципи написання дисертації : посібник. К. : Твім інтер, 2009. 457 с.
13. Ковальчук В.В., Моїсєєв Л.М. Основи наукових досліджень : навч. посібник, 3-є видання, переробл. і доповн. К. : Професіонал, 2005. 240 с.
14. Конверський А.Є. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посібник для студентів, курсантів, аспірантів і адюнтів. К.: ЦУЛ, 2010. 352 с.
15. Корженко В.В., Корабльова Н.С., Чаплигін О.К. Теоретико-методологічні засади наукових досліджень у галузі державного управління; за загальною редакцією В.В. Корженка. Харків, 2012. 496 с.
16. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посібник. К. : Кондор, 2006. 206 с.
17. Литвин С.Х., Добровольська В.В. Підготовка дослідницького проекту та презентація результатів наукових досліджень : підручник. Київ : НАКККіМ, 2022. 253 с.
18. Мазак А.В. Методологія системного підходу та наукових досліджень : конспект лекцій для слухачів магістратури за спеціальністю «Державна служба». Івано-Франківськ, 2009. 191 с.
19. Момот О.О. Методологія та організація наукових досліджень: навч.-метод. посіб. Полтава: ПП Астроя, 2023. 99 с.
20. Невлюдов І.Ш., Олександров Ю.М., Андрусевич А.О., Чала О.О. Основи наукових досліджень: підручник. Харків. нац. ун-т радіоелектроніки. Харків: OKTAN PRINT, 2024. 468 с.
21. П'ятницька-Позднякова І.С. Основи наукових досліджень у вищій школі : навч. посібник. К. : ЦУЛ, 2003. 116 с.
22. Партико З.В. Основи наукових досліджень: підготовка дисертації : навч. посібн. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Ліра К, 2018. 232 с.
23. Петровський П.М. Гуманітарна парадигма в системі державного управління: монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2008. 252 с.
24. Петровський П.М. Методологія наукового дослідження в галузі державного управління : навч. посібник. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2015. 240 с.

25. Петровський П.М. Методологія наукового дослідження публічно-управлінської сфери : навч. посібник. Львів : НУЛП, 2023. 308 с.
26. Пономаренко Л.А. Як підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня: метод. поради. 5-е вид., випр. і допов. К.: Толока, 2011. 80с.
27. Ребуха Л.З. Методологія наукових досліджень: способи пошуку та опрацювання наукової інформації. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2020. № 189. С. 59-62.
28. Рибікова Г.В. Деякі питання методології наукових досліджень правової експертизи нормативно-правових актів. Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». К.: НАУ, 2020. № 4(57). С. 47-51.
29. Сенкевич Г.А., Хілько А.С., Аксьонов О.І. Теорія наукових парадигм як модель і методологія наукового знання. Вчені записки, 2021. Том 32 (71). № 1. Ч.3. С. 168-174.
30. Сердюк І. Методологія дослідження правових актів: поняття та її структура. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 4 (119). С.110-123.
31. Староста В.І. Методологія наукових досліджень: навчально-методичний посібник для самостійної роботи здобувачів освіти. 2-ге вид., випр. і доп. Ужгород: ДВНЗ УжНУ, 2023. 72 с.
32. Сурмін Ю.П. Методологія галузі науки «Державне управління» : монографія. К. : НАДУ, 2012. 372 с.
33. Сурмін Ю.П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація: навч.-метод. посібник. К. : НАДУ, 2008. 184 с.
34. Топольник Я. Особливості вивчення навчальної дисципліни «Методологія наукових досліджень» в процесі підготовки майбутніх докторів філософії. Гуманізація навчально-виховного процесу. 2022. № 1 (101). С. 16-23.
35. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. 4-е вид., вип. і доп. К.: Знання, 2004. 307 с.

ВИСНОВКИ

Запропонований зміст «Практикуму з методології наукового дослідження у галузі знань «Публічне управління та адміністрування» спрямований на допомогу аспіранту у вирішенні методологічних труднощів, що виникають в процесі підготовки, написання та захисту дисертації. Обґрунтовано, що проблемні аспекти науки публічного управління та адміністрування зумовлені її міждисциплінарним характером, практичною спрямованістю результатів дослідження, багатоплановістю і динамічністю сфери дослідження, необхідністю поєднання об'єктивних і суб'єктивних тенденцій розвитку та відсутністю усталених стандартів. Названі особливості формують сукупність методологічних вимог до здобувача наукового ступеня, визначають коло його знань і вмінь, необхідних для досягнення успішного результату.

Реалізована в практикумі мета полягала в тому, щоб допомогти здобувачам наукового ступеня зрозуміти всі методологічні особливості наукового дослідження публічно-управлінської проблематики, визначити специфіку наукового знання цієї галузі та домінуючі тенденції їх розвитку. Практична спрямованість цих рекомендацій полягає в аналізі можливих викликів, ризиків і типових помилок у висвітленні конкретної теми дисертації та запропонованих шляхах їх запобігання. Особливе значення в цьому контексті має зміст останніх чотирьох тем, де розкриті проблемні аспекти формулювань положень дисертації, вказані типові помилки та наведені застереження щодо їх можливого допущення. Уважне ставлення до окреслених проблем дозволить здобувачеві наукового ступеня обмежити зайві пошуки, мінімізувати можливі помилки та успішно завершити дослідження захистом дисертації.

Автори поділяють думку, що ці положення і рекомендації не є незаперечними чи безумовними, вони можуть змінюватися й конкретизуватися відповідно до зміни об'єкта і предмета дослідження, його мети і завдань тощо. Незупинний розвиток науки і практики публічного управління буде сприяти формуванню нових методологічних підходів і методів наукового дослідження. А запропонований практикум є частковим засобом покращення науково-методологічної підготовки аспірантів і підвищення якості дисертацій у галузі знань «Публічне управління та адміністрування».

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ПЕТРОВСЬКИЙ ПЕТРО МИХАЙЛОВИЧ
КАРКОВСЬКА ВЕРОНІКА ЯРОСЛАВІВНА
ФЕДОРЧАК ОЛЬГА ВАСИЛІВНА**

**ПРАКТИКУМ З МЕТОДОЛОГІЇ
НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ У ГАЛУЗІ
ЗНАНЬ «ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА
АДМІНІСТРУВАННЯ»**

Здано на складання 07.11.2024 р.
Підписано до друку 22.11.2024 р.
Формат 84×108/32. Папір офсетний.
Гарнітура RF Agora Serif Pro. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 9,46
Обл.-вид. арк. 10,84
Наклад 100 примірників.
Замовлення № 924

Літературна агенція «ПІРАМІДА»
Україна, 79006, а/с 10989.
м. Львів, вул. Плугова, 6.
тел./факс: (032) 235-53-28
e-mail: pyramidabook@ukr.net
www.pyramidabooks.net